

DİVAN ŞİİRİNDE OLUR OLMAZ GAZELLER

Doç. Dr. Mehmet AKKAYA

RumeliYA
Yayıncılık ψ Publishing

Editör / Editor

Prof. Dr. Yakup YILMAZ

Yazar / Author

Doç. Dr. Mehmet AKKAYA

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5533-5188>

Kitap adı / Book title

Divan Şiirinde Olur Olmaz Gazeller

APA

Akkaya, M. (2025). *Divan Şiirinde Olur Olmaz Gazeller*. Kırklareli: RumeliYA Yayıncılık & Publishing

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo17980296>

Grafiker / Graphic designer: Selen Gül ŞENTÜRK

Kapak tasarımcı / Cover designer: Selen Gül ŞENTÜRK

Redaksiyon / Redaction: RumeliYA

Yayın dili / Publication language: Türkçe / Turkish

Yayın no / Publication number: 75

ISBN

RumeliYA: 978-625-96428-5-7

Yayın tarihi / Date published: 2025

Baskı yeri / Printing house

Girişim Ajans Ofset

Sertifika No:47852

Adres / Address

RumeliYA Yayıncılık ψ Publishing

Karacaibrahim Mh. Nüzhet Somay Cd., No. 49 B Merkez, Kırklareli, Türkiye

Sertifika / Certificate No 48218

web: www.rumeliya.com

e-mail: editor@rumeliya.com

Tel: +90 505 795 81 24

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	V
GİRİŞ	1
OLUR.....	7
OLUR- NE OLUR – NELER OLUR.....	8
NE OLURSA NE OLMAZ, NE OLMAZSA NE OLMAZ?	77
ŞİİR METİNLERİ.....	124
OLUR.....	125
OLMAZ.....	150
KAYNAKÇA	167

ÖN SÖZ

Dünyanın en köklü medeniyetlerinden birine sahip olan Türk Milletinin hayatında dîvân kültürü önemli bir yer tutmaktadır. Edebî metinler sadece sanatçının kültürünü, yaşantısını, psikolojisini ifade etmez. Bir milletin ruhunu da yansıtır.

Türklük gururu, İslâmiyet şuuruyla yaşayan bir milletin materyalist ve pragmatist olması düşünülemez. Bu itibarla biz ki her zaman olana şükür; olmayana tevekkül ederiz. Olanda, olmayanda hayır aramak gerektiğini inancımızla yorumlarız. İnsan, olmasını çok istediği bir şey olmayınca üzüldür. İstemediği bir şey olunca da talihsizlikten dem vurur. Halbuki biz sonradan anlarız ki olan veya olmayan her işte hayır vardır. Allahutaala buyuruyor ki: “Sizin hayır bildiklerinizde şer; şer bildiklerinizde hayır vardır. Allah bilir, siz bilemezsiniz” (Bakara/246).

Bu çalışmada dîvânlardan seçilmiş “**Olur**” ve “**Olmaz**” redifli şiirler değerlendirilmiştir. Şairler, sadece şiir yazmazlar. Onlar ki bir milletin kültürünün, hayatının, zevklerinin, tecrübelerinin aktarıcısıdır. Tecrübeleriyle sabit olan ifadelerle şairlerin dilinden milletin nelere olur, nelere olmaz dediği hususu değerlendirilmiştir. Mesela, “kışın ev yapma, altı sulak toprağa ev yapma, muhkem olmaz” diyor, şair. Bunun için mühendis olmaya gerek yok. Yüzlerce yıl öncesi yapılan nice mimari eser zamana meydan okumakta. Çünkü temelinde, inşasında emek var, sabır var.

Olur veya olmaz redifli gazeller, bize bu âli milletin değerlerini ifade ediyor. Bu şiirlerin sadece değerler bakımından değerlendirilmesi bile Türk milletinin değer yargılarını tespitiye yardımcı olacaktır.

Dîvân şiirinde redif seçimi önemli bir husustur. Redifler, bir ölçüde şairini hayata bakışını ve psikolojisini yansıtır. Bu rediflerin bilhassa seçimindeki maksat, şairlerin nezdinde bize milletin hayata bakışını ve değerlerini müşahade etmektir.

Bu kısa çalışma Türk milletinin değerlerini tespit ve değerlendirilmesi yolunda küçük bir adımdır. Çalışmanın daha genişletilmesi gerekir. Kalem alan bu çalışmada ve sair bütün çalışmalarımızda yolumuzu aydınlatan, teşvikleriyle bizi cesaretlendiren değerli hocalarım Prof. Dr. Coşkun AK, Prof. Dr. Kemâl YAVUZ ve merhum hocam Prof. Dr. Ali ALPARSLAN Beyefendilere saygıyla minnetle teşekkürü borç bilirim. Yine her zaman çok değerli

fikirleriyle destekleriyle yolumuza ışık olan Prof. Dr. İskender PALA'ya gönülden teşekkür ediyorum. Bu kitabın RumeliDe Yayınlarında neşrinde azami hassasiyeti ve desteğini gördüğüm değerli hocam, kardeşim Prof. Dr. Yakup YILMAZ'a hassaten teşekkür ediyorum.

Üniversite ve hayat yolunda bir ömrü paylaştığım sevgili eşim Nevin AKKAYA ve biricik kızım Aybüke'ye ne kadar teşekkür etsem azdır.

Mehmet AKKAYA

Aralık 2025, İzmir

Sevgili Eşim Nevin'e...

GİRİŞ

Olmak ya da olmamak...Her şey bir defterde yazılı ama defteri okuyan bulunmaz. Çok sevdiğim bir söz vardır: “ Takdir, tedbiri bozar” diye. Elbette yalanılan her şeyi kadere bağlamamak gerekir lâkin çoğu zaman “kader böyleymiş, takdir böyleymiş” kabilinden alın yazısına gönderme yapılan sözler dolanır dillerde. Bir şeye inanmak veya bir hakikati tasdik için bir zorluk yaşamak gerekir.

İster şiirde olsun, isterse günlük hayatın içinde yaşanan olumsuzluklar sebebiyle hep felekten şikayet edilir. Felek için “kahpe felek, kambur felek” gibi hitaplarda bulunulur. Mevzubahis olan felek, “Felekü’l- Eflâk” diye bilinen 9. Felektir. Diğer sekiz felek aynı yön ve yörüngede dönerlerken bu felek bunların aksi istikamette dönermiş. Bu itibarla insanların yolunda gidecek işlerini tersine çevirir, kötü sonuçlanmasına sebep olurmuş. Bu itibarla insanlar bu feleğe hep sitemkardır.

İlm-i nücûm yaklaşımlarında yedi kat felekte yedi seyyare (gezegen) vardır. Haftanın yedi gün olmasının sebebi de budur. Heft, Farsça yedi rakamı karşılığıdır. Hefte (Hafta) ise yedilik manasına kullanılır. Her kişi doğduğu gün itibariyle bir gezegene intisap eder ki bu gezegen onun şansını, bahtını, kabiliyetini ve mizacını tesis eder. Göklerin Allah tarafından yaratılması hususunda Kur’an-ı Kerim’de Mülk(3) ve Müminîn (86) Sûrelerine bakılabilir. (Ellezi halaka sb’a semâvâtın tıbâkâ / O, yedi göğü tabaka tabaka yaratmıştır. Kul men semâvâtis seb’i ve rabbül arşil azîm / De ki: Yedi kat göklerin Rabbi, büyük arşin sahibi kimdir? Müminun: 86. Âyet).

Seyyarelerin tekabül ettiği gün va insana etki eden bazı hususiyetleri için kısaca şu bilgi verilebilir:

Kamer: Pazartesi – Yeşil – Feleğin veziri

Utarid: Çarşamba- Gök mavi - Kâtip

Zühre: Cuma- Beyaz – Çalgıcı

Güneş (Şems): Pazar – Sarı – Sultan

Merih: Salı – Kırmızı – Başkomutan

Müşteri: Perşembe- Boz – Kadı, Yargıç

Zuhal: Cumartesi – Siyah – Hazinedar

Bu gruptandırmaya istinaden kişinin doğduğu güne göre şans, uğur getirecek rengi dikkate alınır. Hangi mesleğe yetenekli olduğu yolunda tahminlerde bulunulur. Etkisinde olduğu syyarenin özelliklerine göre kişi ile ilgili olarak kişilik çıkarımlarda bulunulur. Elbette İlm-i nücûm çokça teferruatlı bir bilim dalıdır. Çok eski zamanlardan beridir insanlar bu konuya ilgi duymuşlardır. Bunun da en önemli sebeplerinden biri merak duygusu olsa gerek.

Yûsuf Has Hâcib, Kutadgu Bilig adlı eserinde her ne kadar:

“Kişide dilince değişir kader

Ya yurda baş olur ya başı gider”

demiş olsa da günümüz sokak dilinde olacak bir iş olacaksa olur, olmazsa kaderdir mealinde “ Olduğu kadar, olmadığı kader” şeklinde bir söz dillerdedir. Fakat bu hususta Hâcib’e hak vermemek elde değil. Zira, bir kuyumcu maharetiyle dili işleyen şairler, söz gücüyle çok önemli yerlere gelmişler, şiir dilinin nimetini görmüşlerdir. Aynı zamanda şair Nef’î gibi nice şair de dilinin gazabına uğramıştır.

Yıldız ilmi bütün eski medeniyetlerden günümüze kadar her zaman rağbet görmüştür. Hükümdar saraylarında müneccim başılık çok mühim bir mevki sayılırdı. Bu ilimle meşgul olanlar, hükümdarların tâlilerine bakarlar, mühim vakaları haber verirler, harp ve sulh zamanlarını tayin ederler, hulâsa (eşref-i saat) ararlardı.

Sonraları yalnız mühim hâdiseler için değil, ehemmiyetsiz ve âdi vakalar için bile eşref-i saat tayin etmeğe başladılar. Meselâ gemi yaptırmak, seyâhate çıkmak, ev yaptırmak, hattâ hamama gitmek veya müşhil almak gibi hususlara varıncaya kadar hep zaman tayin olunur ve yeni doğanların (zâyırçe) leri tanzim edilirdi.

(İlm-i ahkâm-ı nücûm)a esasa olan, yedi seyy3are ile büruc-ı isna aşer) denilen oniki burçtur. Bu ilimle meşgul olanlara göre, her inssan, hattâ hayvan; nebât ve maden bile yıldızların tesiri altındadır. Seyyârelerin her birinin hissiyât, ahlâk, tabiat ve sıhhat üzerine tesirleri vardır. Her birinin delâlet ettiği renk ve hususiyet başkadır (Levend,1980).

İlm-i nücûma göre; yıldızların bir birine yakın, uzak oluşları ve burçlardaki birleşmeleri dolayısıyla insan talihine ve çeşitli hadiselerle etki ettiğine inanılmaktadır. İslâm dini reddettiği halde bu inanış günümüzde bile yaşamaya devam etmektedir. Eski şairler, inansın inanmasın bu telâkkiye yer vermişlerdir. Hayâlî de “kevkeb-i baht” tan bahseder. “Yazu” kelimesi de alın yazısı, kader demektir:

“Ey Hayâlî başuma yazu imiş bunca belâ

Kevkeb-i bahtum ile dâd elinden felegün”

(G.246/ 18-5)

Yine eski telâkkiye göre, yıldızların bir kısmı uğurlu, bir kısmı uğursuz kabul edilmektedir. Bu sebeple kevkeb-i saâdet, saâdet yıldızı, horşid-i saâdet, necm-i hidâyet vb. sözleri kullanır (Kurnaz,1996).

Günümüzde biraz da arabesk duygularla sevginin, aşkın bekası hususunda bazı sözler gelişmiştir. Mesela, “ Gülü soluncaya kadar/ Seni ölünceye kadar”

seveceğim ifadesinde son nefese kadar sevginin devam edeceğinin sözü verilmiştir. Hatta şarkı sözlerinde bile bu duyguyu görmek mümkündür: “Pazara kadar değil, mezara kadar” (Mustafa Sandal). Bu ifadelere bakınca sevgi, aşk gibi güzel duygunun ölüm ve ölümün nişanesi olan mezarla bağdaştırılması içinde bulunduğumuz duygu atmosferinin etkisiyledir. Halbuki bu güzel duyguların devamını, kalıcılığını, sadakati insana karamsarlık yaşatan ölüm ve mezar gibi kelimelerin yerine, insana umut veren “yaşadığım müddetçe, nefes aldıkça ” seni seveceğim gibi sözlerle ifade etmek daha güzel olur.

Konuşma dilinde dahi sözlerin hatırda kalıcı olabilmesi için kafiye ve hatta redife ihtiyaç vardır. İnsan zihni redifli, kafiyeli sözleri daha kolay algılar ve kabullenir. Şiirde de redifin bu bağlamda önemli bir yeri vardır.

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde söyleyiş mükemmelliğini yakalamak, şairlerin en nihaî hedefidir. Bu hedef doğrultusunda her şair kendince bir yol izlemeye çalışmış, şiirin âhengini sağlama konusunda çeşitli unsurlar kullanarak mükemmeli amaçlamıştır. Bu unsurlar arasında önem arz edenlerden biri de şüphesiz redif ve onu kullanmadaki ustalıktır. Redif, mısra sonlarındaki yazılışları, anlamları ve türleri aynı olan ses benzerliğidir. Divan şiirinin vazgeçilmezlerinden olan redif, şiiri hem ses hem de konu bakımından bir merkez etrafında toplar. Şiire tatlı bir ahenk, kulağa hoş gelen bir tat verir ve her dönemde hemen her şair tarafından çokça yararlanılan en önemli ahenk unsurlarından biridir (Özkan,2022).

Şiirde redif tercihi, şairin hayata bakışını – bir ölçüde mizacını – ortaya koyması bakımından önemli bir ipucudur. Zira seçilen redif kelimenin yapısı, fiil veya isim kökenli olması, fiilse hangi kipte çekimlendiği, fiilin olumsuzluk eki alıp almadığı dikkatte alınması gereken hususlardır. Redif olarak seçilen fiillerin genellikle olumlu olması (mesela, gelir, sever, geçer, gördük, bilir vb.) ile (gelmez, istemem, çekemem, istemem, olmaz vb.) ifadelerin ruh halini yansıtmaları bakımından bir farklılığı olacaktır. Mesela, pervasızlığı, dik başlılığı ile bilinen şair Nef’î’nin şu beyiti onun mizacını ortaya koyması bakımından bize fikir verebilir:

“Lezzet-i vuslat için fûkat-i yârı çekemem

Sohbet-i bâde için renc-i humârı çekemem”

Şair diyor ki “Kavuşmanın tadını yaşayacağım diye sonradan sevgilinin ayrılığını çekemem. İçki sohbeti hoştur, güzeldir ama sonradan gelecek baş ağrısını çekemem.” Halk arasında şöyle bir söz vardır: Ayrılıklar güzeldir, kavuşurken. Sonunda kavuşmak varsa ayrılığa katlanabilir insan ama önce vuslatı yaşayıp da sonradan ayrılık gelecekse o vuslatın da bir tadı olmaz. Zira insan için bulduğunu, yaşadığını sonradan kaybetmek zordur. Allah kimseyi gördüğünden mahrum etmesin, diye dualar hep dilimizdedir. Refah içinde, zengin bir hayat yaşayan birisinin sonradan fakirliği kabullenmesi çok zordur

ama fakirlikten sonra zenginlik gelmişse buna uyum daha kolay olur. Tarihte iflas sonunda intihar etmiş nice işadamları vardır. Bu noktadan bakılınca Nef'î'ye hak vermemek elde değil.

Divan şiirinde redifiyle anılan nice şiir vardır. Bilhassa kasideler rediflerine göre isim almakta daha önceliklidir. Mesela, “ Gül Kasidesi, Su Kasidesi, Güneş Kasidesi, Kerem Kasidesi gibi”. Biz bu çalışmada divan şiirinde müsbet bir anlam taşıyan “olur” ve menfî bir anlam taşıyan “olmaz” rediflerini esas aldık. Yoğunluk itibarıyla hangisinin daha yoğun tercih edildiğini göstermek yanında, şairlerin nelere olur, nelere olmaz dediklerini tespiti çalıştık. Bu değerlendirme aynı zamanda şairlerin ruh halleri ve yaşadıkları dönemin toplum değerlerini, hayat tarzlarını ortaya koyması bakımından da fikir verecektir.

Olmak fiilinin olumlu ve olmuşuz çekimleri olan olur ve olmaz hallerinin dışında bu fiilin farklı kiplerde karşımıza çıkması tabiidir. (Olur mu? Olsun, Olası, Oldu, Olmuş, Olacak,/ Olmadı, Olmazmış, Olmaz mı? vb.). Fiilin müstakil kullanımı yanında birleşik fiil yapısında da kullanımına sıkça rastlanır (Mesela, Dermanım olsun, Görmez olsam, Gelir oldu, Dert oldu, Pare pare oldu vb.). Kimi zaman da şiir dilinin yapısı gereği devrik bir yapıda fiilin çekimli halinin mısra başında veya içinde kullanılması da söz konusudur ; Oldı âyân bu çeşmüme, Dûr oldı çeşmümden ruhsârün gibi).

Biz çalışma alanı olarak sadece şiirde sadece redif olarak tercih edilen “olur / olmaz” kelimelerini dikkate alarak değerlendirme yapılmıştır. Çalışma, divan şiirinde nelerin olup ol-a-mayacağını ortaya konacaktır.

Şiir dili günlük dilden çok farklı bir yapıya sahiptir. Çünkü, “şiir, dilin bireysel, özel ve estetik bir biçimlendirilmesidir. Bu biçimlendirme aynı şairin değişik eserlerinde de değişebilir.

Sanat dili, bilim dili ve günlük dil arasındaki farkı bilmeyen yoktur. Bunlar içerisinde “ sanat dili, özellikle şiirde dil elemanlarını düzenler, azaltır, yoğunlaştırır, çift anlamlara, kapalı söyleyişlere başvurur, dikkati çekmek için mısra, vezin, kafiye, ses tekrarları gibi pek çok teknik özellikten yararlanıp, bir ruh hali, tavrı yansıtır ve okuyanı etkilemeye uğraşır.

Anlam ve ses ilişkisinin çok iyi örüldüğü şiirlerde, anlam değişmese bile, şiiri değiştirip yok etmeksizin, bir kelime hatta bir kelimenin yeri bile değiştirilemez. Her sanat eseri gibi bir bütün olan şiir, yazıldığı dilin ses sisteminden alınma sesler üzerine kurulur ve onlar yardımıyla iletilir (Solmaz,2004).

Şiirin görünüşte rotasını belirleyen rediftir. Redif olarak seçilen kelimeler, şiirdeki hayal ve düşünceye istikamet verir. Şiirin anlam bütünlüğünü bir daire şeklinde tahayyül edersek, redifin -bir nebze de olsun mahlas beytin- bu dairenin merkez noktası olarak görmek mümkündür.

Bir şiiri etkili kılan ve şiirin ahenk kapısından içeri girmesini sağlayan en önemli biçimsel unsur divan şiirinde “rediftir”. Redif, sadece şiirin dış yapısını (kabuğunu) değil, muhtevasını da tayin eder. Redifin bu özelliği Rus biçimcilerin biçim- içerik anlayışı ile örtüşmektedir. Redif, “simetrik tekerrürü ile belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihverdir” (Kayaokay, 2015).

Divan şiirinin nazım birimi beyittir. Beyitlerin her birinde farklı bir düşünce, farklı bir hayal dile getirilmiş olsa da mütekerrire redifler şiirin tamamında bütünlüğü sağlar. Matla’dan başlayarak redifin şiir boyunca devam eden sürekliliği, değişik benzetme ve hayalleri çağrıştırmaları şiirde özgün bir zevk yaratır. Çoğu zaman seçtiği redif kelimesi sayesinde belirli bir duygu ve düşünceye yönelen şair, şiirine “ yek- ahenk “ olma, konu bütünlüğü sağlama özelliği kazandırır. Şair, redife hâkim olmayıp redifin esiri olduğunda şiirin anlamında bir dağınıklık ortaya çıkar. Redif, kimi zaman hece ve ek sınırını aşarak birçok şiirde başlı başına kelime ya da kelime grubuna dönüşebilir (Batislam, 2017).

Divan şiirinde nazire yazma geleneği yüzyıllarca devam edegelmiştir. Tanınmış, büyük şairlerin şiirlerine şiire yeni başlayanlar nazire yazarlar. Nazire yazma geleneğinde elbette takdir duygusu vardır ama bunun yanında nazire yazılan şairle boy ölçüşme, onun şiirinden daha güzelini yazma isteği de kendini hissettirmektedir. Nazire şiirde belirleyici unsur büyük ölçüde “redif” tir. Aynı redif ve aynı vezin kullanılarak şiir oluşturulur. Bu hususta dikkati çeken, üzerine pek çok nazire yazılmış şiir olarak Necâtî’nin “ Döne döne “ redifli gazelini hatırlamak gerekir.

Şiirlerde redif olarak fiillerin değerlendirilmesinde dikkati çeken husus, fiillerin mastar halde kullanımından ziyade çekimli olmalarıdır. Fiillerin çekiminde mısra sonlarını genellikle “R” sesiyle bitmesinin sebebi ise Geniş Zaman ve Şimdiki Zaman çekimlerinin buna imkan tanınmasıdır (Olur, gelir, bakar, sever, çeker, yanar, isterim, beklerim ; seviyor, bekliyor, yanıyor vb.). Sadece Türk şiirinde değil, bütün dünya şiirinde asıl mevzu sev, aşk, sevgili olduğu düşünülürse şiirde muhatap genellikle sevgilidir. Bu itibarla sevgiliye hitap eden şiirler, ona kavuşma arzusunu, onun eziyetleri, lakaytlığı, cefası söz konusu olduğundan rediflerin bu sesle bitmesi tabii bir durumdur. Dikkate alınması gereken bir husus da sevgiliden genellikle üçüncü şahıs olarak bahsedilmesidir. Zira şiirde sevgiliye, gelirsın, yakarsın, olursun gibi ikinci şahıs ile hitap yerine, gelir-gelmez, yakar-yakmaz, olur- olmaz gibi üçüncü şahıs olarak hitap edilir.

Fiiller ve fiillerin çekimli şekillerinden oluşan, yaygın kullanılan şiirlerde şairler, farklılığı aynı fiilin zaman ve şahıs eklerini değiştirerek sağlamışlardır. Fiillerden türetilen rediflerin sık kullanılması şiirde ritmik bir akışkanlık sağlar. Şairlerin kendilerine özgü redif tercihleri de olabilir. Rediflere yönelik bazı çalışmalarda ; şaire özgü alışılmamış rediflerin kimi zaman şairin

karakterine ve yaşadığı döneme ışık tutan ipuçları veren örnekler olma niteliği taşıyabildiklerine dair görüşler öne sürülmüştür. Bu bağlamda, rediflerden yola çıkılarak şairlerin meşrep ve mezhepleri, tarikat bağlantıları, yaşadıkları coğrafyaya dair tespitlerde bulunulabileceği ya da rediflerin belge niteliği taşıdığı, şairin ve şairin içinde yaşadığı toplumun psikolojisine ışık tuttuğu belirtilmiştir (Batıslam:2017: 47).

Ahenk, müzikalite, akıcılık, anlam güzelliği divan şiirinin temelini oluşturur. Elbette msra sonlarındaki kafiye ve redif, bu ahengi sağlama hususunda önemli bir görev üstlenmiştir. Şiirin hem okunuşunda hem de ezber edilmesinde kafiye ve redifin önemli rolü bulunmaktadır. Redif, Türk edebiyatına İranlılardan girmiştir. Oysa kafiyenin kökeni Arab'a dayanır. Redif, anlamı ve görevi bir olan ekler ve kelimelerden oluşur. Kafiye'den ayrıldığı nokta da burasıdır. Şiirde anlamın kuvvetlendirilmesi, kafiyenin zenginleşmesi ve ahengin artması çok zaman redife bağlıdır. Redifler bir ahenk unsuru olarak kafiye olmaksızın dize sonlarında tek başlarına bulunabilirler (Pala ,2004)

Görülmektedir ki redif, Klasik şiir için vazgeçilmez bir unsurdur. Şiirin matla beytinden itibaren şiirin sonuna kadar aynı kelimeyle redifin sürdürülmesi ,düşünce ve hayal dünyasının zenginliğini göstermektedir. Halbuki, her beyitte kafiye'ye dayalı (ekler yardımıyla da olabilir) farklı kelimelerin kullanılması ise şairin kelime zenginliğine işaretler. Divan şiirinde her iki durumu gösteren şiirler mevcut olmasına rağmen, umumiyetle matla beyitte tercih edilen redif kelimenin şiirin sonuna kadar devam ettirildiği dikkati çekmektedir.

Redif ile şiir münasebetini kısaca değerlendirdikten sonra şimdi asıl mevzumuz olan OLUR/ OLMAZ rediflerin değerlendirilmesine bakalım. Bu redif kelimelerle vücuda getirilen şiirlerde şairlerin muhtevalarına göre nelere olur, nelere olmaz dedikleri görülecektir.

Olur, öncelikle bir kabullenıştır. Kadere rızadır. Aynı zamanda insan hayatıyla ilgili olarak nelerin olacağını -olabileceğini- da gösterir. Bu redif, sebep- sonuç ilişkisine bağlı olarak hangi durumlarda nelerin, nasıl gelişebileceğini, olabileceğini de göstermektedir. Olmaz redifi ise ilk planda bir karşı çıkışın ifadesidir. Ancak, her ne olursa olsun bazı şeylerin ol-a-mayacağını da ifade eder. Bu redif kelimelere bağlı olarak yazılan şiirler, şairin hayata bakışını, kabullenişini, karşı çıkışını gösterdiği gibi aynı zamanda dönemin değer yargılarını da gösterecektir.

OLUR

Olmak fiili, şiirlerde tek başına kullanılmasından ziyade birleşik fiil yapısında karşımıza çıkmaktadır. Varlık kazanmak, vücuda gelmek, vuku bulmak ; gerçekleşmek veya yapılmak ;Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak; bir şeyi elde etmek, edinmek; bir durumdan başka bir duruma geçmek; herhangi bir durumda bulunmak; uygun düşmek, yerinde görülmek; yetişmek, olgunlaşmak; hazırlanmak, hazır duruma gelmek; sürdürmek, yürümek; bir kuruluşta bulunmak, mensup olmak; yaklaşmak, gelip çatmak; bir şey, birinin mülkiyetine geçmek; uymak, tam gelmek; yitirmek, elinden kaçırmak; bir yerde doğmuş, yaşamış olmak; bir olayla karşılaşmak, başına kötü bir şey gelmek; yol açmak; hastalığa yakalanmak, tutulmak vb. anlamları sağlamada etkin bir görev üstlenir.

Fiilin ifadeye fonksiyonu itibariyle farklı anlamlar kazandırmasına dair bazı örnekler verilebilir:

İşte şiir şimdi tamam oldu. İki hafta önce kardeşimin bir kız çocuğu oldu ve ben de ilk kez dayı oldum. Geçen hafta sonu çok güzel bir düğün oldu. Ablam nihayet profesör oldu. Yıllardır hayal ettiğim o araba benim oldu. Uzun ve ağırlı bir gecenin sonunda nihayet sabah oldu. Bu kıyafet tam üstüme oldu. Sıcaklar sayesinde incirler bu sene iki hafta erken oldu. Dün akşam sokağın başında büyük bir kavga oldu. Çok uğraştım ama kızım da sonunda Galatasaraylı oldu. Sen gideli tam üç yıl oldu. Bitmez diyordun ama bak hemen hemen oldu. Sevgili kızım biz Balıkesir’de yaşarken oldu. O kadar uzak durmama rağmen sonunda bu da oldu. Yusuf, temizliğe çok dikkat etmesine rağmen uyuz oldu. İçkiden nefret ederdi ama bugün akşamcı oldu vb.

Olmak fiili yukarıda da görüleceği gibi yardımcı fiil fonksiyonu ile ifadeye değişik anlamlar kazandırmaktadır. Fiilin tek başına kullanımına insan zihnini tarumar eden Allah (c.c)’ın alemlerin yaratılışındaki kudretinde görmekteyiz. Bu nice saikalardan daha muktedir şekilde insanın zihnine ve kalbine düşer. Allah, “Kün” (ol) demiştir ve alemler vücuda gelmiştir. Yoktan var etme gücüne sahip sadece yüce Mevla’dır.

OLUR- NE OLUR – NELER OLUR

1. Eskiden beridir halk arasında hazine saklanan yerlerde yılan bulunduğuna inanılır. İnsanlar, hazinelerini bir yere saklarken başkaları elde edemesinler diye, tılsımla hazineye muhafız olarak bir yılan, büyük yılan (ejderha) bırakırlarmış.

Divan şiirinde sevgilinin yüzü için değişik tasavvurlardan biri de genç (hazinedir). Bu hazineyi bekleyen ise saç yılanıdır (ki saç-mâr teşbihi şiir için bir klişe haline gelmiştir. Farklı hayaller içinde en çok hatıra gelen, zülfün rengi ve şekli itibarıyla yılan olarak düşünülmesidir).

“Genc-i cemâli üzre saçı târ-u-mâr olur

Ger kande genç olsa ‘ıyân anda mâr olur”

(Muhibbî, 369/1)

Saç (yılan)- yüz (genç, hazine) ilgisi eski şiirde sıkça karşımıza çıkan tasavvurlardandır. Saçın her teli, yüz hazinesine kavuşmak isteyen boynuna bir yılan olur:

“Komaz teferrüc itmeğe genç-i hüsnini

Her târ-ı zülfî başına bir ejdihâ olur”

(Muhibbî, 594/2)

“Mâlik olur mı kimsene hîç genç-i hüsnine

Zülfini anun iki yane ejdihâ olur”

(Muhibbî, 876/3)

Sevgilinin yüzü hazinedir. Hazineleri tılsımla yılan bekler. Divan şiirinde saç-yüz münasebetinde bu hayal sıkça karşımıza çıkar. Yüzün iki yanında salınan zülûfler iki yılan gibi düşünülür. Muhibbî, bir beytinde saçın her bir telini hazineyi bekleyen yılan olarak tasavvur etmiştir:

“Komaz teferrüc eylemeğe genç-i hüsnini

Zülfini anun her biri bir ejdihâ olur”

(Muhibbî, 915/2)

Sevgilinin sünbülleri (saçları), gül yüzünde dağıldığı zaman her bir teli can ve gönlün helakine yılan olur:

“Sünbülleri ki gül yüzüne târumâr ola

Cân u gönül helâkine her târ mâr olur”

(Usûlî, 35/2)

Yüze dökülen siyah zülûfler, gündüzün önüne çekilmiş gece perdesi gibidir. Yüz, nurdur, aydınlıktır. Sevgili, yüzünden kara zülûflerini kaldırdınca âşığın gecesi gündüz olur:

“Şâm olur rûzum ruhına zülfün eylerse nikâb

Lutf edüp ref'-i nikâb eylerse şâmum rûz olur”

(Şeyhülislâm Yahyâ, 133/3)

Sevgilinin zülfü o nisbette hilekârdır ki âşıkların canlarını, gönüllerini yağmalayan harami olur: Saç, rengi, şekli ve kokusu itibariyle çok zengin tasavvur ve tahayyüllere imkan tanımaktadır. Bazen tuzak olur, gönül kuşunu avlar. Bazen aşktan sabıkalı âşığı dâra çeker. Bazen yılan olur bazen sümbül. O, her zaman güzel kokar. Misktir, anberdir, kâfurdur. Bazen teşhis edilir: âşıkların gönül mülkünü yağmalayan bir harami olur:

“Nice meh-rûdur ki dâyim zülf-i mekkâruna anun

Ehl-i ‘aşkun cânları vü dilleri yağma olur”

(Rıdvân, 216/2)

Hazineler her daim yıkık, virane yerlerde olur, diye bir inanç vardır. Definenin mamur yerlerde olması beklenmez. Sevgilinin âşığın gönlünü harap etmesi yerindedir. Zira, gönülde aşk gibi bir hazine vardır:

“Bende-i ‘ışk olduğumçün bâtınım yıksan nola

Pâdişâhum gizli genc olduğu yir vîrân olur”

(T.Yahyâ, 120/6)

Âşığın gönlü, sevgilinin zülûf zincirine bağlanmıştır. Bir ömür ayağında zincirle sevgilinin kölesi olarak oradan oraya gezer durur. Zülf, halka halka şekliyle zincirdir. Zincir, ya deliye ya köleye müstahaktır. Zülf halkası bazen gönül kuşu için tuzak olur. Murg-ı dilin bu tuzağa yakalanmaması mümkün değildir. Zirâ tuzağın içinde cezbedici ben yemi vardır:

“Dâne-i hâlün hevâsıyla hümâ bîdâd olur

Dil esîr-i dâm-ı zülfündür nice âzâd olur”

(Hâtif, 100/1)

2. Baharda yağmur çok olur. Bahar mevsimi, yağmur sayesinde canlanmanın, yeşermenin var olduğu zamandır. Baharda bilhassa nisan yağmurları herkesçe malumdur ve bereket nişanesi olarak görülür.

Sevgilinin yüzü, her şeyiyle bahardır. Şiirde âşığın gözyaşı dökmesinin bir sebebi de budur. Zira, bahar olan sevgilinin yüzünü görmek gözyaşı (yağmur) dökmek için yeterlidir:

“Görsem yüzünü gözlerüm ol demde yaş döker

Fasl-ı bahar olsa sular cûybâr olur “

(Muhibbî, 369/2)

3. Göz yaşı ile dert ifşa olur. Ağlamak, insanı rahatlatan ifrazattandır ama dosta düşmana karşı zayıflığın da alametidir. Elbette dert ağlatır ama düşmana karşı acıya tuz basmak gerekir:

“Korkum budur ki dîdelerüm yaş akarak

Halk-ı cihana derd-i dilüm âşikâr olur”

(Muhibbî, 360/3)

4. Sevgili bir kez olsun yüzüne baksın diye âşıklar sevgilinin kapısında kul olur. Sevgili sultandır. Sultana bende olmak gerekir. Sultanın lütfu kulunu, kölesini kâle alıp yüzüne bakmasıdır. Bu lütfü görmek için âşıklar sultanın kapısında bir ömür bende olurlar:

“Âh kim rahm ile bir kerre nazar ide diyü

Kapusında bu Muhibbî nice yıl sâyil olur”

(Muhibbî, 396/5)

5. Sevgili, âşığın her daim karşısında ağlayıp inlemesinden mutlu olur. Sevgili, divan şiirinde eziyeti şiar edinmiştir. Âşığın perişan hali onu mutlu eder, bundan haz alır (Genellikle âşığa eziyet eden bir sevgili tipi, şiirde karşımıza çıkmaktadır. Bu tavırda sadistliği, merhametsizliği görmekteyiz. Halk arasında (alan memnun; satan memnun) diye bir söz vardır. Âşık da bu çileye dünden razıdır:

“Yâre karşı her kaçan dil bülbülü nâlân olur

Gonca-veş eyler tebeşşüm gül gibi handân olur”

(Muhibbî, 405/1)

6. Gam askeri gönül hanesinde konaklarsa başka misafire(neşe, sevince) yer kalmaz. Misafir, misafiri sevmez; ev sahibi hiç birini sevmez, diye bir söz vardır. Gönül, bir hanedir. Oraya ne zaman gideceği belli olmayan, gam, dert askeri gelip yerleşmiştir. Neşe, mutluluk gibi bir başka konuga orada yer kalmamıştır. Gam askeri, bulunduğu yeri tarumar eder, viraneye döndürür:

“Konmaga yir kalmadı dil hânesinde şâdiye

Leşker-i gam konduğu yirler kamu vîrân olur”

(Muhibbî, 405/3)

7. Göz, fitmedir. Bu fitneliği de ona hilal kaşlar öğretmiştir. Gözler, fitneci olur: Hele ki meh-i tamâm (dolunay) olduğu zaman bu fitnelik ne mertebelere

yükselir. Dolunay, her ne kadar şiirde sevgilinin yüzünün güzelliğini, parlaklığı ifadede sıkça kullanılan bir teşbih unsuru olsa da halk inancında ayın bu hali zuhur edince hep fenalık beklenir:

“Fitne ta’lîm eyleyen çeşmüne her dem zülfidür

Âh kim devr-i kamerde ne ‘aceb fettân olur”

(Muhibbî, 405/4)

8. Âşığın âhı servi boylu sevgilye rüzgar olur: Ah rüzgardır. Servinin salınması için ihtiyaç duyduğu rüzgarı âşık ahıyla temin eder. Goncanın açılıp gül olması için suya ihtiyaç vardır. Bunu da sağlayan âşığın gözyaşlarıdır. Bunun yanında güle rengini veren de kanlı gözyaşlarıdır:

“Serv gibi salınur derd ile âh itsem eger

Aglar isem açılır san goncadur handân olur”

(Muhibbî, 550/2)

Sevgili, âşığın ahlardan incinir, kırılır ama âşık ne yapsın sevgiliyi görünce bitap bir halde kendinden geçer. Ah çekmemek, ah sancağını göklere çekmekten başke elinde bir şey gelmez:

“Âhına incinme gâhî ‘âşık-i dîvânenün

Neylesün bîçâre gördükce seni bitâb olur”

(Nef’î, 40/2)

9. Râ harfine benzeyen hilal kaşlar, yüze dökülen saçların altına gizlenip pinhan olur: Kaş (ebrû), için hilal, hançer,hançer, mihrâb, râ vb. estetik teşbihler kullanılmıştır. Yüz, pek çok güzellik unsurunu bir arada bulundurmaktadır. Yüzde mevcut olan kaşlar, turra, zülf, ben, yanak, dudak, ayva tüyleri gibi güzellik unsurlarının birbirleriyle münasebetleri zengin hayallere imkan tanımaktadır. Saç, gecedir, hilal de gece görünür. Hilalin veya ayın önüne bazen bulut gelir ve ay görünmez olur. Beyitte hilal kaşların üstüne düşen saçlar, bulutların ayı örtmesi gibidir. Bu söyleyiş (Ay bulutta bulutta, mendilim kaldı dutta) gibi bir halk türküsünü de çağrıştırmaktadır:

“Zülfi altında meger görmüş nigârün râ kaşın

Ol sebebdan ebr içinde mâh-ı nev pinhân olur”

(Muhibbî, 550/3)

10. Gönül hanesinin taşları, mercan olur, yakut olur: Eski zamanlarda evler daha ziyade taştan yapıldı. Taş evler, muhkem olmasının yanında yazları serin; kışları sıcak olur. Âşığın gönül hanesi de öyle muhkemdir ki bu binanın taşları mercandan, yakuttandır. Bu taşlara rengini ve değerini veren de kanlı gözyaşlarıdır:

“Kanlu yaşumdan nazar kılsun bu gönlüm dârına
Bir taşı yâkût ü bir taşı anun mercân olur”

(Muhibbî, 550/4)

11. Sevgilinin güzelliklerini anlatmakta yazılan her bir beyit, bir divan olur: Sevgilinin güzelliğini anlatmaya ne kalem, ne mürekkep yeter. O ölçüde güzelliğe sahiptir ki yazılan her bir beyit, divan niteliğinde olur. Onun sadece gözlerini anlatmaya, vasf etmeye dahi divanlar yetmez:

“Bu Muhibbî her kaçan yazsa sıfat-ı hüsni
Ruhları vasfında her bir beyti bir dîvân olur”

(Muhibbî, 550/5)

“Bu Muhibbî her kaçan yazsa ber’ât-ı hüsni
Ruhları vasfında her bir beyit bir dîvân olur”

(Muhibbî, 942/6)

12. Sevgilinin yüzünü görmek şansı, bahtı açar. O anda Allah’tan ne istense olur: Bazı insanları görmek insana huzur; bazılarını görmek de uğursuzluk getirir, diye inanç vardır. Sabah evden çıkınca ilk görülen kişinin o günün nasıl geçeceğini belirleme özelliği vardır. Sevgili gibi bir sultanı görmek murattır. Beklenmedik güzel bir şey gerçekleştiğinde (bugün başka bir şey istesem olacaktı” diye sözler her zaman hatırimızdadır:

“Görsem yüzün cân u dilüm pür-ziyâ olur
Hakdan ne hacet istesem ol dem revâ olur”

(Muhibbî, 569/1)

Sevgili, bir afettir. Yüzünü gösterdiği zaman hengame, kargaşa olur. Ayva tüyleri zuhur etse, görünse can belası olur. Şiirde genellikle Hızır, yeşillik, hat, âyet gibi tasavvur edilen ayva tüyleri bazen de âşîğın ölüm fermanıdır:

“Ârızun ‘arz itse dilber âfet-i devrân olur
Hattı geldükde velî âhır belâ-yı cân olur

(Muhibbî, 663/1)

13. Bela bela üstüne gelir: İnsanların başına bir bela musibet geldiği zaman ardından başka belalar da beklenir. Bununla kalsın diye dualar edilir. Karalık, küfrdür, beladır. Âşığa bela olarak siyah zülfler yeter de artar bile. Üstüne bir de ayva tüyleri de olursa bela bela üstüne gelmiş olur:

“Kazıt hattun zülf yiter çün belâ bana
Bir yaneden bu dahî gelür bir belâ olur”

(Muhibbî, 569/2)

O gece saçlı güzele gönül vermek demek, belaya koşmak demektir. Âşık olmak zaten bir bela iken, gece saçlara gönül vermek, bela üstüne belayı davet etmektir:

“Kim bağlar ise zülfine dil mübtelâ olur
Başda belâsı üstüne ol da belâ olur”

(Muhibbî, 594/1)

14. Yılanın başı küçükken ezilmezse büyür, ejderha olur. Gelecekte tehlike arz edecek bazı hususlarda erken müdahale önemlidir. Erken tedbir, sonradan ortaya çıkacak daha büyük tehlikeleri önleme konusunda rahatlatıcı bir tasarruftur. Halk arasında pek de meşhur olan şu sözü her duyarız . “ Yılanın başını küçükken ezmeli”. Lakaytlık ve işi olurluna bırakmak tavsiye edilmez. Fitnenin kaynağı olan zülf, erken vakitte kesilmezse ileride fettan olur, nice masumun kanına girer; gönül hanesini talan eder:

“Şâhâ uzatma saçını kes halka fitnedür
Dirler kaçan ki yaşıya mâr ejdehâ olur”

(Muhibbî, 569/4)

15. Güzel şeyleri düşünmek, güzel şeyleri hatırlamak güzelliğe sebep olur: Sâdi-i Şirâzî’nin meşhur dörtlüklerinin birinde şöyle diyor: éİçinden ne geçerse o olursun/ İçinden gül geçerse gül kokarsın, hem kendine hem başkalarına/ İçinden diken geçerse batarsın, hem kendine hem başkalarına”. İyi düşünmek ve olumsuz gibi görünen durumları dahi hayra yormak, hayır getirir:

“Ansa Muhibbî leblerün ile meyânunı
Şi’ri hayâl-güster ü şîrin-edâ olur”

(Muhibbî, 569/5)

16. İnsan, dileğini kullardan değil, Allah’tan istemelidir. Sabahın seherinde Allah’a açılan eller boş dönmez, dilekler hep olur:

“Eyle seherde koma Muhibbî niyâzumı
Hâcet dilense Tanrı’dan ol dem revâ olur”

(Muhibbî, 594/5)

17. Zülfe gönül veren deli olur: Zülfe gönül vermek birine sevdalanmaktır. Sevda, karadır saç gibi. Akıl dağınık olur zülf gibi. Saçın karalığı ve dağınıklığı ile sevdanın karalığı ve aklın dağınıklığı pek alakalıdır. Daha ziyade lise

çağlarında sıkça söylenen bir söz vardır eskiden: Gönle sevda düşünce başta akıl, seyahate çıkar, diye. Demektir ki akılla aşk bir arada bulunmuyor:

“Gelse başa zülfi sevdâsı gönül şeydâ olur

Tagıdur ‘aklını külli ‘âleme rüsvâ olur”

(Muhibbî, 616/1)

Zülfi, âşıklara ne beladır ki bazen boynuna halka bazen ayağına bend olur. Âşık ne yaparsa yapsın zülfe giriftar olmaktan başka çaresi yoktur:

“Dil giriftâr olmamak kâbil mi bend-i zülfüne

Ânı dâma çekmeğe her halka bir kullâb olur” (Nef’i, 40/4)

Şekil, renk ve koku itibarıyla çok zengin hayallere imkan tanıyan saç, al yanağın üstüne düşünce kırmızı gülün üstüne örtülmüş menekşe olur. Bu hayali, gülün üzerine örtülmüş menekşe renginde ipek bir örtü olarak da düşünmek mümkündür:

“Yanagun üzre zülfünü görüp gönül didi

Zi hoş benefşe kim gül-i sürha nikâb olur”

(Ahmedî, 179/2)

18. Aşıklar, pervasız olur: Aşk ehlinin gözüne sevgiliden başka bir şey görünmez. Dünya yansa umurunda olmaz. Umarsız, çıkarsız, hesapsız yaşar. Pervasızlığın temelde iki sebebi vardır: Bunlardan ilki zenginlik ve diğeri kaybedecek bir şeyin olmaması. Aragon’un dediğine “ Aşk, insana güç veren tek özgürlük yitimidir”:

“Tîr-i gamzenden sorsan havf ider âşıkların

Ölmeğe cânlar virür ‘ışk ehli bî-pervâ olur”

(Muhibbî, 616/2)

19. Aşk, ağlatır; dert söyletir: Âşık olan kişi derde talip olmuştur. Aşkın safası yoktur ama cefası çoktur. Sevenler, uyku nedir bilmezler, rahat bir uykuyu ancak rüyada görürler. Sabahlara kadar aşk derdiyle ağlayıp inleyen âşığın gönlü, yanık nağmeli bir ney olur:

“Meclis-i gamda büküldi çenge döndi kâmetüm

Subh olunca nâle eyler dil ney-i gûyâ olur”

(Muhibbî, 616/4)

20. Her bağın, bahçenin bağbanı olur: Hiçbir mekan boş değildir, her bahçenin bir bahçevanı mutlaka bulunur. Onun görevi sadece bahçeye bakmak, imar etmek değildir, aynı zamanda bekçilik yapar. Sevgilinin yüzü, en güzel

gölşendir. Ayva tüyleri bu bahçenin duvarıdır. O mahmur gözleri de gülşenin bağbanı, bekçisidir:

“Dîvâr çekdi hattını gülzâr-ı hüsnine
Çeşmi o gülşeni gözedür bâgbân olur”

(Muhibbî, 638/2)

21. Muhibbî'nin aşk kıssası dillere destan olur: Divan şiirinde şairlerin aşk kıssasının kahramanlarından Mecnun ve Ferhad ile kendilerini mukayese etmeleri bir gelenektir. Bu iki âşığın adı eskilerde kalmıştır. Muhibbî'nin aşk hususunda adı onları geçmiştir. Şimdilerde herkes sultanından adından ve âşkın bahseder:

“Efsâne oldı Kays ile Ferhâd kıssası
Dinlen Muhibbî kıssası nev-dâstân olur”

(Muhibbî, 638/5)

“Düşdi Muhibbî ‘aşkına sevdâ-yı zülf-i yâra
Şimdengirü dillerde ol Mecnûn-leyin destân olur”

(Muhibbî, 823/5)

22. Sevgili gelip geçerken (lutfedip) ayağını yüzüne bassın diye âşıklar, hâk ile yeksân olup toprağa karışırlar. Divan şiirinde sevgilinin dokunduğu her şey kutsal bir değer taşır. Bastığı, ayak altında çiğnediği toprak dahi âşık nazarında sürmedir. Bu toprağı alıp gözüne ilaç diye sürer. Sevgili, o denli lakayd, umursamazdır ki âşığın en perişan hali dahi onun gönlünü yumuşatmaz. Bazen güzellik meydanında sevgili oynasın diye zülf çevgânına başlarını top ederler. Gelip geçerken görmek arzusuyla eşik taşında yatarlar (ki burada bulunmasına izin verilmesi büyük lütuflardandır). Onun güzergahında hâk ile yeksân olmak onun ayağını öpmek hayalinin gerçekleşmesi demektir. Bu itibarla âşıklar onun yollarında toprak olurlar:

“Yüzi üzre pâ koyasun diyü her dem ehl-i ‘ışk
Râh-ı kuyunda senün bil hâk ile yeksân olur”

(Muhibbî, 663/2)

“Reh-güzâr-ı kûy-ı dilberde şu kim pâ-mâl olur
Tâli-i devlet bulup bahtı anun hoş-hâl olur”

(Muhibbî, 824/1)

“Yüzini sürmek diler pâyuna cânâ bu gönül
Râh-ı kuyunda anuñcün hâk ile yeksân olur”

(Muhibbî, 825/3)

Sevgilinin ayak toprağının sürme (kuhl) olması şiirin önemli teşbihlerindendir. Burada amaç, sevili ve ona dair her şeyin değer bulmasıdır, yüceltilmesidir. Âşığın ağlamaktan hasta olan gözüne en iyi ilaç, yârin ayak toprağıdır:

“Bir zerre denlü kuhle gönül râğbet eylemez
İzün toziyle dîdelerüm rûşenâ olur”

(Muhibbî, 741/4)

Sevgilinin köyünün düşkünleri (âşıklar), gece gündüz sevgilinin eşik taşında yatarlar. Eşik taşı onlar için kuştüyü yastık misalidir. Âşıklara eşik taşından daha yumuşak bir yatak ve yastık bulunmaz:

“Rûz şeb taş yaslanur üftâde-gân-ı kûy-ı yâr
Bâliş-i mermi mahabbet ehlinün sengin olur”

(Sabrî, 15/4)

23. Âşıklar, sevgili için kurban olur: Sevgili, etrafında her ne varsa ondan dolayı değerlidir. Divan şiirinde sıkça karşılaşılan tasavvurlardan biri olan köy- Mekke/ ev- Ka’be münasebeti ile sevgilinin yaşadığı yere değer yüklenir. Bu teşbihte şairler bir beis görmezler. Nasıl ki hac farızasını ifa için Mekke’ye giden hacılar, Ka’be etrafında tavaf (yedi kez) tavaf ederlerse, âşıklar da sevgilinin yüzünü görebilme arzusuyla evinin etrafında tavaf ederler. Aynı zamanda hacda kurban kesilmesi, âşıkların sevgilinin köyünde kendilerini kurban etmesi düşüncesine imkan tanır. Yüz-Ka’be teşbihini destekleyen şu ilgiler de dikkati çekmektedir: Siyah saçlar, Ka’be’nin siyah örtüsü ve Hacer-el-Esved taş-ı yüzde ben (hâl), zülf- Ka’be kapısının halkası:

“Ka’bedür kuyun varur ‘âşıklarun sürin sürin
Cân u dilden her birisi yolunda kurbân olur”

(Muhibbî, 663/3)

“Almasun penbeye kanum sorsun ancak ağzına
Ka’be kuyına kaçan bu cân u dil kurbân olur”

(Muhibbî, 912/3)

24. Âşığın ahı rüzgar; gözyaşları da yağmur olur: Divan şiirinin sevgiliden sonra gelen tipi âşık, her zaman ah edip inlemekte ve çektiği ayrılık derdiyle gözyaşı dökmektedir. Ah ve gözyaşı şiirde değişik hayallere imkan tanımakta, bunların başında da rüzgar ve yağmur gelmektedir:

“Gülşen-i kuyında yârun aglayup âh eylesem
Açılır gül gibi sanur bâd ile bârân olur”

(Muhibbî, 663/4)

Âşığın gözü ağlamaktan başka iş görmez. Sevgilinin gözü, ne kadar fitnelikte mâhirse âşığın gözü de ağlamakta o nisbet ustadır. Bağdat’ı Mısır’ı hatırlayan âşığın gözyaşları Nil olur, Fırat olur: Bağdat ki zenginlikleriyle doğunun göz kamaştıran eski bir şehridir. Güzellerin düşmanı çok olur derler. Bu itibarla Hülagu Han’dan bugüne pek çok kez saldırıların hedefi olmuştur. Bağdat’ın şiirde zikredilmesinin bir sebebi de Fırat nehridir. Mısır ise güzelliğin membaıdır. Hz. Yûsuf’tan dolayı “Mısır-ı Melahat” güzellik Mısır’ı diye değer bulmuştur. Mısır’ın şiirlerde geçmesinin asıl sebebi Hz. Yûsuf olmakla beraber âşığın gözyaşlarının ifadesinde Nil nehrinden dolayı da değer bulmuştur:

“Gözüm katında Mısır-ıla Bağdat’ı itme yâd
Derdünde göz yaşum nice Nil u Furât olur”

(Ahmedî, 152/3)

Sevgilinin yüzünü hayal edip geceler boyunca gözyaşı dökken âşığın mekanı lale bahçesi gibi olur. Lale ile kanlı gözyaşlarının renk ilgisi olduğu gibi aynı zamanda ağlamaya sebep olan yüzün de renk ve zarafet ilgisi vardır. Sevgili, gül yüzlüdür; lale yanaklıdır:

“Yüzünü ârzû idüben nice ki aglaram
Gözüm yaşı irişdüğü yir lâle-zâr olur”

(Ahmedî, 164/3)

Dert köşesinde ayrılık mahmurkuğuyla gözyaşı dökken âşıkların yaşları, şarapla aynı renk olur:

“Künc-i mihnetde humâr-ı hecr ile kan aglayub
Dîdei ‘âşıklarun sahbâ ile yek-reng olur”

(Vahyî, 81/3)

25. Sevgili sultanı sahraya gelip otağ kuracak olsa, âşıkların her bir gözyaşı onun için birer kızıl çadır olur: Âşıkların yegane gayesi seviliiyi mutlu etmek, onun için bir şeyler yapabilmektir. Eğer sevgili, gönül sahrasına gelmiş olsa âşıklar, kanlı gözyaşlarıyla (habab: hava kabarcığı misali) onun için kızıl çadırlar dikerler:

“Konmaga gelse gönül sahrâsına sultân-ı ‘aşk
Bu habâb-ı eşk ana yir yir kızıl har-gâh olur”

(Muhibbî, 712/4)

26. Sevgili için kul, köle olanlar(âşık)’ın her ne muradı varsa olur: Sevgili için yapılan fedakarlıklar boşa gitmez. Sultan için kul, köle olanlar, mutlaka bir gün muradına erer. Zaten onların tek muradı belki de bu sultana köle olabilmektir:

“Her kim ki sana cân u gönülden gulâm olur

Her ne kim anun da murâdı tamâm olur”

(Muhibbî, 720/1)

27. Güneş meyveye değmezse ham olur: Meyveler, olgunlaşmak, tatlanmak için güneşe ihtiyaç duyarlar. Bir ağaçta dahi yaprak altında kalıp güneşle temas etmemiş meyveler, güneşte kalanlara göre daha geç olgunlaşır. Nasıl ki güneşin hararetiyle meyveler tatlanıyorsa aşk ateşinde pişen âşıklar da öylesi olgunlaşırlar:

“İşkun şu’â’ı ile bulur her kişi kemâl

Gün meyveye tokunmaya ol meyve ham olur”

(Muhibbî, 720/2)

28. Güzeller, şiire boyun eğer, râm olur: Muhibbî, çok eski bir geleneği hatırlatıyor. Her güzel, kendisine meyl eden âşıktan şiir bekler. Bir asır öncesinde şair Necâtî’nin de bu hususta (Şimdi güzeller avlanır oldu nükûd ile) bir tespiti vardır ki doğrudur. Nice güzelin, kendisine münasip olmadığı halde -sadece- zenginliğinden dolayı izdivacın izdivacına şahit olan çoktur. Lâkin değişmeyen bir gerçek varsa kadınların kendisine şiir yazan, gönül ehli, duygusal erkeklere ilgi duyduğu da hakikattir. Bu durumda bir kişinin çok parası yoksa kendini şiir yazma konusunda geliştirmesinde fayda vardır:

“Benzer Muhibbî sözleri sihr-i helâldur

Her kankı dilber işide anı da râm olur”

(Muhibbî, 720/5)

29. Her sultanın tacı olmaz; taşsız sultan da olur: İki sultanlık vardır: Birisi dünya mülküne sultanlıktır, diğeri de aşk mülküne sultan olmaktır. Elbette, sultanların, padişahların, kralların saltanat alameti olarak başlarında tacı olur ama aşk mülkünün sultanı yalın ayak; başı kabaktır. O, surette aşkın esiridir ama hakikatte aşkın sultanıdır:

“Şol esîr-i ‘ışk olan abdâla bak gel husrevâ

Baş açık serverlik ider ‘âleme sultân olur”

(Muhibbî, 725/2)

30. Âşğın ahıyla gökyüzünde ay balık gibi pişer, kebab olur: Ah, âşğın her daim içinde olduğu durumun bir alametidir. Zira, aşk derttir, çiledir. Ahın kaynağı gönülden yanan aşk ateşidir. Ahın menzili gökyüzüdür. Fizik kuralları

gereği ah, yerde durmaz hep yukarıya doğru döne döne çıkar. Ahın hedefinde genellikle talihi olumsuzlaştıran felek vardır. Bu esnada ahın hararetiyle karşısına ne çıkarsa onu yakar kavurur. Ah, o ölçüde hararete haizdir ki gökyüzünde balık gibi kıvrılmış ayı dahi pişirir, kebab eder:

“Çarh tennûrına âhum bir harâret virdi kim

Mâh-ı nev anı bişüp mâhî gibi büryân olur”

(Muhibbî, 725/3)

Sevgilinin köyü, mahallesi, gülzardır, gül bahçesidir. Bu bağlamda sevgiliyi de gül olarak düşünmek gerekir. Gül-gülşen münasebetinde tenasübe uygun olarak bülbülün de bulunması gerekir. Âşık, bu bahçede bülbüller kebab olmasını diye ah etmekten imtina eder:

“Gülzâr-ı kuyun içre Mesihî iderken âh

Bülbül sakınsun ugramasun kim kebâb olur”

(Mesihî, 42/6)

31. Aşk, kadehinden şarap içen mahşere kadar sarhoş olur: Allah, sevdiği kuluna aşk duygusunu verir, gönlüne aşk ateşi düşürürmüş. Aşk için düşüncelerden biri de aşk- şarap ilgisidir. Aşk, öyle bir şaraptır ki ondan bir kadeh içen mahşere kadar ayılmaz, sarhoşluğu devam eder. Bu demektir ki bir kez âşık olan bu dünyada bir daha huzur bulmaz, kendine gelemmez. Gerçi, aşk şarabıyla sarhoş olan da bir daha ayılmak istemez:

“İşk câmından Muhibbî kime olmuşdur nasîb

Bulmaz ol hüşyârlık tâ haşre dek sekrân olur”

(Muhibbî, 725/5)

32. Gönül kimi severse bu dünyada en güzel o olur: “Gönül kimi severse güzel olur” diye bir söz vardır halk arasında. Bu hususta pek çok rivayetler de dillerde dolaşır. Güzele sevenin gözüyle bakmak lâzım gelir. Her göz aynı bakmaz, aynı görmez. Aşk, bir iksirdir. Kimin sevdası gönle düştüyse onu dünyanın en güzeli gösterir gözlere...Leyla ile Mecnun'un dillere destan olmuş aşk hikayesinde Mecnun ile anası arasında şöyle bir diyalog geçer: Mecnun, Leyla'nın derdiyle, sevdasıyla onun kara gözleri gibi beyni kararmış vaziyette çölleri mesken tutunca anası çok üzülür. Bir gün çöllerden Mecnun'u bulup getirirler. Anası yalvarır Mecnun'a aklını başına devşirmesi, Leyla'dan vazgeçmesi için. Der ki: Oğlum, iste, sana kabilemizin en güzel kızını alayım. Olmadı, başka kabilelerden bakayım. Sen, bu kara kuru Leyla'da ne buldun? Onun için bu hallere düşmen reva mıdır? Mecnun, anasına şu cevabı verir: Ana, Leyla, benim elimde bir kadehe benzer. Ben o kadehle şarap içip sarhoş oldum. Siz kadehi görüyorsunuz, içindeki şaraptan haberiniz bile yok. Evet, insanı sarhoş eden kadeh değil, şaraptır ama bu şaraptan içmeyenler, şarabın

tadını bilmeyenler, sadece kadehe takılırlar. Mecnun'un dediği gibi, insanı kadeh değil, içindeki şarap sarhoş eder:

“Mislün diyü itdüm gümân aradum ey ârâm-ı cân
Bî- mislün bildüm hemân bir dahi peydâ mı olur”

(Muhibbî, 739/2)

33. Vefa, yakınlık beklenenler hep vefasız olur; zamane güzelleri de pür-cefâ olur: Kimden yakınlık, dostluk beklersek o kişiden hep vefasızlık görürüz. Bu hayatın bir gerçeğidir. Birine iyilik yaparken yarın bir kötülük görebileceğini hatırd tutmak lazım. Durum böyle diye iyilikten vazgeçemeyiz. Mehmet Âkif ile Süleyman Nazif arasında geçen bir konuşma anlatılır: Âkif ile Nazif zaman zaman buluşup sohbet ile yürüyüş yaparlarmış. Galata Köprüsü'nden Karaköy'e giderken rastladıkları dilencilere karşı Âkif, çok seçici davranırmış. Bir para vereceği zaman mutlaka görme özürlü birini retcih edermiş. Nazif, bu hassasiyetin sebebini sorunca Âkif'in cevabı şu olmuş. “Birine hayır yaparken özellikle böyle seçiyorum ki beni görüp de yarın bana bir zararı dokunmasın, diye”. Âkif, tecrübeli birisidir. Bu tercihinin mutlaka bir hikmeti vardır. Zira, “Besle kargayı oysun gözünü” sözü boşuna söylenmemiştir. Bu hususta onlarca örnek hikaye veya söz bulunabilir. Yine de yine de iyilik yapmaktan vazgeçmek olmaz; ardından vefasızlık göreceğimizi bilsek bile. Güzellerin tavrına gelince asırlar öncesi neyse değişen durum yok, her zaman aynıdır. Hem, insanın hem de ister kadın, ister erkek olsun tavır değişmemiştir. Eskiden insanlar çok vefalıydı şimdi vefa'(!)'nın ancak adı kaldı, demek ne kadar doğrudur bilmem. Her cinsiyete bir davranış, bir karakter, bir misyon yüklenmiştir. Nasıl “Gelin evi, naz evi” sözü geleneksel bir sözse “sevgiliye nâz, âşığa niyâz”tasim olunmuştur. Herkes kısmetini yaşar:

“Kimden vefâ vü mihr umarum bî-vefâ olur
Bildüm zamâne hûbları hep pür-cefâ olur”

(Muhibbî, 741/1)

34. Aşk hastasına en iyi ilaç, ölüm olur: Her derdin devası vardır. Her hastaya her ilaç fayda etmeyeceği gibi, her hastaya da her tabip çare olmaz. Aşk, bir hastalıktır, illettir, marazdır. Bu derdin tek bir çaresi vardır: O da ölümdür. Ölmedikten sonra bu derdin geçmesi mümkün olmaz. Fuzûlî de bu çareyi işaret ediyor: “ Aşk derdinin devâsı kâbil-i dermân degül / Terk-i cân derler bu derdün mu'teber dermanına”:

“Gel ey tabîb çek elüni girme zahmete
Ölmekden özge ‘âşıka sanma devâ olur”

(Muhibbî, 741/5)

35. Gülün olduğu yerde mutlaka bülbül de olur: Şiirin geleneksel yapısında seven- sevilenin söz konusu olduğunda alegorik olarak ilk akla gelen gül-bülbüldür. Bunun dışında bu ikiliyi sembolize eden servi- kumru ve mum (şem’)- pervane sıkça kullanılan imgelerdir. Can ile canan ayrı ayrı olmaz. Bu itibarla can’ın kendini feda etmesi durumunda ikilik ortadan kalkacaktır. Bakıldığında Cân-ân ifadesinde her ikisi de mevcuttur. Sevenin sevilen uğruna kendini yok etmesi, ikilikten kurtulmak yanında hakikatte vuslata ermektir. Bu durum daha ziyade mum-pervane münasebetinde görülmektedir. Sevgili her neredeyse elbette aşık da orada olacaktır.

Mecnun’un ağzından hikayede şöyle bir ifade geçer:

“Bülbül gül için ederken nâle

Onun derdine devâ mıdır lâle”

Bülbülün derdi güldür, yaprakları solsa bile o, gülü ister. Bülbülü lâle bahçesine, lavanta tarlasına götürseniz dönüp bakmaz:

“Gördüğince gün yüzün ‘âşıklarun nâlân olur

Kande kim açıla gül anda hezâr elhân olur”

(Muhibbî, 817/1)

36. İçki içilen sarhoşların bulunduğu yerde kavga çok olur: Sarhoşların kavga etmesi son derece gerçekçi ve insani bir durumdur. Bunu içki içilen mekanlarda ve dahi içkili düğünlerde her zaman görmek mümkündür. Zira, sarhoş kişi, bir zaman sonra şuurunu kaybeder. Hareketlerine ve sözlerine hükmedemez. Kavga için kıvılcım olacak bir söz, bir bakış yeter. Bunda içkinin içene cesaret vermesi gibi bir durum da söz konusudur. Halk arasında hep anlatılır: “ Hz. Peygamber (s.a.v), bir yolda yürürken şarap içenleri görmüş, gülüşmelerine ve sohbetlerine hayran olmuş. Lakin bir zaman sonra geri dönüşünde o kişilerin kavga ettiğin, kan revan içinde kaldıklarını görünce içkiyi lanetlemiş, haram olsun demiş. İçki “ şişede durduğu gibi durmaz” derler. Çok doğru bir söz, çok zaman münakaşalara, kavgalara sebep olmuştur. Sarhoşun sözüne, davranışlarına bakmamak, ona uymamak en güzeldir:

“Câm-ı la’lün isteme gel eyle çeşminden hazer

Kim ki bed-meste uyarsa lâbüd anda kan olur”

(Muhibbî, 817/2)

İçki içilen mecliste bir müddet sonra insanlar sarhoş olurlar ve sarhoşluğun etkisiyle şuursuzca konuşulur. Sarhoş meclisinde kavga, niza eksik olmaz. Zira, içki şişede durduğu gibi durmaz. Orada fitne, fesat, hengame, şamata, gürültü, kavga vardır. İçki meclisi bunlardan hâlî olmaz:

“Anılsa lebün cân u gönül cenge düşerler
Mey meclisi bî-fitne vü şûr u şagab olmaz”

(K. Nizâmî, 37/4)

Şarap nev’inden bütün içkilerin olduğu yerde ya kavga olur ya da fitnelik çıkar. İçki, keyif verici bir içecektir ama ölçüsü kaçınca şişede durduğu gibi durmaz. Sarhoş olanlar, iradelerini kaybederler. Ne konuştuklarını bilseler de ne konuşacaklarını bilmezler. Bunun yanı sıra içkinin cesaret verici özelliği de dikkate alınırsa sahibine uygunsuz davranışlar yaptırması muhtemeldir:

“Hatt-ı lebünle irdi yine cânuma gubâr
Her kanda ise fitneye bâ’is şarâb olur”

(Mesihî, 43/2)

37. Kavuşmanın değeri, ancak ayrılık gelince anlaşılır: Değer, kıymet bilmek gerekir. İnsan, mayası, yapısı gereği, elindekinin değerini var iken bilmez. Hemen pek çok kişinin yaşadığı bir duygu durumudur ki ancak elde olanın değeri kaybedince bilinir. Bu hususta şu halk söyleyişini de hatırlamak durumundayız: “Kör göz badem olur”. Ne yazık ki insan bir şeye sahipken onun değerini bil-e-miyor. Bu, sağlık olur, para olur, bir dostun varlığı olur. Mevcut olan ne varsa hep değeri kaybedince anlaşılır:

“Vuslat içre hîc kes bilmez visâlün kadrini
Kıymetin ol dem bilür ki arada hicrân olur”

(Muhibbî, 817/3)

38. Zalimlerden adalet beklemek boşunadır. Onların sözü, ancak katline ferman olur: Cellattan insaf beklemek, taş a ekin ekip de hasat beklemek gibidir. Söğüt, su kenarında yetişir. Onu suyun içine dikseler yine de meyve vermez. Bağdatlı Rûhî, Terkib-i Bend’inde:

“Matbahlarına aç varan âdem degenek yer
Der-bânları var göz kapuda el degenekde”

diyor (Ak, Coşkun, 2000). Rûhî, bu hakikati ne güzel söylemiş. Zengin kapısından ekmek ummak boşunadır. Zalimden merhamet ummak gibi. Allah, kendi fakir, gönlü zengin insanlarla karşılaştırsın.

Eşek arısı da bir arıdır ama bal vermez. Herkes kendine layık olan davranışı gösterir:

“Hey ne zâlimsin varup kapuna ger dâd istesem
Ya sorun ya öldürün diyü o dem fermân olur”

(Muhibbî, 817/6)

39. Sevgili, âşığı günde bin kez öldürse de onun sevgisi, âşığın gönlünden çıkmaz, her daim orada olur: Aşk işinde sebat, sadakat önemlidir. Âşık, her ne cevri ü cefâ görse de sevmekten vazgeçmez. Bu sadakat işinde başka bir husus daha vardır ki insan istenmediği, reddedildiği yere daha azimli olur. Halk arasında şöyle bir söz vardır: “İt, itildiği yere koşar” diye. Tarhana başında kovalanmış tavuklar, mangal başında kovalanmış sinekler, geri durur mu? İnsan da öyledir. Belki gururdan, belki ısrarından hep reddedeni elde etmek ister:

“Günde bin kerre beni cevri ile ger öldürsen

Sanma mihrün bu gönülden güzelüm zâyil olu”

(Muhibbî, 820/4)

40. Her mülkün zekatı olur: Zekat, var olan malın mülkün bereketi olarak verilmesi gereken bir paydır. Zekat, dinen farz kılınmıştır fakat bunun da ölçüsü vardır. Zekat verilmesi için malın (nisap) olması gerekir. Malın üremesi, artması göz önünde bulundurulur. Bir malın nisap olarak hesabında şu mal varlığına işaret edilir: Bu ölçü: altında 20 miskal (80.18 gr), deve 5, sığırd 30, koyun ve keçide 40 adettir. Bu hususta (et-tevbe 9/60) ve Buhârî’den nakille hadisler bakılabilir (Din İşleri Yüksek Kurulu, (12.07.2017). Sokak kültüründe delikanlıların güzel, genç kızlara sataşma sözlerinden biri de “bu güzelliğin zekatını vermek lazım” şeklindedir. Sevgili, güzel değil, güzeller güzeldir. Elbette bu güzelliğin de zekatı olur. Âşık, bu zekata talip olur ama eli boş döner:

“Dimedün hüsn zekâtun bu Muhibbî’ye ehakk

Nice gündür tolaşur kûyunu ol sâyil olur”

(Muhibbî, 820/5)

41. Sevgilinin yüzünü görünce âşığın dili lâl olur: Seven, her an sevdiğini görmek, İçindeki aşkın beyan etmek ister. Fakat sevdiğini görünce dili dolaşır, ne diyeceğini unutur. Bu aşkın alametlerindedir. Beğenmek ve sevmek farklı şeylerdir. Sevginin testlerinden: Görünce fevkalade heyecanlanmak, ellerin terlemesi, dizlerin titremesi, ayakların dolaşması, söylenecek sözlerin uçup gitmesi hep sevginin göstergeleridir. Âşığın sevgiliyi görünce heyecandan dilinin tutulması normal bir durumdur. Ulvî’nin şu beyti bu durumu izah edebilir:

“Arz-ı hâl itmege cânâ seni tenhâ bulamam

Seni tenhâ bulıcak kendimi aslâ bulamam”

Ne doğru söylemiş şair. Seven, sevdiğini görünce neler söyleyeceğini önceden ezber eder. Sevdiğini yalnız görünce bütün bildikleri uçup gider. Dili lâl olur, konuşamaz. İşte gerçek sevginin göstergesi bu olsa gerek. Eğer, bir delikanlı beğendiği genç bir kızın karşısına geçip hiç heyecanlanmadan, arkadaşıyla

rahat rahat konuşurcasına gönlünden geçenleri diline dökabiliyorsa ona karşı ihtiyatlı olmak lazım:

“Derd-i dil ahvâlini dirdüm ki takrir eyleyem

Yüzini gördükce cânâ bu zebânım lâ’l olur

(Muhibbî, 824/4)

42. Görünmeyen, bilinmeyen şeyler üzerine çok dedikodu olur: İnsanın önde gelen özelliklerinden biri de bilmediği hususta daha çok fikir yürütmesi, konuşmasıdır. Bu davranışın temelinde bilinmeyi merak etme söz konusu olduğu kadar, insanın dedikodu, gıybeti sevmesi de mümkündür. Sevgilinin beli o denli incedir ki kıldan haber sorar. Âşıklar, bu beli hep sarmak isterler fakat göremedikleri için dillerine dolarlar:

“Kimse bilmez kim vire mûy-ı miyânundan haber

Nice yıllardur bu müşkil üzre kıyl u kâl olur”

(Muhibbî, 824/4)

43. Dedikodudan kurtulanın kalbi, altın gibi saf olur: dedikodu, bir hususun - gerçek ve gerçekdışı- enine boyuna konuşulmasıdır. Gıybet, bir hastalıktır. Her ne kadar başkalarına zarar vermeyen haline rahât’ül-kulûb dense de söylenecek sözlerin malum kişi kişilerin huzurunda söylenmesi ehvendir. Birisi birinin dedikodusunu yaparken sükut edip o kişiyi susmaya davet etmek güzel bir davranıştır. Dedikoducu tabir edilen kişilerden insanlar uzak dururlar. Şu bir gerçektir ki bize birinin dedikodusunu yapan kişi, başka bir ortamda da bizim dedikodumuzu yapacaktır. Mümkün mertebe bu davranıştan uzak durmak, kendimizi kurtarmak kalbimizi fenalıklardan korur. Halis bir altın yapar:

“Gıll u gışdan kurtulup olur Muhibbî sâf-kalb

Bûte-i hicrân içinde zer gibi çün kâl olur”

(Muhibbî, 824/5)

44. Ağlamakla insanın dedi ifşa olur: İnsan, rahatlamak için bağırır, inler, gözyaşı döker. Ağlamak, gönül derdinin dışavurumudur. Elbette ağlamak insanı rahatlatır, ifrazattan sayılır. Derdin ifşası, dostu üzer; düşmanı sevindirir. Düşmanı sevindirmemek için acıyı, kederi gizlemek gerekir. Divan şiirinde sevgili, sadist; âşık da mazoşisttir. Âşık, acı çekmekten zevk alır. Bu durum sadece divan şiirinde söz konusu değildir. Günümüz şarkı sözlerinde de aynı anlayışı görmekteyiz. Büyük ses sanatçısı, bestekar Orhan Gencebay’ın bir şarkısının sözleri şöyledir. “Dertleri zevk edindim, bende neş’e ne arar”. Bizim kültürümüzde biraz da arabesk etkiyle melankoliyi yaşamak, dertlerle mutu olmak duygusu vardır. Şair Didem Madak, “Ağlama, acın azalır” demektedir. Ağlamak, derdini söylemek, insanı rahatlatır, acıyı azaltır. Oysa âşık, bu dertten beslenmektedir. Bu acının, ıstırapın azalmasını istemez:

“Serv-kaddini kaçan anşam bu gözüm yaş olur
Âh kılsam derdile derdâ bu srrum fâş olur”

(Muhibbî, 832/1)

Gözyaşı, gönüldeki derdin tezahürüdür. Bir kişi ağlıyorsa muhakkak derdinden, kederindendir. Her ne kadar mutluluktan ağlamak mümkünse de genellikle insan, dertten ağlar. Şair, ey gözüm! ağlama ki derdin, sırrın ifşa olmasını diyor:

“Dilde nühüfte olmuş iken mâcerâ-yı ‘aşk
Ey dîde girye eyleme kim keşf-i râz olur”

(Rüşdî, 48/5)

Gözyaşı, gönüldeki coşkunluğun dışarıya tezahürüdür. Gözde yaş; dilde ah, gönül derdinin ifşasıdır:

“Eşk-i çeşmüm âteş-i ‘aşkum füzûn itmekdedür
Sabra tâkat kalmadı elbetde keşf-i râz olur”

(Râmî, 65/4)

45. Âşık, sevgilinin yollarında aşk derdiyle yüzünü taşlara sürse taşlar, la’l ve altın misali sarı-kırmızı olur: Âşığın fizikî görüntüsü hep perişandır. Beli bükülmüş dala dönmüş; gözü kanlı; yüzü sarıdır. Bunu da sebebi şudur. Sevgili, bir sultandır. Sultanın karşısına eli boş çıkılmaz, hediyeler sunmak gerekir. Sararmış yüzü altın; gözyaşları inci, mercan olur:

“Ağlayup sürse Muhibbî rûy-ı zerdin taşlara
Yollarun etrâfi cânâ lâl u altun taş olur”

(Muhibbî, 832/5)

46. Birine çok yüz verince, başına bela olur: İnsan ilişkilerinde genellikle iyi niyetin istismar edildiği vakidir. İnsanlara hak ettiğinden fazla değer verilince kendilerini gerçekten çok değerli görürler. “Tepesine çıkmak” deyiminin anlamı da budur. Çokça şımartılan, yüz verilen birisi, gün gelir başa bela olur. Bunun her devirde örneklerine rastlamak mümkündür. Şımartılan zülf gibi gün gelir ayva tüyleri de başa bela olur:

“Vırme bu hatt-ı sebzüne yüz kâkülün gibi
Çünkü başuna ol da belâ-ber-belâ olur”

(Muhibbî, 876/2)

47. Güzeller, hep vefasız olur: Güzellerin güzelliği ellerinde hazine gibidir. Nasıl zengin olanlar küstah ve pervasız olurlarsa güzeller de aynıdır. Allah, herkese zenginlik bahşedebilir ama mühim olan bunun değerini bilemektir.

Bazıları nasıl paranın kıymetini bilmeyip sonradan fakir olurlarsa bazı güzeller de güzelliğin kıymetini bilmezler. Güzellik, para gibi insanı şımartır, vefa duygusunu bertaraf eder. Bu itibarla güzellerden vefa beklemek boşunadır. Onlarda vefanın zerresi olma<:

“Olma Muhibbî cevri ü cefâ gelse muztarib

Ekser zamâne hûbları hep bî-vefâ olur”

(Muhibbî, 876/5)

49. Âşığın ahı, rüzgarlardan ödül almıştır. Şimdi ah, kuzey rüzgarı olur: âşık, gönlündeki aşk ateşiyle yanar tutuşur. Ah u figanı eksik olmaz. Ah, bazen duman olur, bazen de rüzgar. Ahın kaynağı gönüldür, bu itibarla hep hararetlidir ama beyitte şimal (kuzey) rüzgarları gibi soğuk eser. Kuzey rüzgarı, genellikle poyraz diye anılır ve her daim bürudet (soğuk) eser:

“Sabâdan öndil almışdurgönül meydân-ı dehr içre

Meger bu sarsar-ı âhum benüm bâd-ı şimâl olur”

(Muhibbî, 879/2)

Âşığın ahının menbaı gönüldür. Gönülde ise aşk ateşi yanmaktadır. Bu sebeple âşığın ahı yakıcıdır. Ah dumanının içinde şerer (kıcıkım) bulunur. Rengi ve hareketi itibariyle ah dumanı, altın kanatlı tavus kuşuna benzetilir:

“Tâb-ı zülfünle gönül kıldukca âh- âteşin

Dûd-ı dil cevân ider tâvûs-ı zerrîn-bâl olur”

(Bâkî, 72/2)

50. Dünyada, olgunluk isteyenlerin gayret etmesi gerekir. Saygılı, hürmetli, yüce gönüllü olanlar olgunluk sahibi olur: Yûnus’un dediğince “Hamdım, piştım elhamdülillah”. Kemâliyet sahibi olmak kolay değildir. Kibrin, gururun, buğzun olduğu yerde olgunluk olmaz. Toprak, yağmurla hem-hâl olunca çamur olur, insanın ayağına bulaşır. Aynı toprak, ateşte piştiği zaman tuğla olur, seramik olur,. Bir eve duvar olur, insanlara barınak olur. Güneşten nasibini almayan meyveler nasıl ham kalıyorsa acıdan, ıstıraptan nasiplenmemiş, çile çekmemiş insanlar da ham kalır:

“Cihânda isteyen devlet-i kemâle sa’y ider lâbüd

İderler hürmet ü ‘izzet şu kim ehl-i kemâl olur”

(Muhibbî, 879/5)

51. Gönül, ney olur: Meclis, yeme içme, müzik ve eğlenenin bulunduğu ortamdır. Bu mecliste gözyaşı şarap; ciğer kebab ve gönül nağmeleri de neydir. Nasıl halk şiirinde saz, kopuz, bağlama ilk akla gelen enstrüman ise divan şiirinde de çeng, ney, tanbur gibi sazlar ilk akla gelenlerdir:

“Gam meclisinde eşk şarâb u ciğer kebâb
İnler gönül o bezme ney-i hoş-nevâ olur”

(Muhibbî, 915/4)

52. Akşamüstü uyumak iyi değildir, insan kuvvetten düşer, halsiz olur: Allah, seyyarelerin hareketine göre gece ve gündüzü yaratmıştır. Her zaman vaktinin hikmeti vardır. Gündüz, çalışmak, rızık kazanmak içindir. Gece ise dinlemek, uyumak içindir. Gelenekte sabah erken kalkmak (güneş doğmadan) münasıptır. Hatta şöyle bir söz vardır: “Erken kalkan yol alır; erken evlenen döl alır”. Eskiden beridir gündüz uyumak hoş karşılanmaz ve miskinlik olarak telakki edilir.

Zülf, rengi itibariyle gecedir. Yüz, gündüzdür. Siyah zülfün altında mahmur gözler – ki genellikle nergis olarak düşünülür- Gözler, divan şiirinde aha ziyade, cellat, avcı, sâhir (büyücü, sihirbaz), imam vb. teşhis edilir. Gözün mahmurluğunun, halsizliğinin sebebi, akşamüstü uyumasıdır:

“Zülfün katında nergis-i bîmâruna di kim
Ahşama karşı uyımasun nâ-tüvân olur”

(Necâtî, 94/5)

53. Ticarette ince hesap yapmak olmaz; bazen kâr, bazen zarar olur. Ticarette önemli olan sermayedir. Sermayeye dokunmadıktan sonra kâr, zarar gözetmek olmaz. İnsanoğlu aç gözlüdür, kanaat etmez. İnsan, bu durumda çoğu isterken bazen azı da bulamaz. “Kanâ’at bitmeyen hazinedir” sözünü Araplara atfederler. Şâir Nev’î’ye âhîr ömründe sorarlar: “Ey Nev’î, bunca yaş aldın, bu hayattan ne anladın? Ömrünü bize anlatır mısın” diye. Cevabı şu olur: “Nedâmet, nedâmet, nedâmet”. Peki, sonradan gelenler bu nedâmeti yaşamasınlar diye ne dersin?: “ Kanâ’at, kanâ’at, kanâ’at”. Ne güzel de söylemiş şair. Mutlu olmak, huzur bulmak için kanaat sahibi olmak gerekiyor. Bir insan yetinmeyi bilmiyorsa dünyaları verseler yine de gözü doymaz. Daha fazlasını ister.

Ses sanatçısı Işın Karaca’nın 2004 yılında çıkardığı albümün hit parçası bu ismi taşıyordu “yetinmeyi bilir misin?” Sözleri de pek manidar:

Yetinmeyi bilir misin,
Sana verdiği kadarıyla hayatın?
Hoş, bilsen de bilmesen de
Yara bere içinde bu yollardan geçeceksin
Kazanmayı isterdim, kaybetmeyi değil,
Ama olmadı yâr

Kendini kayırıyor her insan önce
Bu yüzden aşka kıyar
Giderim, alışığım gitmelere
Direndi bu can ne bitmelere
Giderim, alışığım gitmelere
Gerek yok, isyan etmelere...

İnsan, ne yazık ki yetinmeyi bilmiyor. Aza kanaat etmeyince çoğu da bulamıyor. Sevgili, ne güzel bir öpücüğü vaat etmiş – belki de-rüyada- ama âşık kanaat etmeyip fazlasını istiyor. Gelene şükür; gelmeye tevekkül etmek lâzım:

“Bir şeftaluya cânı azırganma döstüm
Sermâyeden hisâb idegör nen ziyân olur”

(Necâtî, 94/8)

54. Ateş olan yerde, duman olur: Herkesçe söylenen meşhur bir atasözü vardır: “ Ateş olmayan yerden duman çıkmaz” diye. Ateş ve dumanın sebebiyet-müsebbiyet ilişkisi vardır. Gündüz bir yerde ateş yanar ama görünmez. Duman, ateşin göstergesidir. Daha ziyade ortalarda dolaşan bir sözün kaynağının, doğruluk payının olduğuna dair söylenen bir sözdür. Elbette ki ateş olmayınca duman da olmaz:

“Derde sataşdı tanlaman âhın Necâtî’nün
Hâşekâ âteş uğradı lâbüd duhân olur”

(Necâtî, 94/9)

Bu olumlu ifadenin farklı bir söyleyiş şekli de” ateş olmayan yerde duman tütmez”dir. Elbette, dumanın mevcudiyeti ateşe bağlıdır. Gönülde aşk ateşi yanmayınca ah dumanının tütmesi mümkün olmaz:

“Çıkarsa dūd-ı dil başdan ta’accüb itmenüz hergiz
Sanur mısunuz ki sînem içre âh-ı âteşin olmaz”

(Muhibbî, 1212/3)

55. Halkın kimisi sofu, kimisi mey düşkünü olur: Bütün insanların aynı fikirde olmasını beklemek hayâl-i muhâl. Kardeşler arasında dahi birbirine zıt karakter ve yaşantılar olduğu zaman “ Beş parmağın beşi bir değil” denir. Elbette insanlar fikirleri, hayat tarzları itibariyle farklılık göstereceklerdir. Akşamcı tabir edilen, meyhaneden çıkmayan bir babanın itikad sahibi, ibadetten geri kalmayan bir oğlu olduğu gibi bunun tam tersi de vakidir. Şiirde bütün bunların bezm-i eleste takdir olunduğuna dair düşünce hakimdir. Bu

yaklaşım, kaderci bir anlayışı gösteriyor. Kadere inanmak gerekir. Meşhur bir söz vardır: “Takdir, tedbiri bozar” diye. Bir hususta ne ölçüde gayret gösterilse de olmayınca olmaz. Ancak, kötü, olumsuz gelişen durumları da tamamen kadere bağlamak uygun olmasa gerek. Zira, Allah insana akıl, fikir vermiştir. Muhakeme yapıp en münasip şekilde durumu tayin etmek bizim elimizdedir. Bu hususta kadere inanmak, takdiri Allah’a bırakmak en güzeli olsa gerek:

“Halkun kimisi sôfi kimi mey-perest olur

Ey hâce bu mu’âmele rûz-ı elest olur”

(Necâtî, 100/1)

56. İçki sofrasına sonradan oturan daha çok sarhoş olur: Şiirde, leff ü neşr kurgusuyla ifade bulan husus son derece gerçekçidir. Yemek sofrasına geç kalmış, sonradan oturan birisi psikolojik olarak daha fazla yeme gayreti içindedir. Bu davranışın temelinde psikolojik olarak arayı kapatma, öncekilere yetişme duygusu hakimdir. Aynı durum, içki sofrası için de geçerlidir. Evvelden başlayanlara yetişmek, geri kalmamak için sonradan gelen daha hızlı davranır. Bu aceleciliğin sonunda da daha fazla mest olur. İnsan, duygusu itibariyle hep yetişme, emsallerinden geri kalmama heyecanı yaşar. Bu sebeple halefler, her daim seleften ileriye gider:

“İşkum seleften artug olursa ‘aceb mi kim

Bezm-i şaraba sonra gelen katî mest olur”

(Necâtî, 100/2)

Divan şiirinde halef-selef konusu sıkça hatıra getirilir. Şairler kendisinden önce gelen âşıklardan daha ziyade aşkı yaşadıklarını ifade için “ meclise sonradan gelen daha çok mest olur” derler. Gerçekten de ister içki sofrası olsun ister yemek, sofraya sonradan gelen kişi -belki de arayı kapatmak için- , hızlı yiyip içtiği için daha çabuk doyar veya sarhoş olur:

“Aşkum ziyâde olsa benüm nola Kaysdan

Meşhûrdur ki sonra gelen bezme mest olur”

(Hisâlî, 113/4)

57. Bahar yağmuru, berekettir, yağ u bal olur: Uzun bir kışın ardından ekimlerin yapıldığı mevsimdir bahar. Bahar yağmurları toprağa berekettir, ekimi yapılan tahıllara, çiçeğe durmuş fidanlara ılaştır. Bilhassa nisan yağmurları bereket timsali olması yanında, incinin oluşumunda da etkilidir. İstiridye nisanda kıyıya çıkar, nisan yağmuru içine düşünce denize döner ve inci böylece döllemiş olur. Nisan yağmuru için, istiridyenin ağzına düşerse inci; yılanın ağzına düşerse zehir olur, derler. Tatlı nisan yağmuruyla acı deniz suyunun bir araya gelmesiyle inci zuhur eder. Divan şiirinde sevgilinin dişleri ve aşığın gözyaşları için çok sık başvurulan teşbih unsurudur:

“Yüzün anub agladugumca visâl özler gönül

Kim bahâr eyyâmının yagmurı bâl-u-yag olur”

(Necâtî, 107/3)

58. Ateş ve su başında hep aylak insanlar olur: Kış aylarında tarlada, bahçede insanlar ısınmak için ateş yakarlar. Bahar ve yaz aylarında su kenarlarına gidilir, oralarda eğlenilir. Her nerede ateş ve su varsa insanlar buralarda aylaklık ederler. Çalışan insan iş esnasında ne su başında ne de ateş başında vakit geçirir. Kışın ateş başında insanlar halka olup otururlar. Su kenarında ve ateş başında oturup aylak aylak sohbet etmek insanlar için dinlenme anıdır. Şiirde âşıkların aylak aylak sevgilin yanağını, yüzünü seyretmeleri, ateş ve su kenarında aylaklık etmek şeklinde tasavvur edilmiştir. Beyitte leff ü neşr sanatına uygun bir tasavvur söz konusudur. Şiirin mayasında var olan tenasüp ve teşbih sanatlarından sonra belki de en çok tercih edilen sanatlardan biridir:

“Ko temâşâ eylesünler ‘ârız u ruhsârını

Kande ise âb-u-âteş dôstum aylag olur”

(Necâtî, 107/4)

59. Gönül verilen sevgili azdır, bulunmaz ama her yerde güzeller çok olur: Kimi sarışın kimi esmer, kimi kara gözlü kimi yeşil; kimi zayıf kimi şişman; her yerde değişik suretlerde güzeller çoktur. Sayısız güzel içinde gönül, sadece birine meyleder, birini sever. Bir gönülde ancak bir güzelin sevgisi olur. Nasıl misafir, misafir üstüne olmazsa dil hanesinde de ancak bir kişi olur:

“Bize cânâne gibi hüsn-i cihân-gîr gerek

Yâr-ı dil-dâr gerekdür bize dil-ber çoğ olur”

(Necâtî, 110/3)

Bir kalede iki dizdâr(kale komutanı), olmaz derler. İkilik olan yerde dirlik, düzen olmaz. Bu itibarla bir gönle bir sultan yeter:

“İki ‘âlemde Necâtî sana bir yâr yeter

Ber-murâd olmaz ol iş anda server çoğ olur”

(Necâtî, 110/6)

İnsanın özü, sözü bir olmalıdır. Rüzgara göre yön değiştiren rüzgargülü gibi insanlar toplumda makbul değildir. Amour, love, mîhr ve aşk gibi kelimeler farklı dillerde tutkulu sevgiyi ifade eder. İnsanın dili ile kalbi aynı konuşmayınca sözün de bir hükmü olmaz. Aşk, Arapça’da öncelikli olarak sarmaşık anlamındadır. Gönle düşen sevgi tohumu, orada yeşerip tüm benliği sarmadıkça adı aşk olmaz. Aşk yolunda sadakat, sebat gerekir. Sözünden dönmek kâfirlik gibidir. Hulasa, öz bir, söz bir olmalıdır:

“Güzeldür iki cihandan murâd söz bir olur

Şu kim iki diye bir sevdüğine kâfir olur”

(Necâtî, 169/1)

60. Bazı sebeplerle insanın altın adı, bakır olur: Altın ve bakır, değer-değersizlik konusunda bir arada değerlendirilir. Herkesçe sevilen, hürmet gören birisi bir davranışla bir anda itibarsızlaşabilir. Bu durum, “gözden düşmek” deyimiyle de ifade edilir. Gâlib’in dediğince “nühas-ı kalbi zer-i hâlis etmek” mümkündür. Ancak zer-i kalbi nühasa döndürmek de mümkündür. Zira , altın filizler halinde en çok bakır madeni içinde bulunur. Bu iki madenin böyle bir yakınlığı da vardır. Fakat halk kültüründe ve buna intisaben şiirde altının bakıra dönmesi, adının kötüye çıkması, değerini, itibarını kaybetmesidir.

Sevgilinin eşiği (âsitân)’nin tozu, toprağı o kadar değerlidir ki âşık nazarında -sevgili oraya ayak bastığı için- göre sürmedir, iksirdir. Bir şeyin değeri rağbete bağlıdır. Tâlip çok olunca matlubun değeri artar. Eğer, ay ve güneş (iki âşık), bu eşik taşına yüzlerini sürmezlerse ayın da güneşin de altın adı bakır olur. Zira, gündüzün ve gecenin ışığı bu iki seyyare, aşkın hikmetini bilmemiş olurlar:

“İşigi tozu ne iksir olur ki şams-ü-kamer

Yüzini sürmeyecek altın adı bakır olur”

(Necâtî, 169/3)

61. Aşk yolunda can verenin cenazesinde melek çok olur: Her canlı bir gün ölümü tadacaktır. Doğmak ne kadar hakikatse ölüm de o şekilde gerçektir. Bazı bebekler dünyaya gözlerini açarken başında onlarca insan bekler. Doğum bir törene dönüşür. Bazı bebeklerin ilk ağlama sesini anasından başka duyan olmaz. Ölüm de böyledir: Bazıları dünyaya veda ederken son yolculukta binlerce kişi uğurlar. Bazı kişilerin tabutunu taşıyacak dört insan bulunmaz. Din uğruna, vatan uğruna, bayrak uğruna can veren şühedanın uğurlayanı da çok olur. Şiirde aşk yolunda, bir sevgili uğruna can verenler ise aşk şehidi kabul edilir ki bunların cenazesinde kullara ihtiyaç yoktur. Bu uğurda şehit olmuş âşğın cenazesinde bütün melekler hazır olur, saf tutarlar:

“Şu kim güzeller için cân-ı pâk ide teslim

Cenâzesine anun çok ferişte hâzır olur”

(Necâtî, 169/4)

62. Bin bin söylenenler, bir bir olur: Tecrübe, ancak yaşamakla mümkündür. Her ne kadar bir durumu yaşayanlar, haleflerine deseler de pek etkisi olmaz. Nasreddin Hoca’nın “ Eşekten düşenin halini, ancak eşekten düşen bilir” dediği gibi bir durumun vehameti yaşamadan anlaşılmaz. Tecrübe sahipleri,

ön gürü (basiret)le -biraz da tecrübeyle- bir şeyin olması için ne yapılması gerektiğini ifade ederler. Evvelinde bin bin söylenenler sonradan bir bir olur:

“Ayağı toprağına cân-u-başı terk itmek

Ben ey gönül sana bin bin didüm bir bir olur”

(Necâtî, 169/6)

63. Eğer ilgi gösteren kadın olursa orada aşk, muhabbet az olur: Divan şiiri, hayatın gerçeklerini ortaya koymuştur. Kadın ve erkek yapıları farklıdır. Edebiyatın ve gerçek hayatın kadına yüklediği misyon, nazdır. Kadın, naz yapmazsa, erkeğin gönlü kırılmasın diye fedakarlık yaparsa bir müddet sonra ilgisizliği yaşaması kaçınılmazdır. Kadın naz, erkeğe niyaz yaraşır. Elbette her ilişkide bir davranış ölçüsü vardır. Yalnız kadın ölçüyü kaçırır da erkeğin üstüne düşerse yalnızlığa veya terk edilmeye mahkumdur. İlgi karşısında erkeklerin şımarma ihtimali daha yüksektir. Gerçek hayatta bunun örneklerini görenler çoktur. Hangi seviyede olursa olsun mâyl olan kadın olursa o durumda ne sevgi, ne saygı ne de aşk olur:

“Yâr mâyl olıcak mihr-ü-mahabbet az olur

Anun içündür niyâz ehline dâ'im nâz olur”

(Necâtî, 201/1)

İnsanoğlu, yapı olarak hep kendinin olmayanı istiyor. Üstüne düşme, ilgi gösterme, sevgisini beyan etme hususunda kural değişmiyor: Aşk sahibi ister kadın olsun, isterse erkek, kim daha fazla ilgi gösterirse karşılık görmüyor. Bu durumu anlamak için insanın ruh hâllerini iyi bilmek gerekir. Belki de bu tavrın temelinde bencillik duygusu gizlidir. İki kişi arasındaki münasebet gölge gibi olmamalıdır. “Kaçtıkça kovalayan; kovaladıkça kaçan”:

“Bu ne istignâ olur bu nice ‘izz ü nâz olur

Kim seni çok sevdiğümce bana meylün az olur”

(Mesihî, 71/1)

Naz, aşkın anahtarıdır. Nazın olmadığı yerde sevgi, aşk olmaz. Sevgili, âşığın kavuşma, elde etme isteğini canlı tutmak için naz yapmak zorundadır. Tarla kuşları vardır ki yanına kadar yaklaştırsın, bir adım öteye uçar. Yakalanmaz ama gözden de kaybolmaz. Bu da hep yakalama umudu umudunu yaşatır. Bu hususta şu sözü dikkate alan güzellerin her daim âşıklarını peşlerinden koşturmaları mümkündür: “Yakalanma, gözden kaybolma”:

“Çeşmine bâb-ı kitâb-ı ‘ışveden kılsan su’âl

Başlasa takrire hep şerh ü beyânı nâz olur”

(Cevrî, 25/3)

Sevgilinin gözü, bir an olsun nazdan uzak olmaz. Fattan gözler, âşıklar arasında fitne yaratır. Sevgili, bakışlarıyla âşığına uzak durma ama fazla da yaklaşma mesajını verir. Bakışlardaki esrarı şu benzetmeyle ifade edilebilir: “Aralık kapılar gibi bakışların. Girsem olmaz, girmesem olmaz”:

“Nâzdan hâlî degül bir lahza Cevrî çeşm-i yâr

Mest ü pür-hâb olsa lâbüd pâs-bânı nâz olur”

(Cevrî, 25/5)

64. Fakir, kış olur üzüldür; yaz olur sevinir: Son derece gerçekçi bir tespittir fakirlerin yaz mevsimini sevmeleri. Kış, uzundur, soğuktur. Bu mevsimde ısınma meselesi, kıyafet ve gıda ihtiyaçları çok masraf gerektirir. Fakir için kış mevsimi ıstıraptır. Zenginler için ne yaz ne kış mesele yoktur. Fakir, yaz gelince ısınma, kıyafet, beslenme derdinden büyük ölçüde kurtulur. Sebze, meyvelerde bolluk olduğu için çok rahat karnını doyurabilir. Zenginler, kışın soğuğunu dert etmez, kış tatiline giderler. Fakir, yaz mevsiminde şükredip bugün de karnımız doydu derken, zengin denizlerde tatil yapar. Turistik bir tesiste tatil yapan kişi ile aynı mekanın mutfağında, kafesinde hizmet görenin hali bir değildir. Demek ki mekan aynı olsa da orada bulunanların hepsinin aynı duygu içinde olması mümkün değil.

Âşığın aşkın ateşine, hararetine talip olmasına şaşılmaz. Zira, nasıl fakirler yazı daha çok seviyorsa âşıklar da aşkın ateşine taliptir:

“Tâlib-i germiyyet-i ‘ışk olduğum ‘ayb eylemen

Kim fakîr olan sevinür her kaçan kim yaz olur”

(Necâtî, 201/3)

65. Beden zayıfladıkça aşk daha sağlam olur: Aşk işinde huzur, sükun, keyf yoktur. Aşka müptela olan kişinin hayatı düzensizdir. Uykusu olmaz, yemeği gözü görmez. Sevgiliyi görme, bir bakışına mazhar olma ve nihayetinde vasıl olma arzusuyla deryada dümensiz sandal gemi oradan oraya sürüklenir. Düzenli yemek yemediği için günden güne zayıflar. Zayıfladıkça aşkı artar. Zihni, gönlü rahat olanlar, gönlünce yaşayanlar aşkı bilmezler. Aşk, öyle bir marazdır ki insanı günden güne temmuz güneşinin karları erittiği gibi eritir. Bu itibarla zayıf, güçsüz bedende aşk daha muhkem olur:

“Sürelî hükmünü câna ‘aceb ne hikmetdür

Ki ten nice ki za’îf olsa ‘ışk muhkem olur”

(Şeyhî, 5/2)

66. Gözünde yaş olmayan, ağlamasını bilmeyen imansız olur: İnsanın duygu ve düşünceleri vardır. Yaşanan duygular insanın değişik tepkiler vermesine sebep olur. Bazen duygulanır güler, bazen de ağlar. Gülmek, ne kadar insani bir davranışsa ağlamak da öyledir. Her insanın ağlamayı bilmesi gerekir.

İçinde merhamet olmayan insanların ağlaması daha güçtür. Allah kelamı okunurken Hz. Peygamber (s.a.v), ağlamış. Bu hususta şu hadisi meşhurdur: “Allah korkusuyla gözyaşı döken kişi, sağılmış süt memeye dönmedikçe cehenneme girmez. Cihad tozu ile cehennem tozu asla bir araya gelmez”. (Tirmizî, Fezâlu’l-cihâd-8 ; Zühd-9). Allah (c.c) buyurmuştur ki: (Kur’an okunduğu zaman) ağlayarak yüzüstü secdeye kapanırlar. Kur’an, onların saygısını arttırır (İsrâ Sûresi, 109.âyet).

“Bende-i mümin olan ter ü giryân olur

Çeşmi giryân olmayan elbetde bî-îmân olur”

(Fuzûlî, 95/1)

67. Her muhteşem imâret, sonunda viran olur: Hayatta hiçbir şey bâkî değildir. Nasıl ki doğan her canlı bir gün yaşlanır ve bu misafirhaneyi bırakıp gider. Canlı-cansız her şey bir gün gelir, taravetini kaybeder, yıkılır gider. Bâkî ve ebedî olan yalnızca Allah’tır. Halk arasında yaşlıların söylediği bir söz vardır: “ İnsan ihtiyarlayınca çocukların maskarası oluyor” diye. Bu sebeple yaşı tam olarak hesaplanamayan dünyaya bel bağlamamak gerekir. Onu genç, güzel bir sevgili gibi görüp peşinden koşanların hepsini bu ihtiyar dünya, toprağı altına almıştır:

“Ey Fuzûlî bu cihânda i’tibârın kalmamış

Düzetür yüz bin imâret âhiri vîrân olur”

(Fuzûlî, 95/6)

68. Güzellik nispetinde yaşanan aşkın miktarı da çok olur: Gönül, kimi severse güzel odur ama güzellik de sevgiye sebep olur. “İki göz, bir yüze bakar” derler. Zaman geçtikçe çehre güzelliğinin hükmü ortadan kalkar ve huy güzelliği, gönül güzelliği istenir. Bütün bu faraziyelerin ötesinde gönül yine de güzel olana meyleder. Güzellik oranında aşkın derecesi de artar:

“Hüsnün oldukça füzûn ‘aşk ehli artuk zâr olur

Hüsn ne mikdâr olursa ‘aşk ol mikdâr olur”

(Fuzûlî, 96/1)

69. Âşığın derdine ilaç oldukça o, daha çok hasta olur: Âşıklar, aşk derdinden kurtulmak, iyileşmek istemezler. Zira, dertleri bitince aşklarının da biteceğini düşünürler. Aşk, devası olmayan bir iletir. Fakat bundan kurtulmak isteyen de yoktur. Bazen ilaçlar tam tersi etki yaparlar ya âşığa çare buldukça onun hastalığı daha artar. Fûzûlî’nin dediğince bu derde ölümden gayrı çare bulunmaz:

“Aşk derdinden olur ‘âşık mizâcî müstakim
‘Âşıkun derdine dermân itseler bîmâr olur”

(Fuzûlî, 96/3)

70. Sahralara kanat açmayan kuş, el kuşu olur: Kuş, özgürlüğün sembolüdür. Sevgilinin ayrılığını yaşayan âşık, çok kere kuş olup sılaya uçmak ister. İnsanın bendelik ya da özgürlük hususunda nasıl tercihi varsa kuşların da öyledir. Kuş, özgürlüğü seçip sahalara kanat açmazsa bir elde bağlanır, kalır. Divan şiirinde gönül söz konusu olduğunda da ilk akla gelenlerden biri kuştur. Gönül, göğüs kafesinden kurtulup sevgilinin diyarına uçmak için kanat çıkarpar:

“Sâ’idün zevkiyle terk etmiş Fûzûlî‘âlemi
Meyl-i sahrâ eylemez bir kuş ki desr-âmûz olur”

(Fuzûlî, 97/5)

Gönül, her daim sevgilinin bulunduğu yere uçmak ister. Divan şiirinin kalıplaşmış terkiplerinden biri olan “murg-ı dil”, vuslat arzusunun göstergesi olan bir mazmundur:

“Her seher iy meh-likâ uçağa kuyundan yana
Şemsî pervâz eyleyüp bir murg-ı zerrîn-bâl olur”

(Şemsî Paşa, 79/5)

71. Cennetin bekçisi yılan (mâr, su’bân) olur: Edebiyatta cennetin bekçisi Rıdvan bilinir. Çok güzel çehreli melek kabilindenmiş. Azâzil, gurura, kibre kapılıp Âdem’e itibar etmeyince lanetlenmiş, İblis adını almış ve huzurdan kovulmuştur. Evvelinde Kerrûbiyûn denilen dört büyük meleğin dahi hocalığını yapmış olan Azâzil, kendisinin ateşten yaratıldığını, topraktan yaratılmış bir kula hürmet etmeyeceğini belirterek İlahî emre itaat etmemiştir. Allah, Âdem’i yaratıp bütün meleklerle secde etmelerini buyurduğunda hepsi secde etmişler; ancak Şeytan, kendisinin cin olup ateşten yaratıldığını, bu sebeple topraktan yaratılmış Âdem’e secde etmeyeceğini söyleyerek isyan etmiş ve Allah tarafından lanetlenip huzurdan kovulmuştur. Şeytan’ın insanoğluyla mücadelesi o gün başlar. İlk marifeti Âdem ile Havva’nın çıkarılmalarıdır. O (şeytan), cennetten çıkarıldığı için “kovulmuş, la’netlenmiş” anlamında “la’in” sıfatıyla anılır (Tatçı, 1990).

Kur’ân-ı Kerim’de Şeytan’ın hikayesi şöyle anlatılmaktadır: “ Rabb’in meleklerle: Ben, balçıktan, işlenebilen kara topraktan bir insan yaratacağım. O’nu yapıp, ruhumdan üflediğimde oana secdeye kapanın, demiştir. Bunun üzerine İblis’in dışında bütün melekler hemen secde ettiler. O, secde edenlerle beraber olmaktan çekindi. Allah: Ey İblis, secde edenlerle beraber olmkdan seni alıkoyan nedir? Dedi. O, balçıktan yarattığın insana secde edemem, dedi. Öyleyse defol oradan. Sen artık kovulmuş birisin. Doğrusu hesap gününe kadar

la'net sanadır, dedi. Rabbim, beni hiç olmazsa tekrar dirilecekleri güne kadar ertele, dedi. Allah: sen bilinen gün gelene kadar bırakılanlardansın, dedi. Rabb'im beni saptırdığın için and olsun ki yeryüzünde fenalıkları onlara güzel göstereceğim; halis kıldığın kulların bir yana onların hepsini saptıracağım, dedi. Allah, şöyle dedi: Benim gerekli kıldığım yol, dosdoğru yol bulur. Kullarımın üzerinde senin bir nüfuzun olamaz. Ancak, sana uyan sapıklar bunun dışındadır 8Hicr Sûresi, âyet: 28-43).

Bunun üzerine Şeytan, ilk iş olarak Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmaları için harekete geçmiş. Cennetin bekçisi Rıdvan'a gidip yalvarmış, o da içeri almayacağını söylemiş. Bir yolunu bulup onu ikna etmiş ve onun ağzına gizlenerek cennete girmiştir. Bu sebeple Rıdvan da ona yarım ettiği için lanetlenmiştir. O günden beridir, insanların tiksindiği, soğuk, zehirli bir hayvan olarak yaşar. (Kur'anda yılan ile ilgili bir husus olmayıp daha ziyade Tevrat'a isnat edilmiş İsrailiyat rivayetlerindir). Aynı rivayete göre lanetlenip cennetten kovulan yılan dışında diğer hayvan da tavus kuşudur. O da, İblis'e kılavuzluk ettiği için bu akıbeti yaşamıştır.

Divan şiirinde sevgilinin yüzü cennet bahçesidir. Yanağa düşmüş, kıvrım kıvrım siyah zülf de cennetin bekçisidir. Rengi ve şekli itibarıyla şiirde çok zaman yılan (mâr, su'bân)a teşbih edilir:

“Kâ'kül-i müşkîn örtse ârızın olmaz 'aceb

Cennetün derbânı iy dil gâh olur su'bân olur”

(Şemsî Paşa, 93/2)

72. Gönlünde aşk olmayan hayvan olur: Allah, sevdiği kullarına aşk derdi verirmiş. İnsanı diğer canlılardan ayıran akıl, fikir sahibi olmak gibi özelliklerinin yanında sevmek, âşık olmak gibi bir farkı vardır. Aşk, ateşten bir gömleği giymek, demirden bir dağı boynuna geçirmek gibi bir yükür, ıstırapdır. Aşk, çileye talip olmaktır. Allah her kuluna çekebileceği kadar yük verir. Bu itibarla aşk denilen duyguyu her kuluna nasip etmez. Aşksız gönül, yıllarca bir damla yağmur damlası düşmemiş çorak çöl gibidir. Sadece “kor giresi boğazı için yaşayan” insan, kısmetsizdir. Allah, kullarının kalplerinden sevgiyi, aşkı uzak etmesin. Şair,” aşkı bilmeyen insan hayvan olur” diyor. Bu iltifata (!) kimse mazhar olmak istemez:

“Zâhidâ ta'n eyleyüp Şemsî'ye harlık eyleme

'İşkî olmayan kişi sencileyin hayvân olur”

(Şemsî Paşa, 93/5)

73. Âşığın ahı, meclise Nâhid (Zühre) yıldızı olur: Halk arasında Çoban Yıldızı diye bilinen Nâhid, şiirlerde daha ziyade Zühre adıyla geçmektedir. Cuma günü Zühre'ye intisab eder. Beyaz renge sahip olan yıldız, feleğin çalgıcısıdır. Hatta ilm-i nücûma göre Cuma günü doğanların bu seyyarenin etkisinde olup

müziğe kabiliyetleri olduğu şeklinde tabir edilir. Bezm, meclistir. Meclis, öncelikle mey, müzik ve eğlenceyi hatırlar. Bu meclis, melamet (kınanma, horlanma) meclisidir. Bezmde âşığın kanlı gözyaşları mey; inleyişleri de müzik olur. Âşık, aşkının derdiyle ah çeker. Ahın içindeki kıvılcımlar, bazen göklere yükselip feleğin kandilini yakar, bazen de feleğin güneşi olur:

“Nagme-i nâlem melâmet bezmine Nâhid olur

Şu’le-i âhum mahabbet çarhına hurşîd olur”

(Cevrî, 33/1)

74. Âşığın gözyaşı, bayram hilalinde içilen şarap olur: Şiirde öncelikle hilâl-bayram münasebetini değerlendirmek gerekir. Herkesçe malum olan ramazanın hilâl ile başlayıp hilâl ile son bulmasıdır. İkinci hilâlin görünmesi, ramazanın bitmesi ve akabinde bayramın gelmesidir. Ramazan ayı, bir ibadet ayıdır. Bu zaman zarfında sâim (oruç tutan)ler, sadece yeme içme hususunda değil, her uzuvlarıyla oruç tutmak durumundadırlar. Divan şiirinde, ramazan ayı, fûrkati; bayram da vuslatı ifade eder. Ramazan ayı müddetince her türlü keyf ortamından uzak kalan Müslüman ile sevgiliden uzak kalan âşık arasında benzerlik bulunur. Gökte ikinci hilâli gören oruçlu, bayramı yaşar. Yerde de sevgilinin hilâl kaşını gören âşık için de bayram başlamıştır.

Oruçlu günlerde meyden uzak kalan kişi için bayram tekrar keyifli günlerin başlangıcıdır. Bayram sabahında hatta son orucu açtıktan sonra içkiye meyleden insanlar vardır. Âşık, ayrılık gününde vuslattan bahsedince şarap hatırına gelir. Âşığın şarabı, kanlı gözyaşlarıdır. Vuslatı bayram gören âşık için kadehi doldurma vaktidir:

“Rûze-i hicründe vaslun yâd idüp kan ağlasam

Hûn-ı eşküm bâde-i câm-ı hilâl-i ‘îd olur”

(Cevrî, 33/2)

Hilâl- ramazan ve hilâl-bayram münasebetlerinde Ahmed Paşa’nın şu güzel beytini hatırlamak lâzımdır:

“Eyyâm-ı mâh-ı ‘ıyddur ebrû-nümâ ol ey sanem

Hengâm-ı bûy-ı ‘ûddur gîsû-güşâ ol ey sanem”

(Ey sevgili, gökyüzünde bayram hilâlinin görünme zamanıdır sen de hilâl kaşlarını göster de bayramın geldiğini anlayalım. Bayram yerlerinde öd ağacının duyulma vaktidir sen de saçlarını dağıt da (kokusundan) bayramın geldiğini bilelim).

Sevgili, bir başka menzile gitmek arzusuyla azmetse, âşığın gözyaşının her bir damlası katar katar yollarına sel olur:

“Bağlar yolını gitmeğe ‘azm itme sevdiğüm
Kanlı yaşum ki katresi bin bin katar olur”

(Usûlî, 35/6)

Çok ağlayınca göz kanlanır. Kanlı gözden dökülen yaşlar da kırmızı görünür. Divan şiirinde işi her daim gözyaşı dökmek, ah u zar etmek olan âşığın gözyaşları kırmızı renk itibarıyla mercan olarak düşünülür. Kederden, gamdan uykusuz geçen gecelerde âşık ellerini sararmış yüzüne sürse elleri yüzüne mercan olur:

“Çihre-i zerdüme sürsem destümi hengâm-ı gam
Dide-i hûn-bârdan el pençe-i mercân olur”

(Beyânî, 228/3)

Dökülen gözyaşının miktarında nehirler ve denizler benzetmede akla gelir. Âşık, sevgiliye gel beni bu kadar ağlatma, diyerek korkusunu ifade eder. Zira gün gelir, gözyaşlarının her damlası, uçsuz bucaksız deryalara döner. Bu âlem sular altında kalır, diye korkar:

“Gel beni hicrân-ıla aglatma cânâ korkarın
Eşkümüm her katresi bir bahr-ı bî-pâyân olur”

(Beyânî, 228/4)

Âşığın gönül ateşi denizlere düşse denizler kara parçası; gözyaşları karalara düşse kıtalar su altında kalır. Mübalağalı bir söyleyişle âşık ateşiyle denizleri kurutur; gözyaşlarıyla karaları deryalara döndürür:

“Katre-i eşk ü şerâr-ı âteşüm düşse yere
Bahr-ı pür-emvâc olur berler bahrlar ber olur”

(Beyânî, 230/2)

75. Sevgilinin kaşları (şemşir), yarayla sine (göğüs)nin ittihad (bir araya gelme, birlik)ına sebep olur:

İttihad, bir araya gelme, birlik olma, buluşma anlamında ne güzel bir kelimedir. İnsanların bir araya gelmelerine, ayrılıkların, düşmanlıkların bitip yek-vücut olmalarına, dostluklarına, bir olmalarına, birlik olmalarına sebep olan ne mübarek insandır.

Göğüs ve yara hâl-mekân münasebetinde düşünülebilir. Gurbet- garîb ve hûzûr-hâzır misali. Göğüsle yarayı bir araya getirmek, ülfetlerine vesile olmak hayırlı bir iştir. Bu hususun mimarı ise sevgilinin kılıç olarak tasavvur edilen kaşlarıdır:

“Zahmunla sînem ülfet iderse ‘aceb midür
Şemşîrûn anlara sebeb-i ittihad olur”

(Cevrî, 55/2)

76. Gönül, (sevgilinin) yan bakışına göz kulak olur: Göz ve kulak görmeye ve işitmeye yarayan iki uzuvdur. Göz kulak olmak birinin gözü kulağı olmak anlamı yanında deyim anlamıyla korumak, gözetmek anlamını taşır. Sevgilinin dudağı açılmaz, suskun olursa gönül, onun dedikodusuna hem göz hem de kulak olur. Başka bir yaklaşımla sohbeti hem sevgili olur:

“Gâhi ki nâzdan leb-i dil-ber hâmûş olur
Dil güft ü gûy-ı gamzesine çeşm ü gûş olur”

(Cevrî, 57/1)

77. Nergisleri (göz), mahmurluktan ısıldayınca gönül goncasının bağrındaki kan daha bir coşkulu olur: Divan şiirinde mahmurluk, baygın bakıştan dolayı göz için nergis metaforu çok kullanılır. Sevgili, mahmur bakınca ardından bir fattanlık geleceğine işaretler. Gönül, şiirde gül goncasına teşbih edilmiştir. Gonca olarak tasavvurunda nergis münasebeti etkilidir. İnsan heyecanlanınca kanın akışı hızlanır. Kan, damarda daha bir coşkun akmaya başlar:

“Nerkisleri humardan oldukça tâb-dâr
Hn-ı derûn-ı gonca-i dil pür-hurûş olur”

(Cevrî, 57/5)

Mahmur göz, uykulu gözdür. Gözlerden uyku sisi sıyrılınca hemen fattanlığa başlar. Yan bakış okunu âşıkların sinesine yağmur gibi yağdırmaya başlar:

“Çeşm-i mahmûrî ne dem kim hâbdan bîdâr olur
Fîtn-e-i mestâne havf-ı gamzeden hûş-yâr olur”

(Cevrî, 58/1)

78. Âfitâb (güneş) olan sevgilinin âbı (su) giderse âfet olur (geriye âfet kalır): Sevgilinin yüzü, parlaklığından dolayı güneşe teşbih edilir. Bu teşbihte asıl unsur olan yüz mevcut değilse İstirae-i Musarraha (Açık İstiare) sanatından söz edilir. Divan şiirinde sevgilinin yüzü, en çok güneş (şems), ay (meh, kamer), gül, Ka’be, Kur’an sayfası, ferman vb. unsurlara benzetilir. Âfitâbın âb(su)ı gidince geriye sadece âfet kısmı kalır. Bu hususu güneş yüzü sevgilinin merhameti gidince geriye âfeti kalır şeklinde düşünmek mümkündür. Haşr olmak, karışmak, birbirine girmek demektir. Haşr fiilinin geçtiği yer ise mahşerdir. Mahşer, haşr olunan yer demektir ki bu da kıyameti ifade eder:

“Ol âfitâbun âbı ger giderse âfet olur

Anunla haşr oluruz vaktimüz kıyâmet olur”

(Zâtî, 203/1)

79. Sevgilinin âşığın canına kastı düşünmesi, onun için ne güzel müjde olur: Sevgilinin işi nazdır, tegafüldür, biganeliktir, umursamazlıktır. Âşığı görmezlikten gelir, muhatap olmaz. Âşığa küfrü bile gönül okşar. Âşık, sevgilinin kötü tavırlarına muhatap olunca kâle alındığı için mutlu olur. Sevgilinin cana kastı âşık için müjdedir:

“Nigâr cânuma kasd eyledi senün didiler

Revân ola ana cânım ne hoş beşâret olur”

(Zâtî, 263/2)

80. Bî-baht olan deryadan su istese derya, hemen o anda serap olur; Fakir, altına yapışsa o anda bir avuç toprak olur: Bazı insanların bahtı açıktır, bir isteseler, on bulurlar. Bazılarının da şansızlığı tarifsiz derecededir. Arap kültüründe arzuya nail olma hususunda şöyle bir söz vardır: “ Gayret kervanının önüne şans eşeği düşmeyince kervan yürümez” diye. Bazen çalışmak, çabalamak kâfi gelmez. İnsanda biraz şans olmalıdır. İnsanlar doğuştan şanslı veya şanssız olurlar. Divan şiirinde değil sadece, şiirin olduğu her yerde şairler bahtsızlıklarından şikayet ederler. Mesela, Ziya Paşa’nın bu hususta:

“Bî-baht olanın bağına bir katresi düşmez

Bârân yerine yerine Güher yağsa semâdan”

diyor. Şans böyle bir şey.

Çölde günler geçirmiş, yanmış, kavrulmuş bahtsız adam, deryayı görüp son gücüyle deryaya koşup dalsa derya, buharlaşır, serap olur. Adamın başı, çöl kumuna gömülür. Hayatı boyunca fakirlikten kıvranmış bir adam, yolda bir külçe altın bulsa. Heyecanla altını eline alsın, bir avuç toprağa dönüşür. Bahtı en açık insan bile şanssızlığından şikayet edecek bir mesele bulur. Şanssızlığın da dereceleri vardır ama şairin şanssızlığı, bu kadarı da olmaz dedirtiyor:

“Deryâdan âb istesem anî serâb olur

Altuna yapışsam o sâ’at tütâb olur”

(Zâtî, 289/1)

Talih, her insana aynı dönmez. Bahtsız olan muma el uzatsa o an hemen taş döner: Mum, yumuşaklığıyla bilinen, içindeki fitili sayesinde kendisi yandıkça etrafa ışık veren bir maddedir. Mumum yumuşak kısmı bedeni, içindeki fitil de canı ifade eder. Bahtsızlık başta kuzgun misali dönüyorsa insan, yumuşak muma elini uzatsa elinde hemen o anda taş döner:

“Niçe kim zâr inler-isem gönlün imşanmaz bana
Muma dahi el sunarsam tâli’ümde seng olur”

(Ahmedî, 265/4)

Bazı çocuklar, babalarının yatlarında limandan limana, koydan koya gezerken bazı çocuklar da, kağıttan gemilerini suya bırakırlar. Sanatçı Ali Kınık “Ben seni severken çocuk gibiyim” şarkısında şöyle diyor:

“Ben kumdan bir kale yaptım ki bize
Kimse dokunmasın bu sevgimize
Bu masalı gören olmasın diye
Kağıttan gemiler saldım denize”

Ben, seni severken, çocuk gibiyim. Ne güzel! Bir çocuk masumiyetiyle birini sevmek. Çocuk, sevgisini korumak için kumdan kaleler yapıyor. Bu saf, temiz sevgisine kimse dokunmasın diye. Bir çocuğun gözlerindeki ışıltının, gülümsemenin maddî anlamda hiçbir karşılığı yoktur. Ali, Ayşe’yi seviyor ve nefes aldıkça sevecek...

81. Hızır’ın verdiği âb-ı hayât (ölümsüzlük suyu), âşığın elinde bir kadeh öldürücü parlak olur: Bahtsızlık devam etmekte. Hz.Hızır, kendisinin içip de ölümsüzlüğe kavuştuğu âb-ı hayâtı âşığa veriyor. Ne bahtsızlık ki ölümsüzlük suyu âşığın elinde öldürücü, zehirli bir şaraba dönüşüyor. Ölüm ve hayat tezâtı üzerine kurgulanmış beyitte şairin ifadesi, şanssızlığın bu kadarı olur mu dedirtiyor. Halk arasında çok güzel olan bebekler için bir söz vardır: “Bahtı güzel olsun” diye. Hakikaten nice kara bahtlı güzel vardır, nice şansı, talihi gök burcuna çıkmış çirkin vardır. Boşuna “Allah çirkin bahtı versin” diye dualar edilmez:

“Âb-ı hayât sunsa eger Hızr destüme
Zehr-i helâhil ile mülemmâ şarâb olur”

(Zâtî, 289/2)

82. Şahin, şahbaz sandıklarımız bazen pisliğe konmuş sinek olur: “Hayvan alası dışında; insan alası içinde” diye bir söz vardır. Ne kadar da doğrudur. Dünyada belki her şey gayretle anlaşılır ama insanı anlamak mümkün değildir. İnsan, duygu ve düşünceleriyle her zaman değişkenlik gösterebilir. İnsanın iç dünyasında psikoloji biliminin bile ulaşamadığı nice gizemli kuytular vardır. Aslan postu giymiş insanlar da olur, kuzu postu giymiş aslanlar da.

İnsan hayatında gayret, çalışma kadar talih de önemlidir. Saf, temiz göklerde talih şahbazının uçtuğunu düşünenler bir bakarlar ki o şahbaz pisliğe konmuş bir sinek olur:

“Dâyim fezâ-yı kudsde şehbâz sandugum
Bed tâli’ümde cifeye konmuş zübâb olur”

(Zâtî, 289/4)

83. Güzellik binası, vefasız sözlerin sarayı gibi temelsiz olur: Her devirde hükmünü koruyan bir ifade olarak düşünülebilir. Binayı ayakta tutan temelidir. Temel sağlam olunca bina üstüne kat-lar çıkmak mesele olmaz. Temelsiz bina, her an yıkılmaya mahkumdur. Allah vergisi güzellik tek başına bir şey ifade etmez. Hüsn-i dil olmak gerekir. İnsan başlangıçta suretiyle ilgi görse de sonradan diliyle itibar bulur. Ahde vefa, insan için çok önemlidir ama ne yazık ki pek fazla tesadüf edilmez. Güzel bir teşbihle güzellik binası, vefasız söz sarayına benzetilmiştir. Ahde vefanın olmaması kaygan ve oynak bir zemin gibi temelsizdir. Nice güzellik sarayı zamanla yıkılıp viran olmuştur:

“Pâdişâhum bu binâ-yı hüsne itme i’timâd
Kasr-ı ‘ahd-i bî-vefâlar gibi bî-bünyâd olur”

(Zâtî, 297/3)

84. İnsan, bu dünyada yaşar ve vakti gelince göçer gider. Geride kalan iyi adı ve iyilikleri olur: Bir insan dünyaya gelir ve takdir edildiği kadar yaşar. Hayat, bir yolculuktur: İlk defa gidilen ve bilinmeyen bir güzergahta. Bu yolculukta neler neler yaşanır. İnsan, mutlu da olur, mutsuz da; zengin de olur, fakir de; ağlar da güler de. Musalla taşında cenaze namazını kıldıran imam, cemaate sorar: “Mevtayı nasıl bilirdiniz” “Hakkınızı helâl ediyor musunuz?” diye. Bu âlemden nice insanlar gelip gittiler. Gidenlerin ardından konuşuldu, iyilikleri, kötülükleri anlatıldı kulaktan kulağa. Bu itibarla terk-i dünya ettikten sonra adın iyi anılması çok önemlidir. İnsan ölür; nâmı yaşar:

“Öleyim yolında cân virmiş disünler ‘ışk ile
Develt anun kim cihânda iyiliği ile yâd olur”

(Zâtî, 297/4)

85. Âşık, sevgiliye hâlini arz için nâme (mektup) gönderse (yazılanların hararetinden) güvercin kebab olur: Teknolojinin olmadığı eski zamanlarda posta güvercinleri yetiştirilir ve mektuplar onların ayağına bağlanarak gönderilirdi. Sevgilinin hasretiyle dertlere gark olmuş âşık, hâlini arz etmek için sevgiliye güvercinle mektup gönderse dertlerinin şiddetinden güvercin, menzile vasıl olamadan yolda kebaba döner. Güvercinin kebab olmasının sebebi, taşıdığı nâmenin hararetidir:

“Nice ‘arz idem ‘aceb sûz-ı dili dildâra ben
Nâme göndersem kebûter iltermez kebâb olur”

(Hayretî, 99/2)

Güvercin, âşığın ateşler içinde yandığını iletmeye gitse gagasından ateşler saçılır, kaknos (mûsikâr kuşu) gibi kebab olur:

“Sûzum ‘arz itse kebûter yâra sûzumdan benüm

Od saçup öinkârdan kaknos gibi biryân olur”

(Usûlî, 21/3)

86. Sevgilinin âşığa vefa göstermesi dillere düşer, destan olur: Sevgili, vefasızdır. Âşığın en perişan hâli bile gönlünü yumuşatmaz, merhamet göstermez. Âşık, biraz olsun sevgiliden vefa bekler. Vefasını istediğinde sevgili: Böyle bir şey mümkün değildir. Ben vefa göstersem, adım dillere düşer, destan olur, diyerek vefasızlığa devam eder:

“Didüm ey meh-rû n’ola mihr ü vefâlar eylesen

Nâz ile güldi didi ‘âlemlere destân olur”

(Hayretî, 99/4)

87. Âşıklar, serseri olmaz, sadece işsiz, aylak olur: Gönlüne aşk ateşi düşen kişinin dünya işleriyle ilgisi kalmaz. Gönül ehlinin için malın, mülkün önemi yoktur. Aşk, er kişi için bir lütuftur. Âşık için her şey beyhudedir. Tek hakikat ve yaşanacak şey, aşktır. Âşık, aynı zamanda rind-meşreb diye bilinir. Rotasız bir sandal misali aşk denizinde vuslat sahiline vasıl olmak için gayrettedir. Âşıkları işe yaramaz, serseri görmek hatadır. Âşıklar haylaz değil, sadece dünya işlerini kâle almayan işsiz olarak düşünülür:

“‘Âşık isen kâr-ı dünyâ3adan beri ol beri

Nâbekâr olmaz mahabbet erleri bî-kâr olur”

(Hayretî, 56/2)

88. Sofî, sarığın şalını omzundan salıp gezer ama rinde elde bir tesbih tutmak ar olur: Rind-zâhid münasebeti divan şiirinde sıkça ele alınan hususlardan biridir. Bu iki tip, her zaman çatışma içindedir. Rind, gönül ehli, dünya işlerini hiçe saymış, ne bu dünyanın ne ahiretin derdine düşmemiş bir tiptir. Zâhit ise her şeye çatık kaşla yaklaşan, tenkidi çok seven. Âhîret derdine düşmüş ama bu dünyadan da kopamamış bir tiptir. Sofiliğin, zâhidliğin bir göstergesi olarak başa sarık sarılır. Sarığın iki ucu serbest bırakılır. Bu şalın ucu bazen iki omuza bazen de sırtı doğru uzanır. Sofinin bu hâline karşılık rind, eline teşbih alıp sallamaktan imtina eder. Elde tesbih dahi onun için bir ar olur:

“Tâc u destâr ile sôfi taylesânın ‘arz ider

Rinde ammâ elde bir tesbîh tutmak ‘âr olur”

(Hayretî, 56/4)

89. Âşık, başına destar, sarık giymez. Âşığa kendi başı bile yük olur: Âşık, bütün yüklerden azade olmuş bir ağaç gibidir. Baş açık, yalın ayak sevdası peşinde koşar. Bir makamın, bir mensubiyetin sembolü olmuş destardan uzak durur. Omzunda öyle bir yük vardır ki “ demirden bir dağı boynuna geçirmiş gibi”. Bu yüke mukabil, sırtında kaftan, başında tac şöyle dursun omzunun üstünde başı bile ona yük olur. Halk arasında düşüncesi, derdi zihnini fazlaca meşgul edenler için söylenir: “Bugünlerde başı, ağır geliyor” diye. Ancak, hiçbir ağırlık, aşkın yükü kadar ağır değildir:

“Hey nica tâc u nice destâr u nice taylasân

Kendü başı ‘ışk yolında kişiye bâr olur”

(Hayretî, 56/5)

90. Âşıkların sonu bellidir: Ya ateşlerde yanar ya da ber-dâr olur: Aşk, çileye, derde talip olmaktır. Aşk yolu, dikenlerle dolu taşlık bir yoldur. Bu yolan yolcuları, bir gün yolun toprağı olmayı göze alarak girerler. Âşık olup da bu yolda yüzü gülen, muradına nail olan yoktur. Âşıkların akıbeti değişmez. Ya ateşlerde (aşk ateşi) yanıp kül olurlar ya da darağacına asılıp ber-dâr olurlar. Aşk, Allah’ın insana bir lütfudur. Ancak halk nazarında bir cürm (suç)tur:

“Ey soran erbâb-ı ‘ışkı benden âhir bunların

Kimini oda yakarlar kimisi ber-dâr olur”

(Hayretî, 56/7)

91. Aşk ehline küfür de iman da bir olur. Onlar için ayrılık da vuslat da bir olur: Birbirine tamamen zıt kavramlar olan iman ve küfr, âşık nazarında aynı görünür. Âşık için tek murad vuslata ermekdir ama an gelir, vuslat da fûkat de birbirinden farksız olur. Bu yaklaşım, âşığın sevmekten başka bir derdinin olmadığını göstergesidir. Onlar için hakikat sadece aşktır. İnsan için en güzel tavır, olana şükür; olmayana tevekküldür. Âşık, iyi ile kötünün; gece ile gündüzün kaydında değildir:

“Ehl-i ‘ışka küfr ü îmân bir olur

Vasl u hicrân derd ü dermân bir olur”

(Hayretî, 49/1)

92. Aşk mülkünde (ülkesinde), bütün zengin de fakir de birdir. Orada, fermanlı köle de sultan da bir olur: Aşk mülkünün sultanı, bendesi yoktur. Öyle bir mülktür ki orada zengin-fakir; kul-sultan aynıdır. Bu yaklaşım, divan şiirinin rindane yaklaşımıdır. Allah katında zengin, fakir ayrımı olmaz. O katta, kul, köle veya sultan ayrımı yoktur. Her yaratılmış O’nun nazarında birdir. Bazen dünyada gerçekleşmeyen adalet, İlahî adalette hakikat olur. İnsanın kendini rûz-ı mahşerde kurulacak İlahî adalet divanına hazırlaması gerekir:

“Mülk- i ‘ışk içre kamu bây u gedâ

Bende-i fermân u sultân bir olur”

(Hayretî, 49/2)

93. Nice müminin son nefeste imanı küfr; tâatı baştanbaşa günah olur: Eskiden bir söz vardı: “Parayla imanın kimde olduğu belli olmaz” diye. Şimdilerde paranın kimde olduğu iyi kötü belli oluyor. Demek ki eskiden insanlar, zenginliği gizleme ihtiyacı duyarlarmış. Gerçi sonradan görmeler dışında kökten zengin ve asil olanlar yine öyle davranıyorlar. İnsanın, parasıyla, imanıyla gururlanmaması gerekir. Allah muhafaza son nefeste şeytanın oyununa gelip imanı kaybetmek var. Nice günahkar bilinen kişi, kimsenin bilmediği iyilikler sebebiyle cennet bahçeleriyle mükafatlandırılır, sırat köprüsünden koşarak geçerler. Surette tâ’atta olan nice kul, kıldan ince, kılıçtan keskin sıratla ter dökerler. Allah, son nefeste iman, Kur’an nasip etsin, derler. Ne güzel bir duadır. Beşikten mezara kadar insana musallat olan şeytan, son nefeste tarifsiz susuzluk çeken kişiye uzaktan su gösterip imanını istemiş. Bu sebeple baş beklenen ölümlü hastaya şeytana aldanıp da imansız gitmesin diye su verilir:

“Ey nice mü’minin irilen kişi son nefes

Îmânı küfr ü tâ’atı yek-ser günâh olur”

(Usûlî, 17/4)

94. Işıklı ay (dolunay), ne zaman hazır olsa o gece, aşağılık hırsızın bütün işi heba olur: Hırsızın işi çalmaktır. Bu mesleğini de genellikle geceleri icra ederler. Ay karanlık olunca hırsıza gün doğar, işini daha bir kolaylıkla yapar. Ay (meh-i temâm), olduğunda gece, gündüz gibi olur. Bu durum da hırsızın işine mâni olur. Halk arasında şanssızlıkla hususunda şöyle bir söz vardır: “Garip, hırsızlığa çıksa ay akşamdan doğar” diye. Ay ile gece; gece ile hırsız arasında yakın münasebet vardır. Mehtaplı gecelerde hırsızın işi harap olur:

“Bir dem ola ki nutka gele mâh-ı pür-ziyâ

Düzd-i te’îmin ol gece kârı harâb olur”

(Usûlî, 17/6)

95. Hiçbir şey bâki değildir; her şey bir gün gelir yıkılır, harap olur: Gençlik gibi güzellik de geçicidir. Elde sahip olunanla kibre kapılmak yersizdir. Gün olur, talihi açılır insanın. Devlet, baht yüzüne güler, itibar sahibi olur. Ne yazık ki bunlara güvenip gururlanmamak gerekir. Bir zaman gelir de baht izne tatile çıkar, bir kuş gibi elden uçar gider. Bu mevki, makam kuyulara gark olur:

“Ey hâce böyle devlet ü câha dayanma kim

Bu devletün sonu let ü bu câh çâh olur”

(Usûlî, 17/7)

96. İnsan hiçbir zaman umudunu kaybetmemelidir. Rüzgar bazen soğuk eser, bazen sıcak. Allah’a güvenmek, dünyanın ve insanların şerrinden O’na sığınmak gerekir. Gün olur, lütuf mağarası, bî-bahta sığınak olur: İnsan en kötü zamanlarında dahi umudunu kaybetmemelidir. Başa gelen kötü hadiseler, bazen bir imtihan içindir. Sabır, sabır... Malumdur ki her gecenin sabahı vardır. Bu hususta tecrübî sözleri hatırlamak lâzım gelir: “Bunalan bunda kalmaz”, Sabreden derviş, muradına ermiş”, “Sabırla koruk, helva olur”. Allah Te’âlâ kulunu gözetir. Lâ tahzen! İnnallâhe me’ânâ:

“Ne gam Usûlî hâdis-e-i rüzgârdan

Şol kişiye ki kehf-i inâyet penâh olur”

(Usûlî, 17/8)

Yüce Allâh her şeye kadirdir. İnanan bir müminin yeise düşmemesi, umudunu kaybetmemesi gerekir. Bugün soğuk esen rüzgar, yarın mutedil eser. Zaman, aynı olmaz. Her gün yeni bir gündür. Ârif olan içinde bulunduğu durumdan dolayı üzülp kendini kahretmemesi gerekir. İnsan için üzerine yedi kilit vurulmuş, açılmaz denilen kapılar açılır. Bir gün gelir feth-i bâb olur:

“Ârif ol gam çekme Nef’î böyle kalmaz rüzgâr

Lutf eder bir Hudâ elbette feth-i bâb olur”

(Nef’î, 40/5)

İnsan hiçbir zaman nâ-ümîd olmamalıdır. Halk arasında “Allah’tan umut kesilmez”, “Gün doğmadan neler doğar” gibi sözlerin yaygın olarak kullanılması, tecrübe edilmiş ve söylenmiştir. Ne isteniyorsa aşkla şevkle bıkmadan, usanmadan, yorulmadan gayret göstermek gerekir. Seyranî diyor ki: “Aşk iğnesi ile dikilen dikiş/ Kıyamete kadar sökülmez imiş”. Yapılan işi aşkla yapmak lâzım. Aşk, duygunun bütün benliği sarması demektir. “Aşk olmadan meşk olmaz” sözünün manası nedir? Gönülde aşk varsa ve arzu edilen aşkla yapılırsa kapıların açılacağıının nişanesidir. Âşık da gönlündeki aşkla sadakat gösterirse bir gün vuslat kapısı kendisine açılacaktır. Âl-i İmrân Sûresi 139.âyetini hatırd tutmak bile “Zorluklar karşısında yılgınlığa düşmeyin, bu olaydan ötürü de üzüntüye kapılmayın. İman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz”. Zümer Sûresi 53. Âyette de Allâh Te’âlâ şöyle buyuruyor: “ Ey günah işleyerek kendilerine yazık eden kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin! Çünkü Allâh, bütün günahları bağışlar, mağrifet sahibidir”

“Zevk-i visâl-i yârdan olma Mezâkî nâ-ümîd
‘Âşık-ı zâra ’âkıbet ‘ışk ile feth-i bâb olur”

(Mezâkî, 93/5)

Her gecenin sabahı vardır. Ne zaman yağmur yağsa, tufan olsa ardından gün açılır. Hiçbir zaman umudu kaybetmemek gerekir. Hz. Mevlânâ’nın dediği gibi “ Bizim dergâhımız umutsuzluk dergâhı değildir”. Kelâmullâh’ın tasdiki de böyledir. Her tufanın ardın gün açılır:

“Dûd-ı âhum çok velî bahtum günü açılmadı
Gerçi kim gün açılır her kanda kim tûfân olur”

(Sürûrî, 118/3)

Ümidi kesmek olmaz, gün gelir murat hasıl olur. Her şeyin vakti saati vardır, zamanını beklemek gerekir. Bu durumda insana düşen görev, sabretmektir. Sabrın sonu selamettir. Olması istenen ne varsa rehindedir. Vakti dolunca o rehindeki istek, yerine gelir. Zamanını bekleyip umudu kesmemek gerekir:

“Kat’-ı ümîd olma ey dil kim olur hâsıl murâd
Sabr kıl zîrâ ki her şey vaktine merhûn olur”

(Seyyid Nigârî, 254/6)

İnsan, kah ağlar kah güler. Her gün bir olmaz. İnsan, yeise düşünce hep öyle gidecek zanneder, geçeceğini düşünmez. Bu haldeyken unutulmaması gereken sözlerden biri de “ kara gün kararıp kalmaz” olmalıdır. Her gecenin sonunda sabah; her karanlığın sonunda bir aydınlık vardır. Hiçbir sıkıntı baki değildir. Der, mihnet aynı kalmaz:

“Gönül gam çekme kim ahvâl-i ‘âlem ber-devâm olmaz
Zamândur böyle kalmaz derd ü mihnet müstedâm olmaz”

(Râmî, 122/1)

97. Eğer sevgili yoksa cennet bahçeleri bile âşığa zindan olur: Âşığın dünyasını güzelleştiren sevgilidir. Sevgi, aşk ne ulvî duygudur ki varlığıyla acıyı bal eyler, zehri iksir. Mekanların tek başına bir anlamı yoktur. Bir yeri anlamlı kılan, orayı güzelleştiren ya da çekilmez hâle getiren hep insandır. İnsan, sevdikleriyle bir arada olunca susuz çöller dahi içinden ırmaklar akan bahçelere döner. Pek sevilen bir Erzurum türküsünün sözleri pek manidardır: “ Dün gece yâr hanesinde/ Altım çamur, üstüm yağmur, yastığım taş idi ama yine benim gönlüm hoş idi”. İnsan sevdiğiyle bir arada olunca, toprak yatağı, taşlar yastığı, yağmur yorganı olsa, huzur içinde yatar. Bazen de kuştüyü yataklar, insana dikenli yollar gibi batır:

“Hakk bilür dünyâ degül ol hûr-ı peyker olmasa

Bâg-ı cennet âşık-ı bî-çâreye zindan olur”

(Usûlî, 19/2)

98. Bir mülkün, toprağın padişahı olmazsa o ülke viran olur: Her mülke bir sultan gerektir. Nasıl ki bir sürüye çoban olmazsa sürü dağılır, bozulur ve telef olur, aynı şekilde sultansız mülk de viran olmaya mahkumdur. Aşk mülkünün sultanı, sevgilidir. Yâr olmayınca gönül mülkünün ne hükmü olur? Gönül mülkünü yıkan, viran eden gam, dert zulmüdür. Âşık, her ne kadar müşteki olsa da bu derdin bitmesini istemez. Zira takdir edilir ki aşksız, dertsiz gönül (kalp), sadece insan için gerekli olan bir uzuvdan başka bir şey değildir:

“Zulm-i gam dil mülkini yıkdu Usûlî yârsuz

Bir ilün kim pâdişâhı olmaya vîrân olur”

(Usûlî, 19/5)

99. Âşıқта (alâmet olarak) kanlı gözyaşı ve sarı yüz olur: Dugular, dışa görüntü ve davranış olarak yansır. Mesela, öfkelenen birisinin kaşları çatılır, ellerini yumruk yapar. Mahcubiyet yaşayan birisinin yüzü kızarır, başını öne eğir. Âşk duygusunun somut ve soyut pek çok tezahürü vardır. Aşkın somut alâmetlerinden şunları söylemek uygundur. 1. Âşık, uykusuzdur, daim gözyaşı döker, bu itibarla gözleri kanlıdır. 2. Âşığın düzenli bir hayatı yoktur, hep dertli, kederlidir. Bu itibarla sararmış bir yüz görüntüsü vardır. 3. Saç, baş dağınıktır. Her zaman pejmürde hâliyle dikkat çeker. Bu surette görünen birisinin aşk derdinin müptelası olduğunu anlamak kolaydır. Onun altınla gümüşle mercanla işi olmaz:

“Vara ey H3ace yeter la’l u zerrîn ‘arz itme kim

Âşıkuz biz bizde eşk-i surh u rûy-ı zerd olur”

(Usûlî, 20/2)

Âşık, sevgiliye ; bana azap çekirtme, insaf et dese de kâr etmez. Sevgilinin cevabı şu olur: “Âşıkların bu dünyada nasibi azap çekmek olur”. Takdir değişmez. Kimi cefa çeker; kimi de sefa sürer. Âşıklığın kaderinde cefa çekmez, azap görmek vardır:

“Virme bana ‘azâb didüm ‘ışkuna didi

‘Âşıklarun nasibi cihânda ‘azâb olur”

(Ahmedî, 179/6)

Âşık olan ağlar, inler, feryat eder. Gözde yaş, âşıklığın alametidir:

“Abdulkâdir bendesi ‘âşık olur hepsi

‘Âşık olan bellidür gözleri nem-nâk olur”

(Seyyid Cemâlî, 44/4)

100. İhtiyar kadının evladı namert olur: Çocuk sahibi olmanın münasip yaşı vardır. Halk arasında ellisinden sonra evlat sahibi olan kadın- erkek pek normal karşılanmaz. “Mürüvvetini görmek” diye bir deyim vardır ki çocuğunun sünnetini, okul çağlarını, askerliğini, evliliğini ve çocuk sahibi olmasını görmek anlamında kullanılır. Elbette bu erkek çocuklar için bir beklentidir. Dünya, yapı itibariyle (müennes) dişil bir kelimedir. Nice yiğit, bu yaşlı kadına meyletmiş, peşinden koşmuştur ama hiç biri muradına nail olamadan bu yaşlı kadın hepsini toprağının altına almıştır. Bu itibarla ona gönül vermemek gerekir. Yaşlı ve dul bir kadının küçük bir çocuğu varsa hâliyle onunla istendik ölçülerde ilgilenemez ve bu çocuk başına buyruk yaşar ve büyür. Elbette bu herkes için söz konusu değildir ama halk arasında bu vaziyete karşı olumsuz bir algı vardır:

“Kimseye çift olma ferd ol ey Usûlî merd isen

Kim bu dehr-i pîrezen evlâdı hep nâmerd olur”

(Usûlî, 20/7)

101. Güneşe güneşin nuru, ışığı delil olur: Hakikati görmek için delile ihtiyaç yoktur. Gören gözler için her şey bir delildir. Allâh’ın varlığına delil gerekir mi? Bakmasını, görmesine bilen her göze etrafında binlerce delil vardır. Allah’ın varlığını, kudretini idrak ettikçe insan ruhu lerze lerze olur, kendin geçer. Bir zerresi bile Hz.Musa’yı kendinden geçirir. Bu ilahî nurun bir zerresi gözleri kamaştırır, bakılamaz. Gece ile gündüzde, feleklerin bir ahenk içinde dönüşünde, bir kuru dikenden açan hoş kokulu güllerde, denizlerde, bulutlarda, kuru dalların tomurcuklanıp meyveye durmasında, saymaya ciltlere sığmayacak mucizeleri görmek mümkündür. Güneş, güneştir. Onun ispata, güneş olduğuna dair delile, ihtiyacı yoktur; ışığını, nurunu görmek yeter. Bir varlığın kendini görmeye gerek yoktur. Eserlerini görmek, varlığına delil yeter:

“Ey Usûlî Hakka Hak durur rûşen delil

K’âfitâba âfitâbun nûru hem burhân olur”

(Usûlî, 21/7)

102. Yüzde beliren (siyah) ayva tüyleri, gece gibi güneşe perde olur: Yüz, divan şiirinde genellikle ay ve güneşe teşbih edilir. Saç, rengi itibariyle gecedir. Ayva tüyleri taravet zamanı sarı, yeşilimsi renktedir. Ancak zaman geçtikçe ayva tüylerinin rengi koyulaşır, siyaha döner. Gün yüzde beliren bu tüyler, güneşin önüne bir perde olur. Tıpkı güneş tutulması gibi. Zaman, gündüzü geceye döndürür. Önüne kara bulutlar gelince güneşi görmek de mümkün olmaz:

“Hâl bu hatun ki gün yüzünü tutdı gûyiyâ
Şi’r-i siyâh şeb güneşe perde-dâr olur”

(Usûlî, 35/3)

Sevgilinin yüzü güneştir, gündür, gündüzdür. Gün gelir, o parlak yüzde ayva tüyleri belirgin olur, kararmaya başlar. Her gecenin sabahı olduğu gibi her günün de akşamı vardır. Güzellik demi geçince sevgilinin gün yüzüne gölgeler düşer de akşam olur:

“Bir gün elbet hat olur perde sabâh-ı hüsne
Kanı bir rûz kim encâmı şeb-i târ olmaz”

(Senîh-i Mevlevî, 60/3)

103. Meyveli ağaca taş atan çok olur: Bazı insanlar halk arasında mecâz taşlarına maruz kalırlar. Ne güzel bir hakikattir ki meyvesiz ağaca taş atan olmaz. Çok eski bir sözdür. “meyveli ağaç taşlanır” diye. Bu sözün hem gerçek hem de mecâz anlamını dikkate almak gerekir. Gerçekte meyvesi olmayan kavak, söğüt gibi ağaçlara çocuklar taş atmazlar ama armut, elma, erik gibi meyveli ağaçların üst dallarındaki meyvelerini düşürmek için taş atarlar. Halk arasında ise herhangi bir meziyeti olmayan, sıradan insanları kimse kâle almaz. Halbuki dikkat çeken, iş yapan, fikir üreten gayretli insanlar için lâf u güzâf eden çok olur. İnsanlar, önem verdikleri, kıskandıkları, yerinde olmak istedikleri kişiler için konuşurlar. Meyveli ağacın taşlanması şaşılacak bir durum değil, olması gerektir:

“Dâyim Usûlî ta’na taşın yerse gam degül
Kim seng-sâr olan şecer-i meyve-dâr olur”

(Usûlî, 35/7)

104. Âlemi tutan baharın kokusuyla yere düşen çiy tanesi (şebnem, jâle), gülsuyu olur: Bahar mevsimi, tabiatın uyandığı, çiçeklerin tomurcuklandığı, hoş kokuların yayıldığı bir mevsimdir. Kış mevsiminde ölmüş haldeki tabiat, baharla birlikte hayat bulur, canlanır. Bahar, yağmurlarıyla bolluk, bereket mevsimidir. Bu mevsimde sabahın seherinde çimenlerin, çiçeklerin üzerine çiğ taneleri düşer. Güneş yüzünü gösterdikçe şebnemler, buharlaşır, göğe doğru giderler. Mevsimin güzelliği bu şebnemleri dahi gülsuyuna çevirir:

“Bûy-ı bahâr şöyle pür itdi cihânı kim
Yire inince katre-i şebnem gülâb olur”

(Mesihî, 42/2)

105. Hüma kuşunu hayal ettikçe feleğin kuşu, her gece karga olur: Hüma kuşu, yükseklerde uçan, beğenip de zirvelere bile konmayan talih kuşudur. İnsan, kendisi için iyi olanı, güzel olanı ister ama talih her zaman muradınca olmaz.

Beklediklerimizle gelenler her zaman aynı olsaydı hayat ne güzel olurdu. Eskiler, çocuklar için dua ederken “Allah, baht açıklığı versin” derler. Bu dua, boşuna değildir. Gölgesi üstüne düşenin bahtını açtığına inanılan hüma kuşunun peşinde koşarken ne yazık ki hep üstüne düşen karganın gölgesi olur. Karga (gurâb, zâg), şiirlerde genellikle rakib için bir benzetme unsurudur. Ve karga, görüntüsüyle menfi olarak değerlendirilir. Burada “kılavuzu karga olanın....” Sözü de hatırlamak durumundayız ki karganın kılavuzluğu, ilk katil, Kâbil zamanına kadar gider. Allah, herkesin gönlüne göre versin, güzel gönüllülerin başlarına daim hüma sâye-bân olsun:

“Çün dūd-ı âhumun eseri yokdur ey hümâ

Tûtî-i çarh her gice niçün gurâb olur”

(Mesihî, 42/5)

106. Bir çocuğun büyüyünce nasıl bir surette ve karakterde olacağı daha küçüklükten belli olur: Aslan yavrusu büyüyünce aslan; kurt yavrusu kurt olur. Bütün canlılarda küçüklük hâlleri geleceğe dâir ipuçları verir. “Adam olacak çocuk.....belli olur” diye halk arasında meşhur bir söz vardır. Bir çocuğun büyüdüğünde güzel olacağı, cevval olacağı bellidir. Divan şiirinde “tıfl” diye nitelenen sevgilinin büyüyünce nasıl bir âfet, nasıl bir âfitâb (güneş) olacağına ilişkin çok önceden öngörülerde bulunmak mümkündür. Elbette bazı hükümlerde bu güzelin annesine bakmak da söz konusudur. Zira, “anasına bak, kızını al; kenarına bak, bezini al” sözünü dikkate almak gerekir. Bu yaklaşımlar, tecrübeyle sabittir. Gül, gül gibi kokar; karanfil, karanfil gibi. Muhakkak ki sonradan farklı bir durumla karşılaşmak mümkündür ama bu durum istisnadır. Küçük bir kıvılcımın sonradan nasıl bir ateş olacağı, ne yangınlar çıkaracağı önceden belli olur:

“Meh-pâreler durur n’ola tıfl ise hûblar

Her birisi zamân ile bir âfitâb olur”

(Mesihî, 43/3)

107. Ka’be’de edilen dualar kabul olur: Dua, insan için bir ihtiyaçtır. Bütün dinlerde inanılan İlahi yaratıcıya yakın olmak, zora kalınca yardım istemek, gönlü ferahlatmak amacıyla bir yakarış hâlidir. İnsanlar, ihtiyaç duyduklarında dua ederler ama genellikle murada erdikten sonra dua pek akıllarına gelmez. Halbuki sadece bir isteğe istinaden dua etmemeli, her dâim dilimizde olmalıdır. Dua ermek, âyet ve hadislerde teşvik edilmiştir. Kur’an’da bazı Sûrelerde duanın hikmeti ve faziletleriyle ilgili ifadeler bulunmaktadır (bkz. Yûnus, 12; Lokman, 32.âyetler). “İnsana bir sıkıntı dokundu mu, gerek yan üstü yatarken, gerek otururken, gerekse ayakta iken (her hâlinde bu sıkıntıdan kurtulmak için) bize dua eder. Ama biz onun sıkıntısını ondan kaldırdık mı, sanki kendisine dokunan bir sıkıntı için bize hiç yalvarmamış gibi geçer gider.

İşte o haddi aşanlara, yapmakta oldukları şeyler, böylece hoş gösterilmiştir. Yûnus Sûresi, 12.âyet, Diyanet İşleri Meali).

Dua, bir ibadettir. Dua, müminin kötü kişilere ve kötülöklere karşı manevi silahıdır. Dua, rahmet kapılarını açan bir anahtardır Allah, dilimizden duayı, kalbimizden merhameti uzak etmesin. Dualı dil, kötölükten uzak durur. Dilinde dua olan kulun gönlüne sevgi, adalet, merhamet güneşi doğar..

Sabahın erken saatlerinde yapılan duaların daha ziyade makbul olduğuna inanılır. Beytullâh olarak bilinen Ka’be’de ise edilen dualar kat-be-kat makbuldür. Divan şiirinde sevgilinin köyü, âşık nazarındaki değerinden dolayı Mekke; evi de etrafında (sevgiliyi görebilmek için) tavaf edilen bir yerdir. Bu itibarla âşıklar sevgiliye kavuşmak muradınca bu köyde, mahallede dua ederler:

“ Diler Mesihî vaslunı irişse kûyuna

Bilür ki Ka’be içre du’â müstecâb olur”

(Mesihî, 43/5)

108. Bugünün değerini bilmek lâzım, felek yarın kim bilir kimlerle işrette olur: Halkın uzun yaşamışlıklarla elde ettiğı, bizim hayat tecrübesi dediğimiz şeyler, her zaman bize yol gösterici olmuştur. “ Ömür üç günlük” derler. Dün, bugün, yarın. Dün yaşandı, geçti. Bir köprünün altından sular gibi geri gelmez bir daha. Yarın ise henüz gelmedi, geleceğı de belli değil. An dediğimiz, nefes aldığımız, yaşadığımız, içinde bulunduğumuz zamandır. Bu itibarla hep anın kıymetinin bilinmesi hususunda tavsiyeler verilir. Fırsat denilen kavram nedir? Kapımıza gelen bir misafir mi? Pencereimize konan bir kuş mu? İnsan hayatında en fazla pişmanlığa sebep olan “yaşanması gereken bir durumu yaşamayıp belki ertelemektir”. Bir başka cepheden bakıldığında ise yapılmaması gereken bir şeyi yapıp sonradan pişman olmaktır. İnsan, ya yaptığından ya da yapmadığından dolayı nedamet getirir. Her şeyin bir vakti, saati vardır. “Demir tavında dövölür”, “Su akarken testiği doldurmak gerek” gibi özlü sözleri dikkate aldığımızda hayatta hiçbir şeyin ertelenmemesi gerektiğini daha iyi anlarız. Bir yakınımız, sevdiğimiz hastaysa ziyaret için yarını beklememek gerek. Belki yarın olmayacak, öyleyse düne de hayıflanmanın bir anlamı olmayacak. Şu olsun da yaparım; bu zaman gelsin de yaparım gibi düşüncelerin bize sonradan pişmanlık yaşatacak olması muhtemeldir. Elbette her insanın hayatında keşkeleri vardır. Lügatimizden “keşke” kelimesini çıkarabildiğimiz ölçüde huzur bulur, mutlu oluruz:

“Gel bugün şehir-i sarây içinde beglik süreliim

Kim bilür yarın felek kimlerle ‘işret-bâz olur”

(Mesihî, 71/2)

109. Aşk abdalının sırlarını ifşâ etmek olmaz, esrârı kan dökücü kâtil olur: Aşkın sırrına her kişi vakıf olamaz. Aşk, gönle düşen bir kıvılcımdır ki bir müdeet sonra tüm benliği sarar. Aşkın sahibi, aklını zayı etmiştir. Yaptıkları deliliktir. Delinin ne zaman ne yapacağı belli olmaz. Hele ki gönlünde aşkın zerresi olmayan biri bunu tankide meylederse o sırlar, insanı perişan eder. Zâhid, aşktan uzak, dünyevî ve uhrevî hayatın derdine düşmüştür. Aşkın hâllerini bilmez ama âşıkları tahkir eder. Âşığın bu râzı (sır, giz), onu yakar kavurur. Aşktan habersiz birinin bu hususta muhakemede bulunması son derece yersiz bir davranıştır:

“Anma ‘aşk abdâlinun râzın helâk eyler seni

Bunların esrârı ey zâhid katı kattâl olur”

(Bâkî, 72/4)

110. Meyin insana zararı olmaz, belki mutluluk sermayesi olur: İçki, keyif verici bir sıvıdır. Her kim ki belli ölçüde içtikten sonra yavaş yavaş iradesini kaybetmeye başlar. İçkinin tesiriyle vücutta bir gevşeme hasıl olur. İçkinin sarhoşlarda üç farklı tezahürü olur: 1. Bazıları ağlar, 2. Bazıları şuursuzca neşelenip güler, 3. Bazıları da suskun olup derin düşüncelere dalar. Şair, içki mutluluğun sermayesidir, diyor. Başlangıçta belki kederden uzaklaşmaya sebep olabilir ama bu durum geçicidir. Dertleri unutmak için içkiden medet ummak beyhudedir:

“Mey-i la’l âdeme ziyân itmez

Belki ser-mâye-i sa’âdet olur”

(Bâkî, 93/6)

İçkiyi istekle, şevkle içen kişi çok çabuk sarhoş olur. Zira şevk, mest olmanın mayasıdır. Kişi, başlangıçta sarhoş olma fikriyle içkiye meyletmiştir:

“Tâb- ruhunla la’lün anan ‘aklın aldurur

Şevk ile içse kişi meyi katı mest olur”

(Bâkî, 97/2)

111. O kâfirin (sevgili) eline ayna vermeyin zira aynada kendi suretini (güzelliğini) görünce putperest olur: Sevgili, güzelliği, zarafeti, estetiği ve taş kalpli olması itibarıyla divan şiirinde “ Sanem” diye bilinir. Sevgili, güzelliği ile mağrur ve kibirliken daha kendi güzelliğinin tam idrakinde değildir. Hele bir de aynada kendini görürse yoldan çıkar, aynadaki surete meyledip puta tapar gibi kendine bakar. Ayna (âyine, mir’ât), divan şiirinde değişik hayal ve tasavvurlara imkan tanıyan bir nesnedir. Teşbih hususunda bazen âşığın gönlü, bazen sevgilinin yüzü olur. Eski zamanlarda çok nadir bulunması itibarıyla fazlaca değer kazanmıştır. Hatta aynanın sandıklarda keçeye sarılı bir şekilde muhafaza edildiği bilinir. Konaklarda misafirlere yemek ve kahve faslından

sonra konağın uşağı ayna getirirmiş. Ayna, cam olması hasebiyle kolay kırılır. Bu değerli nesneyi korumak maksadıyla halk arasında inançlar tesis edilmiştir. Mesela; “Ayna kıran kız, yedi sene evde kalır, evlenemez” gibi bir inanç vardır. Eskiden her delikanlının cebinde arkası resimli, yuvarlak cep aynası bulunurdu. Tabii ki yanında tarak muhakkak yer alırdı. Mahalli çevrelerde sevginin, ilginin nişanesi olarak genç kızlar, sevdiği delikanlıya ayna ve tarak hediye ederlerdi. Bazen de kenarına isim nakşedilmiş mendil olurdu bu hediye. Delikanlılar ise sevdiği, ilgi duyduğu kıza sevgisini kenarları oyalı “ al yazma” vererek beyan ederlerdi. Bu hediyeleşme bir anlamda bir taahhüt bir söz verme belgesi niteliği taşırdı. Güzel olan zaten güzeldir. Onun takdire, tasdike ihtiyacı yoktur. Âşık için de sevgilinin yüzünden gayrı aynaya ihtiyaç yoktur:

“Zinhâr eline âyine virmen o kâfirün

Zirâ görince suretini büt-perest olur”

(Bâkî, 97/4)

112. İçki meclisinde mutlaka kırılan kadehler olur: İçki, şişede durduğu gibi durmaz, derler. Mecliste mey refakatinde sohbet ilerledikçe dünyevî her şey boş gelmeye başlar. Kalp kırılacağına şişe, kadeh kırılsın, derler. Bazen kontrolü kaybetmekten bazen de bilerek kadehlerin kırıldığı olur. Bu bir nevi rahatlama davranışıdır. Osmanlı’da meyhaneler daha ziyade Haliç’in kıyısından Karaköy’e kadar bir hilâl şeklinde kıyıya dizilmiş vaziyettedir. Müslüman-Türk tebanın yaşadığı muhitte (Fatih, Aksaray, Yeşildirek, Unkapanı) XV. Asırda bilinen iki meyhane (Yani ve Efe) vardır. Meyhaneler daha ziyade gayrimüslimlerin yaşadığı eskiden Pera diye biline Beyoğlu yakasında mevcuttu. Günümüzde de bilhassa Rum meyhanelerinde (şimdilerde taverna) Sirtaki esnasında tabak, kadeh kırma geleneği vardır. Her hâlükârda içki şişede durduğu gibi durmaz, içene bazen akıl dışı hareketler yaptırır. Ne diyelim, gönüller kırılacağına kadehler kırılsın. Bu da tesellisi olsun:

“Başlar yitürse meclis-i ‘aşkunda gam degül

Bezm-i şarâbda nice sâgar şikest olur”

(Bâkî, 98/3)

113. Feleğin cefa taşından sadece gönül aynası değil, İskender’in âlemi gösteren aynası dahi kırılır, şikest olur: “Âyine-i İskender” divan edebiyatında pek meşhurdur. İskender’in kendi adıyla İskenderiye şehrinde hocası Aristo’nun planlamasıyla yaptırdığı büyük bir aynadır. Bu ayna sayesinde denizden gelen gemileri çok önceden görüp buna göre tedbir almalarını sağlar. Bu ayna ile ilgili efsaneye dayalı pek çok rivayetler mevcuttur. Yine bir efsaneye göre yalancılar aynaya baktıkları zaman ayna görüntüyü yansıtmazmış ve böylece İskender, bir kişinin yalan söyleyip söylemediğini anlarmış. Âyine-i İskender, üç katlı ve yüksekliği 135 metreyi bulan

İskenderiye Feneri'nin tepesinde bulunduğu rivayetinden dolayı, İskenderiye Feneri adıyla da anılmıştır. Faros adlı bu fener, limanı ve şehri aydınlatır, çok uzaklardaki gemilere de yol gösterir. Fenerin XIII. Asırda henüz mevcudiyetini koruduğu iddia edilmektedir. Aynaların eskiden bilinmeyen şeyleri öğrenmek için sihir ve büyücülükte kullanılması, bu fenerin de yapıldığı çağda (M.Ö.III.yy.) çok ileri bir teknik eseri olarak ortaya çıkışı, hakkında birçok efsaneler türemesine neden olmuş olabilir (Pala,2004)

Felek, dönüşüyle insanların bahtını açar ya da kapatır. Hep şikayet edilen Felekü'l- Eflâk denilen dokuzuncu felektir. Bir hususta ne kadar gayret sarf edilse de felek, bir taşla her şeyi kırar, târumâr eder. Nedîm, “dökülen mey, kırılan câm olsun yeter” dese de gönül aynası kırılınca bir daha eski hâlini almaz:

“Seng-i cefâ-yı dehr ile mir'ât-ı dil degül
Câm-ı cihân-nümâ-yı Sikender şikest olur”

(Bâkî, 98/4)

114. Gözyaşı, âşığın sırlarını ifşa etmekte çok mahir gammaz olur: Gözyaşı, kederin bir nişanesi, dışavurumudur. Ağlamak, insanı rahatlatan ifrâzâtan sayılır. Sararmış bir yüz, kanlı gözyaşları, bükülmüş bir bel, âşıklığın göstergeleridir. Nasıl ki duman ateşi gösterir; gözyaşı da kederi gösterir. Divan şiirinde duygu ve düşünceyi ifade etmekte başvurulan sanatlardan biri de teşhîs'tir. Gözyaşı, kişileştirilerek âşığın gönül dertlerini bir bir âleme gammazlar:

“Ayân itdi bir bir nihân râzımı
Dilâ eşk-i çeşmüm ne gammâz olur”

(Bâkî, 112/3)

115. Âşığa nasihat kâr etmez, öğüt verdikçe daha kötü olur: Halk arasında bir söz vardır: “Kıl düğüm tutmaz; deli öğüt tutmaz” diye. Âşık, aklını sefere salmış, gönlüyle yaşayan bir delidir. Nasihat, ancak onu tutacak akıllı insanların işine yarar. Ne kadar nasihat edilse de âşık bildiğini yapar. İnsanlar, psikolojik olarak öğüt dinlemekten memnun olmazlar. Bu durumda bilakis tam tersini yaparlar. Nasihat, ancak bunu anlayacak ve değerlendirecek akıllı insanlara verilmelidir:

“Dil ise kesilmez hevâ-yı ‘aşkından
Nasihat eylediğince beter melâmet olur”

(Nef'î, 38/4)

116. Vaatte bulunmak boşa heveslendirmektir. Yarına bırakılan (ertelenen) vaatler hep sebatsız olur: Ahd etmek, söz vermektir. Vaat, sonrasında yerine getirilecek sözdür. Fakat her iş anında yapılmalıdır. Vaat etmek,

umutlandırmaktır. İnsan ilişkilerinde söz verip de sözünü yerine getirmemek hayal kırıklığı yaratır. Bu durum hiçbir zaman tasvip edilmez. Sevgili, belki vuslat belki bir buse için vaatte bulunur ama asla sözünü yerine getirmez. Halk arasında şöyle bir söz vardır: “Peşin sille, veresiye öpücükten iyidir” diye. Sebat etmek, kararlılıktır, sözünde durmaktır. Sona kalan dona kalır. İyi de olsa, kötü de olsa her işin vakitlice yapılması münasip olandır:

“Yâr ol-durur ki yârına itdüğü vâdeyi
Komaya yarına ki cihân bî-sebât olur”

(Ahmedî, 152/6)

Vaat, umut vermektir. Yerine getirilmeyecek sözler vermek insanları boşuna heveslendirmektir. Sevgili de vuslat gecesi gelecek olacak diye âşığı bugün, yarın diye oyalar. Verilip de tutulmayan sözler, sadece hayal kırıklığı yaratmaz. Asılsız sözlerle oyalanan insan, kendisini kandırılmış hisseder ve gönlünde tamiri olmaz yaralar açılır:

“Ferdâya salma Nâfizi bugün yarı diyü
Bârı recâyı söyle bu şeb ne zamân olur”

(Nâfız, 199/5)

117. Servi fidanının olduğu yerde ırmak olur: Su ile münasebeti olan bazı fidan(ağaç)lar vardır: Mesela, serv, çınar, söğüt. Sevgilinin boyu hususunda ilk akla gelen servdir. Bu ilişki kalıplaşmış ve zamanla mazmunlaşmıştır. Bilhassa divan şiirinde boy denildiğinde akla gelen serv; serv denildiğinde boydur. Âşık, hayallere dalıp sevgilinin boyunu düşününce hâliyle serviyi susuz bırakmamak için onun ayağına nehirler misali gözyaşlarını akıtmak zorundadır. Âşığın bu denli gözyaşı dökmesinin sebebi, servi boylu sevgiliye uygun mekan yaratmaktır:

“Kaddün hayâli dutdı gözümde vatan belî
Her kanda serv ola yiri cûy-bâr olur”

(Ahmedî, 164/5)

118. La’l taşı, sevgilinin dudağının ateşinden eriyip su olur: Sevgilinin dudağı, renk ve parlaklık itibariyle la’l taşına teşbih edilir. La’l, kırmızı, ıslak görümlü değerli bir madendir ve kaynağı Bedahşan ile birlikte zikredilir. Teşbihten maksat, asıl unsurun üstün kılınmasıdır. Madenler fırınlarda eritilir. La’l taşının da sevgilinin dudağının hararetine dayanamayıp erimesi pek münasiptir:

“Cânâ ne leb-durur bu ne yâkût-ı nâb olur
Kim l’al onun odından eriyüben âb olur”

(Ahmedî, 179/1)

Âşık, sevgilinin boyu hayaliyle gözyaşı döker. Gözyaşları ırmak olup akar. Sebeb- müsebbiyet ilişkisi dikkate alındığında yaşların sebebi sevgilinin boyudur. Boy, divan şiirinde en çok serviye benzetilir. Boy ile servi arasındaki münasebet o ölçüdedir ki servi denince akla boy; boy denilince de servi gelir. Bu yapıya şiirde mazmun adı verilir. Bu itibarla servinin her daim su kenarlarında büyüdüğü hatırlanırsa âşığın gözyaşlarının ırmak olması münasiptir:

“Kaddün hayâli tutdı gözümde vatan benüm
Her kanda serv bitse leb-i cûybâr olur”

(Rıdvân, 244/5)

119. Gün gelir, az günaha çok ceza olur: İnsan, iyi ya da kötü yaptığın karşılığını görecektir. İyilikler mükafatla; kötülükler ceza ile karşılık bulur. İnsanlar birisinden kötülük gördüklerinde hemen karşılığını görmek isterler. Bazen de kötülük yapan çok güçlü olunca işi, Allâh’a havale ederler. Mutlak ve mutlak ama bu dünyada ama ahirette her şeyin karşılığı mutlaka olacaktır. Günahın nispetine göre ceza tayin olunur. Sevenleri ayırmak surette büyük günah gibi görünme de cezası çok büyük olur:

“Senden cüdâ kılan beni bula cezâsını
Şol gün ki az günâha katı çoh ‘ikâb olur”

(Ahmedî, 179/4)

120. Aşkla akıl bir arada olmaz. Gönle aşk düşünce akıl, sahibini terk eder. O gidiş fersah fersah uzaklardır. Akıllı insan nasihat tutar ama âşık olana öğüt faydasızdır, beyhude gayrettir. Akılla aşk arasında binlerce fersah mesafe vardır. Bu’ d ise iki şey arasındaki en kısa mesafedir ki boyut (imtidâd) olarak tarif edilir. Halk arasında uzak mesafenin ifadesinde “ fersah” ölçü birimi kullanılır. Arapça fersah veya Farsça ferseng bir ölçü birimidir. Bir fersah yaklaşık üç mil (yaklaşık beş kilometre)dir. Aşkla akıl arasındaki mesafe ise binlerce fersahtır. Bu itibarla âşık olanda akıl aramak gerekmez: Duamız Allâh Tealâ uzaklıkları yakın cylesin, yakınları uzak değil:

“Bana dirler ‘aklunı dir bir nasihat virsene
‘Akl-ıla ‘aşk arasında bu’ d bin ferseng olur”

(Ahmedî, 265/5)

121. Sevgilinin eşiğine yüz sürenler, seccade sahibi olur: Sevgilinin eşiği (âsitân), âşıklar nazarında kutsal bir yerdir. Sevgili, oradan gelip geçer. Eşikte ayak izi vardır. Ayak bastığı toprağa değer yüklemek maksadıyla farklı tasavvurlar geliştirilmiştir. Sevgilinin yaşadığı evi, bir dergah olarak düşünülür. Bu dergah, meleklerin secde-gâhıdır. Her kim ki bu dergaha yüz sürerse seccade sahibi olur:

“Dergehün secde-geh-i ins ü melekdür cânâ

Yüz sürenler ana hep mâlik-i seccâde olur”

(Beyânî, 225/3)

122. Âşığın sinesine çekilen servi misali hançer olukları, hızlı hızlı kanat çırpın gönül kuşunun kanadı olur: Sevgilinin kaşları yay, kirpikleri oktur. Bu silahıyla âşığın sinesini hedef alıp yaralar. Bu yaralar, âşığın sinesini gülistana, lale bahçesine çevirir. Sevgilinin kılıç, hançer olarak tasavvur edilen bir silahı da kaşlarıdır. Kaş hançeriyle âşığın sinesinde açılan rahneler gönül kuşuna kanat olur. Keşide, çekmek anlamına gelir. Bu açılan yara sevgiliye ulaşma hususunda gönül kuşu için bir güzergah, bir yol olarak düşünülebilir. Sevgiliye vasıl olma yolunda farklı tasavvurlar da mevcuttur. Mesela, gözden akan damlanın yanaktan süzülürken bıraktığı iz de sevgiliye giden bir yol olarak düşünülebilir. Yine bir gömleğin kolundaki ütü izleri de âşığın sevgiliye götüreceği bil olabilir:

“Levha-i sinemize çek serv-sıfat keşideler

Murg-ı dil-i sebük-pere her birisi cenâh olur”

(Beyânî, 226/3)

123. Mecaz köprüsünden geçen selamete ermiş olur: Kantara, Arapça köprü demektir. Ammice köprü kelimesi de kullanılır. Köprü gerçek anlamda iki yakayı kavuşturan, üzerinden geçilerek menzile vasıl olunan bir yoldur. Mecazî anlamdan kast olunan ise sırat köprüsüdür. Bu köprüden geçmek kolay değildir. Halk arasında kötülükler yapan, günahkar insanlar için “kıldan ince, kılıçtan keskin” tabir edilir. Bu köprüden geçmek için önce bir yola girilir. Rehber nezaretinde çetin yollar aşılar, hakikat görülür ve menzil-i maksuda vasıl olunur:

“Râh-ı tarîkatı tutan vâsıl olur hakikate

Kantara-i mecâzı ‘âbir olan zû-necâh olur”

(Beyânî, 226/8)

124. Güzeller, kara kaşlı, kara gözlü olur: Her milletin fizikî görüntüsü ve ruh hâli değişiktir. Türklerin Orta Asya’dan beridir ırk olarak yapısı esmer, kara kaşlı kara gözlü olmalarıdır. Halk beğenisinde de bunu görmek mümkündür. Bir kızıdan bahsederken “kara kaşlı, kara gözlü” pek güzel, derler. Beğeni, zevkin bir cepheden zuhurudur. Nasıl ki kişilerin zevkleri, beğenileri farklıysa milletlerin de zevkleri, kabulleri farklıdır. Yine halk arasında klişeleşmiş bir değerlendirme ifadesi de şudur: “Sarışının adı var; esmerin tadı var”. Hatta bu söyleyişte geçmişte müzik programları Türk televizyonlarında yapılmıştı. Bu ifade dahi esmerin sarışından daha muteber ve cazip olduğunu göstermektedir:

“Şu dilber ki kad-i dil-cûsı olur
Siyeh çeşm ü siyeh ebrûsı olur”

(Beyânî, 227/1)

125. Büyük başın, büyük ağrısı olur: Bir kişinin makamı, mevkii ne kadar büyük, yüksek olursa o nispette derdi de büyük olur. Makam yükseldikçe sorumluluk da artar. Bir çobanın gece rahat uyması ile bir valinin, bir bakanın, bir reisin rahat uyuması aynı değildir. Makam sahibi olanlar pek kişiyle muhatap olurlar, sorumlulukları fazladır. Üniversitelerde bir asistanın mesuliyeti ve meşguliyeti ile bir dekanın bir rektörünki aynı değildir. Bu itibarla tecrübeyle de sabit olan bu sözün değeri makam sahibi olunca anlaşılır.

Âşık da aşkın mesuliyetini, sevgiliyi sevmenin sorumluluğunu ve yükünü taşımaktadır. Bu itibarla âşığın derdi çoktur. Başının ağrısı son nefese kadar sakin olmaz:

“Kadeh sun sâki hum tursun yerinde
Büyük başun büyük ağrısı olur”

(Beyânî, 227/6)

126. İnsanlar arasında çok muhabbet olunca nazar olur: Güzel şeyler yaşandığında her zaman nazara gelme korkusu yaşanır. İki kişi arasında çok sevgi, muhabbet olunca nazardan korunmak için dualar etmenin yanı sıra başkalarına karşı az muhabbet gösterilir. Çok güzel çocuk nazar değmesin diye üzerine nazarlık konur. Çocuk büyüye güzel genç kız olsa bu uygulama devam eder. Kem-nazar kötü bakış enerjisiyle var olan güzelliği tersine çevirmek anlamına gelir. Nazar, bakış demektir ve doğrudan gözle ilgilidir. Bilhassa Kuzey Afrika’da nazardan korunmak için farklı uygulamalar mevcuttur. Kadınların alın ve şakaklarında döğme denilen kalıcı işaretler taşımalarındaki maksat, gelecek nazarın önce bu şekle isabet etmesi ve kem nazarın savuşturulmasıdır. Bir anlamda bu döğmeler, yıldırım hasarını engelleyen paratoner vazifesini üstlenmiştir. Âşığın yakınlık kesb edecek olan niyazlardan uzak durması gerekir. Zira, aradaki bu muhabbetten dolayı bu aşka nazar değer:

“Yâra çok çok itmesün tahsî-i kurb için niyâz
‘Âşık-ı bî-dil sakınsun kim nazardan dûr olur”

(Beyânî, 231/3)

127. Çok kıskanç olan sonunda helak olur: Kıskanmak insanî bir duygudur. Bazen birilerinin başarısını, mevkilerini kıskanırız. Ancak bu duygu daha ziyade çok sevilen birinin başkalarından sakınılması şeklinde bir duygudur. Âşık tabiidir ki sevgiliyi ağıyardan ziyadesiyle kıskanır. Bu anlamda “kıskanmak, günü, reşk ve hased” kelimeleri edebiyat ve günlük konuşma

dilinde kullanılmaktadır. Divan şiirinde kıskanmanın söz konusu olduğu beyitlerde genellikle “Hüsn-i Ta’lil” sanatına tesadüf edilir. Bu sanatın mevcudiyeti, kıskanmak duygusunun güzelliğine tabir edilebilir. Başkalarından birini kıskanmanın ötesinde insan sevdiğini kendinden bile kıskanabilir. Bu durum, “gözünden sakınmak” şeklinde ifade edilir:

“Rusâr-ı hûy be dûş ile gülzâra varma kim

İfrât-ı reşkden gül ü şebnem helâk olur”

(Fevzî, 56/2)

İnsan sevdiğini sadece başkalarından kıskanmaz. Sevdiğinin belini saran kemerden; bedenini sarmalayan gömlekten; elini öpen yüzükten vb. nesnelerden de kıskanır. Bu kıskançlığın ifrat derecesidir. Güftesi Hikmet Münir’e ait Teoman Alpay’ın Segâh Makamı’nda bir bestesi olan “Kıskanırım Seni” şarkısının sözleri pek manidardır:

“Saçın yüzüne değse telini kıskanırım

Birine söz söyleyen dilini kıskanırım

Sakın takma göğsüne gülünü kıskanırım

Seni saran kemerden belini kıskanırım

Deli ediyor beni gezinir her yerini

Okşadıkça tenini elini kıskanırım”

Bir dönem âşıkların dillerinden düşmeyen şarkılarıyla gönüllere ateş salan ses sanatçısı Hakkı Bulut, bir şarkısında bu duyguyu şöyle ifade ediyor:

“Güneşten, gölgeden, esen yellerden

Bastığın toprağın her zerresinden

Boynuna taktığın beyaz inciden

Elinde tuttuğun gonca güllerden

Sana selam verip geçen birinden

Ne bileyim işte kıskanıyorum

Seni kendimden bile kıskanıyorum

Kıskanıyorum, kıskanıyorum

Seni elalemden kıskanıyorum

...

Kıskanmak aşkın kanununda var

Gerçek seven kalbi bu duygu sarar”

Ne güzel bir hakikattir, sevenin kıskanması. İnsan, sevdiğini kendi gözünden bile sakınır, kıskanır.

Sevgilinin ipek tenini saran gömlek de bir gün gelir yırtılır:

“Pirâhenün kocar seni âdem helâk olur

Cevrün eliyle bir gün olur ol da çâk olur”

(Şeyhülislâm Yahyâ, 63/1)

Âşık ile rakip, her daim birbirlerini takip ederler. Biri sevgiliye biraz daha yakın olunca diğeri kendini kahreder, üzülür. Rakip, sevgiden anlamayan, aşk nedir bilmeyen bir şahsiyettir. Onun görevi âşığı sevgiliden uzak tutmaktır. Bir anlamda sevgilinin bekçiliğini yapar. Şiirde bir arada zikredilen bu iki tip, birbirlerini kıskanırlar. Hasbelkader âşık, sevgiliye yakın olursa rakip, kahrından yanar, kül olur:

“Güli bülbül görürse hem-dem-i hâr

Âteş-i gayrete düşüp kül olur”

(Vusûlî, 43/2)

128. Delilerin sırrına zincirin halkası kulak olur: Arapça sırr; Farsça râ ve Türkçe giz kelimeleri şiirde sıkça kullanılmaktadır. Bunların içinde divan şiirinin daha ziyade tercihi râz’dan yanadır. “Deliden al, uslu haber” diye bir söz vardır. Deli (Mecnûn) diye vasfedilen nice kişiler vardır ki büyük sırlar taşırlar. Suretde aşk bir sırdır ama saklanması mümkün değildir. Âşık olan hiç konuşöasa dahi ahvali ve görünüşü onun gönlündeki sırrı ifşa eder. Deli ile zincir arasında yakın bir münasebet vardır. Zira deliliğin ileri derecesinde zincir gerekir. Zincir halkası, şekil itibariyle kulağa benzer. Aşk derdinden aklını zayı etmiş zincirli delinin sırlarına ayağındaki zincirin her halkası bir kulak olur. Hem onu dinler hem de sırrı ifşa eder:

“Ben söyledükçe ‘aşkumı Mecnûn hâmuş olur

Râz- cünuna halka-i zencîri gûş olur”

(Şeyh Gâlib, 87/1)

129. Sevgiliyi öpmek istesen yârin yanakları al al olur: Utanmak insanî bir duygudur. Hakikatte sevgiliyi öpmek mümkün değildir. Âşık, sevgiliyi öpmek için teşebbüste bulunsa sevgili utanır, yanakları gül misali al al olur. Herkesçe makul ve masum görölmeyecek bir durumu yaşayan kimse, heyecanlanır, utanır:

“Mâ’ilin ol gül-i ra’nâya ki öpmek dilesem

Almadın bûsesin iki yanağı gül gül olur”

(Şeyhülislâm Yahyâ, 122/4)

130. Şairin şiirleri, saf ayna gibidir. Şiirler, konuşma kabiliyetine sahip papağana konuşmayı öğreten olur: Şiirde papağan, konuşma fiiliyle geçer. Papağanın konuşması mucizevî bir durumdur. Şairler bazen kendilerini papağana teşbih ederler. Bunda maksat, sözlerinin mucize kabilinden olduğunu ifade içindir. Papağanın konuşma eğitiminde iki unsura ihtiyaç vardır: Birincisi ayna ve şeker. Papağan insan sesine benzer sesler çıkarınca ödül olarak şeker yedirilir. Şairin mucize sözler söylemesi için ayna olarak sevgilinin yüzüne ve şeker olarak dudaklarına ihtiyacı vardır. Bazen de şairler kendilerini övmek maksadıyla şiirlerini papağanın sözlerine benzetirler. Aşağıdaki beyitte de şair, divanını papağanın konuşma talimi yapması için aynaya benzetmiştir:

“Pâdişâhum nazm-ı Yahyâ saf bir âyinedür

Tûtî-i tab’ı suhan-dâna suhan-âmûz olur”

(Şeyhülislâm Yahyâ, 133/5)

131. Sevgilinin ayak bastığı yer, sümbül olur: Gerek halk gerekse divan şiirinde sevgilinin saç, zülfü bahis olduğunda ilk akla gelen sümbüldür. Şekli ve kokusu itibarıyla saç- sümbül arasında klişeleşmiş bir ilgi vardır. Halk arasında uğursuz insanlar için denir ki “ Bastığı yerde ot bitmez”. Sevgili, o denli mübarek, o denli uğurlu birisidir ki onun bastığı yerde sümbül biter, yürüdüğü yollar, sümbül bahçesi olur:

“Zülf-i misînüni salındursan

Basdugun yer efendi sünbül olur”

(Vusûlî, 43/4)

132. Kirpik askerleri kalbe girseler, her biri Zaloğlu Rüstem olur: Osmanlı ordusunda atlı ve piyadelerden kurulu dört yüz kişilik askerî birliğin adı ceş’dir. Tehemten ise üzerinde taşıyan Allahü Te’âlanın koruması için âyet-i kerîmelerin adıdır. Tehemten, Rüstem’in lâkabıdır. İri vücutlu kahraman demektir (Levend, A.Sırrı, Divan Edebiyatı, s.166, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1980). Rüstem’in babası Zâl, dedesi Sam’dır. doğu kültüründe mitolojik özellikler taşıyan efsanevî bir kahramandır. Sevgilinin kirpikleri şiirde genellikle ok (tır) olarak tasavvur edilir. Bu tasavvurda kaş da yay olarak düşünülür. Bir beyitte kirpikler, Osmanlı ordusunun kahraman, yiğit askerlerine teşbih edilmiştir:

“Kalbe girerse ceş-i müje kibr ü kîn ile

Herbiri bir Tehemten-i rezm-i sipâh olur”

(Nâfiz, 177/3)

Sevgilinin keman kaşlarından attığı ok yağmurundan sakınmak gerekir. O miktarda ve seri kirpik okunu fırlatır ki her bir kirpik oku, Cengiz Han’ın savaşçıları gibi olur. Elbette, bu yayı ve oku kullanan gözdür. Göz teşhis edilerek bazen elinde kılıç, hançer bazen de yay-okuyla daim âşığın sinesinde sayısız yaralar açar:

“Tîr-i bârân-ı kemân-ebrû-yı yârümden sakın

Her müje bir nevk-i ceş-i ‘asker-i Cengîz olur”

(Nâfiz, 179/4)

133. Sevgiliye yakarma nakdi kâr etmez, boşuna heba olur: Âşık, her daim sevgilinin eşiğinde, yolunda ah u fîgan ile sevgiliye yalvarır. Kanlı gözyaşlarını döker. Yüzünü dert ile altın gibi sarartır. Fakat bunların bir hükmü olmaz. Âşık, ne yaparsa yapsın sevgilinin taş kalbine eser etmez. Necâtî’nin dediğince:

“Harc eyleme ki habbeye değmez gözüm yaşı

Şimdi güzeller avlanır oldu nükûd ile”

(Necâtî, 445/4)

İnsan içinde bulunduğu olumsuz durumdan bir an olsun uzaklaşmak fikriyle “eskiden böyle miydi?” diyor ve zamaneden şikayet edip geçmişin kuytularında kalmış köşelerine sığınıyor. Ne çare ki bugün nasılsa eskiden de öyleymiş. Sadece tezahür şekillerinde farklılık görülmektedir:

“Geçmez o mâh-pâreye Nâfiz recâ-yı nâz

Hayfâ yolunda nakd-i niyâzum tebâh olur”

(Nâfiz, 177/5)

İnsan, içinde bulunduğu durumdan dolayı hep eskiye kaçmak ister. Bunun sebebi, bir anlık da olsa mevcut durumdan uzaklaşmak, kaçmaktır. Gelecek bilinmediği için zaruretten geçmişin ayak izlerini arar insan. Her seven mutlaka zamaneden ve zamane güzellerinin vefasızlığından, kadir kıymet bilmezliğinden şikayetçidir. Şikayetler dile getirilirken “eskiden böyle miydi?” ifadesi kullanılır. Bu duygu durumuna günümüzde “nostalji” deniyor. Belki eskiden de farklı değildi ama insan ancak geçmişe kaçabiliyor.

Sözleri şair Murathan Mungan’a ait Sezen Aksu’nun seslendirdiği güzel bir şarkının sözlerini hatırlarsak çocukluğa, masumluğa, dertsizliğe kaçışın hikayesini dinlemiş oluruz:

“Hani erken inerdi karanlık,
Hani yağmur yağardı inceden,
Hani okuldan, işten dönerken,,
Işıklar yanardı evlerde,
Eskidendi, çok eskiden.

Hani ay herkese gülümserken,
Mevsimler kimseyi dinlemezken,
Hani çocuklar gibi zaman nedir bilmezken,
Eskidendi, çok eskiden.

Hani hepimiz arkadaşken,
Hani oyunlar tükenmemişken,
Henüz kimse bize ihanet etmemiş,
Biz kimseyi aldatmamışken,
Eskidendi, çok eskiden.

Hani şarkılar bizi bu kadar incitmezken,
Hani körkütük sarhoşken gençliğimizden,
Daha biz kimseye küsmemiş,
Daha kimse ölmemişken,
Eskidendi, çok eskiden.

Şimdi ay usul, yıldızlar eski,
Hatıralar gökyüzü gibi gitmiyor üstümüzden,
Geçen geçti,
Geçen geçti,
Geceyi söndür kalbim,
Geceler de gençlik gibi eskidendi,
Şimdi uykusuzluk vakti. ,

(Murathan Mungan)

Eski zamanlardan beri dostluğun nişanesi olarak kullanılan bir deyim vardır: “Tuz ve ekmek hakkı” diye. Bir sofrada oturmak, bir ekmeği bölüşüp yemek ne güzeldir. Bu sofrada oturanların birbirlerinin üzerinde bu hak doğar. İfadenin Farsçası “Hakı- nân u nemek”tir. Tuzun ne mübarek bir nesne olduğuna dair daha pek çok göstergeler vardır. Mesela, Padişahın Üç Kızı Masalı’nda küçük kızın babasını “tuz kadar seviyorum” demesi. Çölde bir Bedevî’nin bir tutam tuz vermesinin itimat ve dostluk göstergesi olarak değerlendirilmesi.

Ama zamane güzellerinde vefa yoktur, minnet yoktur. Onlar, “tuz ve ekmek hakkı” nedir bilmezler:

“Ne bilür nân u nemek hakkını hûbân-ı zamân

Hâsılı şimdi güzellerde hakikat mi olur”

(Mezâkî, 106/3)

134. Âşığın gönlünde o derece hararet vardır ki bir bakışıyla cihanın yedi deryası hükmünü kaybetmiş bir damla olur: Divan şiirinde bir durumun, bir duygunun ifadesinde mübalağa sanatına sıkça başvurulur. Bu ifade bazen sınırı aşış “gulüvv” mertebesine ulaşır. Bir beyitte şair: Gönlümdeki hararet, yedi deryayı buharlaştırır, denizden eser kalmaz. Ummanlar, çöle düşmüş bir katre su misali kalakalır, diyor:

“Dilde bir rûtbe harâret var ki eylerse nigâh

Heft-deryâ-yı cihân bir katre-i nâ-çiz olur”

(Nâfız, 179/3)

135. Yan bakış neşterinin korkusu gönül sarayına düştüğü zaman, (o korkuyla) her kirpik, kanlı sular saçan bir fiskiye olur: Neşter, cerrahide kullanılan bir kesi aletidir. Sevgilinin yan bakışları bir neşter misali âşığın gönlünü yaralar. Gamzeyi görmeye gerek yoktur, onu düşünmek dahi âşığın gözlerinin kan suları saçan bir fiskiye olmasına yeter:

“Bîm- reng-i nişter-i gamze düşüp kasr-ı dile

Dem-be-dem her bir müje fevvâre-i hûn-âb olur”

(Nâfız, 180/4)

136. Âşığın eski testisi (başı), Cemşîd’in kadehi olur: Âşığın başı, testi, çömlek, saksı olarak düşünülür. Bunun yanında bazen baş, kabak olarak düşünülür. Söz konusu kabak, içine su doldurulan, maşrapa diye kullanılan su kabağıdır. Baş ve iki göz, gözyaşlarından dolayı kabak olur. Âşığın iki gözü, iki kırmızı karanfil olursa sıfal de saksı olur. Testi ile Cem (-şîd) arasında yakın münasebet vardır. Cem, doğu kültüründe şarabın mucidi olarak bilinir. Cem,

doğrudan câm kelimesini çağrıştırır ve aralarında ıstikak bulunur. Câm, kadeh demektir. Câmdan kasıt kadeh değil, içindeki şaraptır. Divan şiirinde âşığın başının testi (şarap tesitisi) olarak düşünülmesi, kanlı gözyaşlarının renk ilgisıyla şarap olmasındandır:

“Tâze neş’eyle dil-i vîrânesin ma’mûr eder

‘Âşıkın köhne sıfâli sâgar-ı Cemşîd olur”

(Nâfiz, 260/4)

137. İnci, cevher isteyen deryaya gark olur: Bir şeye talip olmak yetmez. O yolda gayret, fedakarlık gerekir. Denizin kenarına gidip denizden inci, cevher beklemek beyhudedir. Kasabın meslek hayatında elini kesmemesi düşünülemez. Fırında ekmek pişiren usta terlemezse olmaz. Bir terzinin eline iğne batmadan dikiş dikmesi mümkün değildir. “Tarlada izi olmayanın harmanda yüzü olmaz” diye bir halk sözü vardır. Yahyâ Bey diyor ki: “ Ya girdiğin yolun toprağı olmayı göze alacaksın ya da hiç o yola girmeyeceksin”. Günümüzde insanlar, bir yola giriyorlar, karşılarına zorluklar çıkınca hemen geri dönüyorlar veya güzergahı değiştiriyorlar. Bu anlayışın göstergesi olarak bir şarkı sözlerini hatırlamak durumundayız:

“Ortada kuyu var, yandan geç

Fazla takılma meydanda

Ateşle oynanmaz çok fazla

İnşallaha bırakma”

(Ozan Orhon)

Şarkının sözlerine bakınca kolay vazgeçişini görmekteyiz. Bunun yanı sıra bir garantcilik de söz konusu gibi. Elbette ateşle çok oynayınca el yanar, dil yanar ama yanmayı göze alamayan da ateşle oynamaz:

“Gevherin aldı hayâlün gözlerüm deryâsının

Tâlib-i dürdâne olan müstagra-ı deryâ olur”

(Rıdvân, 216/4)

Cebini, eteğini gözyaşı incisiyle (nakd) dolduran âşığın bir gün gülüş metâi da kolay olur: Cebinde parası çok olan insan, bir mal alacağı zaman çok kavi pazarlık yapar. Fakir birisi bir şey alacağı zaman parası olmadığı için pazarlık yapamaz. Hatta veresiye alacağı için her bedeli ödemeye razı olur. Zamanında elini, cebini gözyaşı parısıyla dolduran âşık, günü geldiğinde gözyaşlarının mukabili olarak mutluluk malını ucuza alır. Yani denilebilir ki cefa çekmeden sefa sürmek olmaz. Hiçbir emek karşılıksız kalmaz. Bunu İlâhî çerçevede mütalea edecek olursak, kulluğun icapları tam yerine getiren, Allâh aşkıyla ibadetle uykusuz geceler geçiren bir mümin bunun mükafatını alacaktır:

“Dâmân-ı ceyb-i ‘âşıkı doldurgu nakd-i eşk
Bir gün metâ’-ı handesi de râygân olur”

(Esrâr Dede, 50/8)

138. Aşk hançerinin yarası, âşıklar için şehadet şerbetinin kasesi olur: Âşık olan kimse, aşkını içinde gizleyip, iffetli davranırsa yani sevdiğini sözle davranışlarıyla taciz etmeden yaşarsa ve nihayetinde aşkını ifşa ve ifade edemeden ölürse doğrudan cennete gider şeklinde hadis tefsirleri vardır. Bazı ulema bunu şehitlik mertebesinde görürler. Eskiden ince hastalık (verem) diye tabir edilen bir hastalık vardı. Bu hastalığın müsebbibi olarak gönül derdi görülürdü. Halk arasında akli zâyî etmeye kadar götüren “kara sevdâ” diye bir hastalık vardır. Günümüzde insanlar, her şeye çok kolay ulaşıyorlar. Teknolojideki gelişmeler bunu hızlandırdı. Hâl böyle olunca insanların ulaşamama derdi kalmadı ve sabırsız oldular. Ne yazık ki kolay ulaşılan şeylerin de değeri olmuyor. Günümüzde değişik “yapay zekâ” uygulamaları mevcut. Bu gelişmeler insanların -bazı hususlarda- hayatını kolaylaştırıyor ama duygu ve düşünceyi de tahrip ediyor. Aşk, çaresizse sahibini hüsrana sürükler. “Kim âşık olup da iffetli davranıp aşkını gizler (ve bu sebepten) ölürse şehit olarak ölür” (Şakar,2021). Bu hususta pek asıllı- asılsız olduğu tartışılmış pek çok hadis rivayeti mevcuttur. Konumuz bunu tartışmak değildir ama şu takdire şayan bir durumdur ki umutsuz da olsa aşkı yaşamak, vazgeçmemek takdire şayan bir durumdur:

“Hançer-i ‘ışkun açdığı zahmum
Kâse-i şerbet-i şehâdet olur”

(Vahyî, s.32)

139. İnsan sevdiğiyle beraber olunca dağ üstü bağ olur: Bir mekana anlam katan yaşananlar ve içindekilerdir. Sevdiklerimizle bir arada olunca mahrumiyet yerleri bile cennet-mekan gelir. Bir yerde kötü hatırlar varsa ve orada sevmediğimiz insanlar yaşıyorsa dünyanın en güzel yeri olsa göze görünmez. Elbette bir şeyi veya mekanı güzelleştiren temel unsur sevgidir. Bu soyut duygu nice somut durumları anlamlı kılar. “Dağ üstü bağ olur” sözüne emsal olarak halk arasında bir söz daha vardır: “İki gönül bir olunca samanlık seyrân olur” diye. Ancak, günümüz şartlarında sosyal psikoloji ve toplum yapısı ne yazık ki bu sözü bertaraf etme noktasına geldi. Devamlı tüketime ve lükse vurgu yapan reklamlar, insanları imkanlarının ötesine bir şeylere sahip olmaya zorluyor. Hâliyle ne kadar zaman “samanlık seyrân olur” diye düşünüyor insan. Yine de sevelim zira sevgi, pek çok şeyi güzelleştiriyor:

“Gözleri nergis yüzi gül kâmeti serv-i revân
Vuslat-ı yâr ile Yahyâ’ya tag üsti bağ olur”

(Taşlıcalı Yahyâ, 119/5)

140. Var olmanın yolu yok olmaktan geçer: Varlık ve yokluk gizi zıt kavramları biri birinden ayırmak zordur. Varlık, bir anlamda yokluk; yokluk, bir anlamda varlıktır. Sülûk yolculuğunda önceki makam, menzil, fenâfillâhtır. Önce fenâ makamına ulaşılır, sonra da beka makamı gelir. Yani, bâki olmak için öncesinde fânî olmak gerekir. Bu yolculuğun son iki makamı: Fenâfillâh ve sonra Bekâbillâhtır:

“Sâlik-i râh-ı fenâ yog olmag ile var olur

Gün gibi envâr-ı ‘aynı ‘ışk ile hem-vâr olur”

(T.Yahyâ, 122/1)

141. Bin yılda yapılan bina, bir anda yok olur: Değişmez bir hakikat varsa yapmak zor; yıkmak kolaydır. Nice binalar aylar hatta yıllar süren zahmetle inşâ olur ama bir anda yıkılır. Bu yıkım, bazen insan eliyle bazen de tabii âfetlerle olur. Dostluk da böyledir. Mutemed bir dostluğun kurulması çok zaman alır ama yıkılması anlıktır. İnsan gönlünü bir binaya teşbih edersek onu yapmak çok zordur. Bir gönlü kırmak, yıkmak ise bir davranışa, bir söze bağlı hemen yıkılır. Sevgilinin vuslatı nice zamanlar alır. Fakat ayrılık ateşi bu bin zahmetle yapılmış binayı bir anda yerle bir eder. Somut ve soyut ne varsa her şey öyledir. Nice zamanda yapılanlar, bir anda yok olur:

“Vuslat sarâyı kim nice yılda binâ olur

Bir demde nâr-ı fûrkat ile hep hebâ olur”

(T.Yahyâ, 123/1)

142. Gönül kapısının kilidi, bir bûseyle açılır: Gönül, sevgiliye kavuşmayı arzular. Vuslat, bir kapıdır ve her anahtarın açamayacağı bir kilidi vardır. Vuslat yolunda bir öpücük, bu kapıyı yarı yarıya açmış olur. Sevgiliye bu denli yakın olup öpebildikten sonra vuslata ramak kalmış olur. Divan şiirinde, sevgilinin gönül kapısını açan anahtarlardan şiir, para, şarap ve buseyi zikretmek mümkündür:

“Bir bûsedür kilid-i der-i ârzû-yı dil

B3ab-ı visâl anunla hemân nîm-bâz olur”

(Mezâkî, 101/6)

142. Gün gelir, şahbazların, şahinlerin yuvası, baykuş yuvası olur: Ümid odur ki karga, baykuş yuvası bir gün şahin yuvası olsun ama her daim bunun tersi olur. Baykuş, ötüşüyle uğursuzluk getireceğine inanılan bir kuştur. Var olan güzelliklerin sonunda değerbilmez insanların eline geçmesi hususunda bir tasavvurla şiire girmiştir. “Aslan yatağına tilki yatırmayan”; “Bülbül yuvasına karga kondurmayan” insanlar, gün geçtikçe azalıyor. Ne yazık ki beğenip zirvelere konmayan hümâlar, gidip karga yuvasını mesken tutuyor:

“Mısra bizden sonra bir nâdân gelürse gam degül

Lâne-i şeh-bâz âhir âşiyân-ı bûm olur”

(Mezâkî, 108/5)

144. Ayna, kendini gizlerse bir gün gelir tozlar, aynanın üstüne örtü olur: Ayna, eskiden çok değer görürmüş. Hatta Osmanlı devrinde sandık içlerinde keçelere sarılıp saklanırmış. Divan şiirinde ayna umumiyetle sevgilinin yüzü için bir müşebbehtir. Ayna, bakılmazsa, silinmezse, kendi hâline terk edilirse zamanla paslanır, üzerini toz (gubâr) kaplar. Sevgili de (ayna) yüzünü devamlı âşıklardan gizlerse bir gün yüz aynasının üstünü kapkara toz (ayva tüyleri) kaplar. Bu vakitten sonra ne ayna gösterir ne de aynaya bakan olur:

“Cânâ cemâlün itme nazardan meded dırîg

Âhir ol âyine giderek der-gılâf olur”

(Mezâkî, 130/2)

145. İçki, insana cesaret verir. Zayıf karınca dahi aslanla boy ölçüşen biri olur: İnsan, bazı durumlarda cesaretini kaybeder ama bir kadeh içki içtikten sonra cesaret bulur. Bilhassa köy düğünlerinde bunun örneğini görmek mümkündür. Kendi hâlinde, pısrık görülen bir delikanlı düğünde rakı içip çakırkeyif olduktan sonra cesaret bulur ve naralar atmaya başlar. İçinde yaşadığı eziklikten kurtulup hasımlarına meydan okur. Bazen de bir delikanlı içindeki yaşattığı aşkını ifade için içkiden cesaret alır. Yani, güçsüz karınca dahi an gelir bu sayede aslana meydan okur, onunla boy ölçüşür. Rakı(‘arak) için aslan sütü tabiri bundan olsa gerek. Şiire bakılırsa aslan sütünü içen kendini aslan yerine koymakta:

“Bir cür’a meyle ‘âşık- bî-dil dilir olur

Bir mûr-ı nâtüvân ise de şîr-gîr olur”

(Mezâkî, 136/1)

146. Kıyamet gününde kul da sultan da bir olur: İnsanlar dünyada farklı yerlerde, farklı ana babadan doğarlar. Kimisi doğuştan şanslı kimisi şanssız olur. Bazıları altın sırmalı atlas u diba giyerek seyrana çıkar; bazıları ise gözünden yaşını silecek mendil bulamaz. Oyun bitip tavla kapandığında nasıl ki beyaz pullar, siyah pullar birbirine karışırsa kıyamet gününde de insanlar öyle karışır. Ne altı kapıya sahip olmanın ne de mars etmenin bir hükmü kalmaz. O gün, zengin fakir; sultan köle farkı kalmaz:

“Ey Mezâkî yüri dil-beste-i ikbâl olma

Rütbe-i şâh u gedâ rûz-ı kıyâmet bir olur”

(Mezâkî, 137/7)

Bir gün gelir ne sultan kalır ne kul. Rûz-ı mahşerde haşr olunca her biri bir olur. Hesap gününde sultana ayrıcalık olmaz. Onun için insanlar dünyadaki makamlarıyla, zenginlikleriyle güzellikleriyle kibirlenmemesi gerekir. Zira kibir, insanın yükselmesi için ağırlıklardan kurtulması gerekir ki bu ağırlıkların başında kibir gelir:

“Katı kibr itme gedâna ey şeh-i hüsn ü cemâl

Nice yir vardur gedâ sultân ile yeksân olur”

(Sürûrî, 117/4)

147. Sultanın olduğu yerde divan olur: Padişahlar, memleket meselelerini istişare etmek maksadıyla divan toplantısı yaparlar. Divanlar, bugünün bakanlar kurulu olarak düşünülebilir. Resmî işlerin haricinde sultanlar, ulema ve şuara ile de divan kurarlar. Hatta çok mühim işlerde divanlarda ulemadan âkil kişilerin bulunması âdettendir. Osmanlı’da ilim ve sanata verilen değerin göstergesi olarak şunu söylemek mümkündür: Bazı âlimlerin divanlarda vezirlerden, paşalardan daha önde yer aldıkları vâkidir. Sultanın idaresinde divanlar, her zaman önem arz etmiştir. Şiirde sevgili, sultandır; hâliyle sultanın olduğu yerde divan üyeleri olarak âşıkların bulunması da tabiidir. Sevgili neredeyse âşıklar da oradadır:

“Pür durur ‘uşşâk ile her yirde kim cânân olur

Lâzım-ı dîvân durur her kanda kim sultân olur”

(Cenâbî, 31/1)

148. Taze mezarın üstüne gözyaşları su olur: Defin işlemleri tamamlandıktan sonra mezarın üstüne su dökülür. Bundaki maksat medfunun ferahıdır. Peygamber Efendimiz Muhammed (s.a.v.), Sa’d Bn. Mu’az’ın cesedi defnedildikten sonra, kabrin üstüne su serpmiştii (107 İbn Mâce, Cenâiz 38). Aynı zamanda mezar üstünde yeşilliklerin olması muteberdir. Toprak üstündeki tohumların bir an önce yeşermesi için su dökmek icap eder. Âşığın derdine derman kâbil olmadığına göre bu dertle ölmesi mukadderdir. Mezar üstüne su dökmek geleneği ile şair, ben daha ben daha ölmeden gözyaşlarım mezarımı sular, diyerek bu geleneğe işaret etmektedir. Yine çok eski zamanlardan beridir cenaze merasimlerinde matem ifadesi olarak siyah giyme âdeti dikkati çekmektedir. Matem-siyah münasebetinin eski Roma’ya kadar dayandığı görüşü vardır. Son zamanların bu renkle matem ilişkisini gösteren töreni İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth’in defininde görülmektedir. Cenaze merasimine katılanlar hemen hemen siyah giymişler ve hatta törende atların üzerine dahi siyah ipek örtüler serilmiştir. Siyah rengin batıda bir sınıf farklılığını ortaya koyduğu da (asillerin halktan ayrılması) bilinmektedir. Bunun yanında konuya İslâmî cepheden bakıldığında kadın için en güzel örtünün bu renkte olduğu dikkati çekmektedir. Erkekler için süslü siyah elbise ve altın takılar mekruh olarak görülürken kadın için böyle bir durum söz

konusu değildir. Kıyafetlerin çeşitleri ve renkleri toplumlarda sosyal bir statünün göstergesi olarak değerlendirilir. Kıyafet modelleri ve renklerinin aynı zamanda inançlarla da doğrudan ilişkisi vardır. İslâmiyette halifelerin, mezheplerin ve tarikatların bu hususta tercihleri başka başkadır. Abbâsî dönemi elbiselerinde siyah, yeşil ve beyaz gibi farklı renkler kullanılıyordu. Bu renklerden siyah, resmî renkti ve devlet adamları tarafından giyiliyordu. İlk Abbâsî Halifesi Ebü'l-Abbâs es-Seffâh (750-754), kendisine biat edileceği zaman Kûfe mescidine siyah elbise giyerek geldi (Bıyıklı,2022). Kerbelâ vakasının yası tutulurken ser-a-pâ siyah giyilmesinin de bu rengin bir matem rengi olduğunu göstermektedir:

“Mâtem için karalar geymiş gezerler her müjem
Ölmeden üstüme çeşmüm şimdiden giryân olur”

(Cenâbî, 31/2)

149. Her mesleğin halefi (vâris) olur: Zenâat ve sanatta ustalar yanına çırak alırlar. Çıraklar önce ayak işleri tabir edilen işleri görürler. Bir taraftan da ustalarını gözlemleyerek mesleğin ve davranışları öğrenirler. Sebat ve sadakat ile bir müddet sonra ustanın yardımcısı durumundaki kalfalık mertebesine terfi ederler. Günü geldiğinde ustalar, çırak olarak aldıkları bu çıraklarına ustalık beratını verir (mesela peşkir kuşatma) ve ustalığını herkese ilan ederler. Artık icazet alınmıştır ve çırak kendi kanatlarıyla uçmaya başlar. Ustalar, yetiştirdiği ustaya ya işini icra edecek bir mekan açarlar ya da mevcut mekanı devrederler. Bu icazet verme (mezun etme) işi sadece zanaat erbabına mahsus değildir. Bazen bir dergahta mürşidden icazet alınır bazen de günümüzdeki akademik ortamlarda bir öğretim üyesinin doktora yaptırdığı talebesine cüppe giydirmesi şeklinde olur. Bugün üniversitelerde yanında yetiştirdiği hocasının kürsüsünün başına geçen nice vâris hocalar mevcuttur. Her ustalıkta bir vâris(ler) olur:

“Versin peyâmı ana ben mahv-ı râhıyım

Elbet bu mesleğin de verâsın (vâris) bulan olur”

(Esrâr Dede, 50/11)

150. Sevgiliye kavuşunca aşk, sevgi, sükunet bulur diyeneler yalan söylemiş olur: Bu düşünce, insan psikolojisiyle çelişmektedir. Şair diyor ki: “Sevgilinin ince beline sarıldıkça gönül ateşi sükun bulur diyenler yalan söylüyor”. Halbuki bir şeye ulaşma, elde etme heyecanı, elde ettikten sonra nispeten zayıflayacaktır. Şu örnekle bunu müşahhas kılmak mümkündür: Oruçlu bir kimsenin iftara az bir vakit kala suya ve yiyeceklere duyduğu teşnelik iftardan sonra kalmayacaktır. Nasıl iftardan sonra bedende bir rehavet, bir ağırlık hasıl olursa vuslattan sonra da duygulara bu rehavetin gelmesi tabiidir. Divan şiirinde sevgilinin vuslata ümit verip de buna izin vermemesi âşğın ruhunu, duygularını canlı tutar. Vuslata kolayca izin vermek, yanan bir ateşin üstüne bir kova su dökmektir. Oysa ateşin devamlılığı için su değil nefes lâzımdır,

ateşe üflemek gibi...Elbette evlendikten sonra da istisna olarak kavuşma öncesi duyguların hararetinin devamı mümkündür. Fakat, her şey elde edildikten sonra değerinden bir nebze kaybeder. Kaldı ki uzaktan uzağa birini seven birinin sevgisini dile getirmesi bile zafiyettir. Sevenin, sevdiğiyle konuştuğunda, elini tuttuğunda, ona sarıldığında, öptüğünde önceki heyecanını aynıyla yaşaması mümkün olmaz. William Blake diyor ki: “Aşkını söylemeye yeltenme sakın/ En güzel aşklar söylenmemiş aşklardır/ Rüzgarların en güzeli/ Derinden ve sessiz eserler”. Evet, aşkını söyleyince bile gönüldeki aşk ateşi hararetini kaybeder. Peki, ateşin sönme ihtimali de olsa aşkımızı, sevdiğimizi söylemeyecek miyiz? Söyleyeceğiz, yine de söyleyeceğiz. Vuslata nail olduktan sonra daha gür bir sesle söyleyeceğiz:

“Mû-miyân-ı dilberi sardukça artar sûz-ı dil

Kim dimiş mihr ü mahabbet vasl ile teskin olur”

(Sabrî, 15/3)

151. İçkinin insana cesaret verdiği bir gerçektir. Sarhoşluğun farklı alametleri vardır. İçki, bunların yanı sıra insanın utanma duygusunu alır. İnsan sarhoş olunca utanmaz olur: İçki şişede durduğu gibi durmaz. Çoğu kavgaların sebebi içkidir. Başlangıçta başta tatlı bir sersemlik olur ama zaman geçtikçe insan duygularına ve diline hükmedemez hâle gelir. Sarhoşlar, ne dediğini bilir ama ne diyeceğini bilemezler. İçkinin alametlerinden biri de utanma duygusunu bertaraf etmesidir. Sakin hayatında küfretmeyen insanlar, sarhoş olunca küfürlü konuşurlar. Sarhoş insan aynı zamanda küstah ve arsız olur. Bu hâl, insanın gerçek kişiliğinin ortaya çıkması olarak değerlendirilebilir. Halk arasında birini tanımak için farklı yollar tavsiye edilmiştir. İnsan, içki sofrasında; alışverişte ve yolculukta belli olur, diye bir kanaat hâsıl olmuştur ki son derece doğrudur:

“Emdükçe la'lüni n'ola vasl istesem müdâm

Mest olıcak kişi sanemâ bî-hicâb olur”

(Sürûrî, 140/2)

İçkinin bir özelliği de insanın aklını, düşüncesini, iradesini almaktır. İçki, insanın zekâvetini kaybettirir. İnsan, düşünemez, mantığını kullanamaz hâle gelir. İçkinin tesiriyle akıl kaybolur:

“Ser-mest-i çeşm-i l'al-i leb-i yâr olan menem

Zâyî' iden zekâveti başdan şarâb olur”

(Nevberî, 220/4)

152. Padişah adaletsiz olunca memleket viran olur: Adalet, saltanat sarayının temelidir. Bir binada temel ne kadar sağlam olursa bina o nispette bâki olur. Nasıl eğitim hayatında hocasını seven öğrenci derste daha gayretli olursa

sultanını çok seven teba da sultanı uğrunda o kadar gayretli olur. Sultanların en çok dikkat ettiği hususlardan biri, adaleti esas almalarıdır. Bu hususta her daim kendilerine Hz.Ömer'i rehber alırlar:

“Gönlümi yıkdı cefâ vü cevri ile ol seng-dil

Pâdişâh bî-dâd olıcak memleket vîrân olur”

(Celîlî, 77/4)

153. Suçlu kişiler halk içinde kendini gizleyen olur: Toplumun sağlıklı bir şekilde bir arada yaşayabilmesi için kurallar vardır. Bu kurallar, bilerek isteyerek ihlal edildiğinde bir suç unsuru oluşur ki buna kast denir. Eğer bilinçli olarak ihlal edilmezse kusura bağlı bir suç ortaya çıkar. Bu suç şekline taksir denilmekle beraber, bilinçli taksir olması da mümkündür. Sevgilinin gözü, bilerek isteyerek nice âşığı öldürmüş, yaralamıştır. Günümüzde de böyle bir cürm işleyen şahsın bazen gidip kanuna teslim olması görülse de genellikle saklanma, gizlenme şeklinde devamı görülür. Suçlunun bir müddet saklanması hâli, durumun muhasebesi veya ortamdan firarı içindir. Nice kan dökmüş fettan gözlerin, saçın altına gizlenmesi, bu suçluluk psikolojisinden kaynaklanmaktadır:

“Perde altına neden bîmâr çeşmün gizlenür

Ger degülse kanlu niçün halkdan pinhân olur”

(Celîlî, 77/6)

154. Allah adını dilinden düşürmeyenler, dertten , kederden uzak olur: Her işe, atılan her adıma besmele ile başlamak insana ferahlık verir. Besmele; Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla işe başlamaktır. Besmele, şeytanın şerrinden Allâh'a sığınmaktır. Bu ifade, insana güven verir. Halk arasında yemeğe besmelesiz başlamak hoş karşılanmaz. Hatta, su içerken dahi besmele çekilir. Bunun dışında sair işlere hep besmele ile başlanır:

“Ser-mâye-i felâhdur ezkâr-ı pâk-i Hak

Zikr-i Hudâ idenler elemden masun olur”

(Erzurumlu Zihnî, 46/2)

155. Önce yüksek mevkideyken sonradan makamdan düşmek çok zor olur: İnsan, bazen talihiyle bazen de gayretiyle yüksek makamlara erişebilir, izzet sahibi olabilir. Yüksek bir makamı tutan kişi, psikolojik olarak hep aynı yerde kalacağını düşünür. Hayatta hiçbir şey baki değildir. Gün gelip makamdan düşen veya azledilen kişi, bunalımlar yaşar. İrtifa, hoştur, insana haz verir ama tenzil ruhta hezeyanlar yaratır. Tarih, makamdan düşünce veya zenginken iflas edince intihar etmiş isimlerle doludur. Halk arasında şöyle bir dua vardır: “Allâh, kimseyi gördüğünden etmesin” diye:

“Evvelâ ‘izzet ü rif’atde iken
Yâverâ sonra tezellül güc olur”

(Yâver, 69/5)

Olan veya olmayan her şey Rabb’in iradesindedir. Olan/olmayan her işte hayır aramak lâzım gelir. Yoktan var etmek ancak Allâh’ın hükmüyle olur. Bu hususta Âl-i İmrân Sûresi, 49.Âyete bakılabilir: “*Şüphesiz Allâh katında (yaratılışları bakımından) Îsâ’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir. Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi*”.

156. Gün gelir, insana aynada kendisi bile yabancı olur: İnsan, hayatta pek çok şeyini kaybedebilir. Gün gelir, kaybedecek bir şey kalmayınca kendini kaybeder. Neşâtî, gibi aynaya bakarsın kendini göremezsın. Bir bakarsın aynada bambaşka yabancı bir yüz görürsün. Bu “geçme” hâlidir. Ağaçların yapraklardan tecrid olduğu gibi insan da bütün kaydından kurtulur, tecrid olur. Davranışlar itibariyle insanın kendini tanıyamaması olağandır. Ancak, surette insanın kendisini tanımaması, aynada yabancı birini görmesi meseledir. Aşk, insanı o hâle getirir ki aynada dahi kendini değil, sevdiğini görürsün:

“Âşkâr olmak ne mümkün ey perî râz-ı derûn
Korkarum âyînede ‘aksüm dahî agyâr olur”

(Hâtif, 135/3)

157. Ayrılık acısıyla her gün ölmekten kılıçla bir kez ölmek daha kolay olur: İnsanlık tarihinde çok değişik zulüm yöntemleri bulunmuştur. Mazlum olanlar, her gün ölmekten bir kez ölmeyi tercih etmişlerdir. Sevgilinin ayrılık acısı, âşığı her nefes öldürür. Âşık, o raddeye gelir ki kılıçla hançerle bir kez ölmeyi ister. Hakikat de budur: Her gün ölmektense bir kez ölmek evladır. İşkence altında ölümü beklemek, bir defa ölmekten daha zordur. Şair diyor ki: “Ey sevgili, beni ayrılık acısıyla her gün öldürme! Çek, yan bakış kılıcını vur boynuma. Bu ölüm bana daha kolay olur”:

“İki biç gamzenle tek çekdürme hecr işkencesin
Tîg-ıla ölmek kişiye sevdüğüm âsân olur”

(Hecrî, 60/2)

158. Aşka düşen sultan, dilenci olur: Aşk, öyle bir iletir ki gönle düşmeyegörsün. Bakışıyla âlemleri titreten, narasıyla kükreyen aslanın nefesini kesen nice sultan, aşk derdine düşünce bir ceylan gözlünün kölesi olur. Elden ayaktan düşer, zayıf olur. Umuma ulufe dağıtırken sevgiliden vefa bekleyen olur:

“Gerçi şâhum gine var dilde kuyûdât-ı visâl

‘Aşka her kim ki düşer şâh ise ger sâ’il olur”

(Nevberî, 252/3)

159. Âşıklar için bin yıllık vuslat, bir saat olur: Zaman, izafidir, içinde bulunulan duruma göre değişkenlik gösterir. Bu hususta değişmeyen bir hakikat varsa mutlu olunan zamanlar çabuk geçer, mutsuzluk, acı, keder varsa zaman geçmek bilmez. Sevdiğiyle baş başa olan kişinin zaman algısıyla hapisanedeki kişinin veya teskereye gün sayan bir askerin zaman algısı aynı olmaz. Aşk hususunda Mevlana diyor ki: “ Âşığa bir anlık ayrılık bir yıl gibi gelir. Bir yıllık vuslat dahi bir hayalden ibarettir, bir an gibi gelir”. Sevenler, nehirlerin denize kavuştukları gibi kavuştuklarında zaman geçmesin isterler. Halk arasında dahi pek söylenen “Aman, sabahlar olmasın!” gibi sözler vardır. Gün olur, sabahlar olmasın istenir; gün gelir, sabahı gözler insan. Neruda, “Bu gece en hüzünlü” isimli şiirinde zamanın izafililiğini ne güzel ifade etmekte:

“Ne uzundur unutuş ah ne kısıdır sevda” Evet! Ayrılıklar kısa da olsa çok uzundur; kavuşmalar, her zaman bir nefestir:

“Firkatün bir demi bin yılca gelür ey Ravzî

Vuslatun bin yılı ‘ışk ehline bir sâ’at olur”

(Ravzî, 301/5)

160. Hüner ehlinin sözü az olur, öz olur: Sözüün kisası makbuldür. Uzun söz, tafsilattır. Sözüünü bilenler, kısa ve öz konuşurlar. Şiir de özlü söz gibidir. Az kelimeyle çok anlamlar ihtiva eder. Tarihte hatırdaki kalan sözler, her zaman kısa ve öz olanlardır. Kelimelere hükmeden söz ehlinin sözü az olur, öz olur:

“Gazelde şart-ı suhen ihtisârdur Sâbit

Makâl-i ehl-i hünerdür bu az olur öz olur”

(Sâbit, 119/6)

161. Allah’a can u gönülden kul olmayan şeytan olur: Şeytan, bir melektir. Hatta bütün meleklerin hocalığını yapmıştır. Şeytan, kibirden kurtulamadığı için Hz. Âdem yaratılınca ona itibar etmemiş ve kendisinin ateşten yaratıldığını söyleyerek Allah emrine karşı çıkmıştır. Bu itaatsizlik sonunda da lanetlenmiş ve huzurdan kovulmuştur. Allah Tealâ buyurdu ki: ” Meleklerle Âdem’e secde edin dediğimizde İblis dışındakier derhal secdeye kapandı. İblis ise direnerek bundan kaçındı, kibirlendi ve kafirlerden oldu” (Bakara/ 34. Âyet). Allah, “Öyleyse hemen çık o cennetten! Orada büyüklük taslamaya hakkın yok. Haydi defol! Çünkü sen aşağılık kimselerden birisin” (A’râf/ 13. Âyet). Melekler gibi insan da Allah’a kulluk eder. O’nun karşısında iman ile sevgiyle secdeye kapanır. Bunu can u gönülden yapmayan Allah’a kulluk etmeyen şeytan olur, şeytandan farksız olur:

“Secde eyle Âdem’ün Hak sûretine çün melek
Cân u dilden ona ‘âbid olmayan Şeytân olur”

(Misâlî, 188/17)

162. Güzellik baharı, gün gelir hazan olur: Güzellik bahardır ama bahar da güzel şeyler gibi çabuk gelip geçer. Hiçbir şey baki değildir. Sevgili, güzellik deminde, gençlik baharında gurur ve kibri kendine şiar edinir. Gün gelir de bahar, hazana dönünce yapraklar dökülür, bahar rüzgarının yerine insanın içini ürperten hazan rüzgarları esmeye başlar. Değişmeyen hakikat şudur ki her baharın sonu hazan olur:

“Magrûr-ı hüsn olursa dilâ gam yime o şûh
Bâg-ı cemâli bir gün olur kim hazân olur”

(Râmî, 79/3)

NE OLURSA NE OLMAZ, NE OLMAZSA NE OLMAZ?

Olacaksa olur, olmayacaksa olmaz. Bir şeyin olmasının da olmamasının da sebepleri vardır. Bu sebepler yanında bir şeyin olmasa/olmaması bazı şartlara bağlıdır.

Divan şiirindeki “olmaz” redifli şiirlerden hareketle divan şairlerinin tecrübeye dayalı düşünceleri ortaya konacaktır. Zengin düşünce ve hayal dünyasının ifade bulduğu kültür temelli şiirler, bir bakıma Türk Milletinin değer yargılarını da ortaya koyacaktır.

Halk arasında (âmîyâne) bu hususlarda bazı tabirler vardır: “Olanda olmayanda hayır aramak lâzım. Olduğu kadar, olmadığı kader. Nasipse gelir yedden Yemen’den; nasip değilse ne gelir elden. İş olacağına varır...vb.”.

1. Dünyada dertsiz insan olmaz: Yaşayan, nefes alan her kişinin mutlaka bir derdi olur. Dertler, yaşayana göre büyük/ küçük şeklinde değerlendirilir. Basit görülen bir dertten şikayetçi olana da “ Allâh başka dert vermesin” şeklinde dua edilir. Dert, gam, keder insan içindir. Bir dert yaşayan kişinin sabırlı olması gerekir. Allâh Te’âlâ, bazen kullarını imtihan için küçük dertler verir. Bu durumda isyankar olmamak gerekir. Nasıl ki her gecenin sabahı olur, her karanlıktan sonra güneş doğar; sıkıntılar da mutlaka geçer. Türk milletinin gelene razı olma duygusuyla yaklaşımı , olana şükür; olmayana tevekküldür. Bu tavır, Hakk’tan gelen rıza hâlidir. Şiire göre, dünyada insan olan gamsız olmaz; gamsız olan da zaten insan olmaz:

“Cihânda âdem olan bî-gam olmaz

Anunçün bî-gam olan âdem olmaz”

(Necâtî, 219/1)

Aşk, dert çekmeye, çileye talip olmaktır. Âşığın işi ah edip inlemek, gözyaşı dökmektir. Bu yolda huzur, ancak rüyada görülür. Âşık, gamsız olmaz:

“Cihânda var mı ‘âşık bî-gam olmaz

Belâ vü derd ,le hem-dem olmaz”

(Muhibbî, 1134/1)

Dert dert üstüne gelse de buna üzülmek yersizdir. Dünyada dertsiz, gamsız insan yoktur. Surette kedersiz görünen insanın dahi mutlaka bir derdi vardır. Denilir ki insanoğlu asla dertsiz olmaz:

“Muhibbî yime gam gam gelse her-gâh

Benî âdem mukarrer gamsuz olmaz”

(Muhibbî, 1210/5)

2. Güzeller taş bağırlı olmayınca aşk binası sağlam olmaz: Bir binanın temelinde

taş bulunur. Duvarı da taş olunca bina muhkem olur. Sadece kumla toprakla yapılan binalar sağlam olmaz. Aşkın hararetini, şiddetini tayin eden sevgilinin vefasızlığı, lakaytlığı, cevri ü cefasıdır. Naz olmayan bir aşk, kısa müddet sonra hasar görmeye başlar. Nasıl ki binanın inşasında taşa ihtiyaç varsa, aşk binasının dayanıklı ve muhkem olmasında da taş kalpli sevgiliye ihtiyaç vardır:

“Güzeller taş bağırlı olmayınca

Binâ-yı ‘ışk inende muhkem olmaz”

(Necâtî, 219/3)

Sevgili, âşığa etmezse sevgili olmaz. Bu zaten güzellerin şanına da yakışmaz. Tabip (cerrâh), kolay olunmaz. Tabip, usta bir cerrah oluncaya kadar nicesini öldürür de öyle mahir olur:

“Habîb ‘âşıka cevri itmese habîb olmaz

Tabîb nicesin öldürmese tabîb olmaz”

(Necâtî, 221/1)

Güzellerin işi eziyet etmektir. Aşk yolunun sağlam olması için sevgilinin âşığa çile çekirtmesi gerekir. Derd, keder, ah, gözyaşı, aşk yolunun asfaltı, betonu gibidir:

“Güzeller itmese cevri ü cefâyı

Tarîk-ı ‘ışk igende muhkem olmaz”

(Muhibbî, 1134/6)

3. Âşık, sevgilinin eşiğinden bir an uzak kalsa vuslat olmaz: Büyük hayallere ulaşmak için sabır, sebat ve sadakat gerekir. Bir yola girince yarı yoldan dönmek, vazgeçmek olmaz. Hangi iş olursa olsun kararlılık gerekir. Vuslat sahiline ulaşmak isteyen kişi, yorulup geri dönerse o sahile ulaşamaz. Murada ermek, isteğe kavuşmak hususunda evvel şart gayrettir. Elbette bazen gayret çok olsa da murad olmaz. Gayrete takviye şans da olmalıdır. Arapların atasözü gibi meşhur bir sözleri vardır: “Gayret kervanının önüne şans eşeği düşmeyince kervan yürümez” diye:

“Dikildüm serv gibi togrı geldüm

İşigünden bir adım gitsem olmaz”

(Necâtî, 219/6)

4. Çemende gezip gül dalına konmakla karga, bülbül olmaz: Her işin yakışanı, münasip hâli vardır. Bazı insanlar rûhen kaba bir tabiata sahipse ne kadar gösterişli kıyafetler giyse, saraylarda otursa da latif, zarif birisi olamazlar.

İnsan tabiatı denir, tabiat, yaratılış sadece insana has değildir. İnsan dışında sair canlıların da kendilerine göre tabiatları vardır ve her canlı kendi yaratılışına uygun yaşar. Şöyle bir söz vardır ne kadar anlamıdır: “Eşeğe altın semer vursan eşek yine eşektir” diye. Ne yapılırsa yapılsın görüntü bir şeyi değiştirmez. Karga, çemenistanı mesken tutsa da bülbül olmaz:

“Habîb ışığı rakibe şeref virürdi velî

Çemende gezmek ile zâğ ‘andelîb olmaz”

(Necâtî, 221/3)

5. Ehl-i hüner nereye giderse gitsin garîb olmaz: Bir işin ustası, doğup büyüdüğü yerden uzaklara gitse de yine hayatını en iyi şekilde devam ettirir. Bir hususta hüner sahibi olanların mekana ihtiyacı yoktur. Mesela, çok iyi bir doktor dünyanın neresine giderse gitsin yine iyi bir tabiptir ve itibar görür. İyi bir duvar ustası, bir marangoz sanatını her yerde icra eder ve muteber olur. Âşka gönül vermiş, hayatını buna vakfetmiş âşık, her yerde âşıktır. Bu yönüyle bilinir ve ilgi görür:

“Bütün cihânda gönül ‘ışk ile olur makbul

Kamu diyârda ehl-i hüner garîb olmaz”

(Necâtî, 221/5)

6. Kışın yapılan bina sağlam olmaz: Her işin bir vakti saati vardır. Kış vaktinde kar satılmaz. Kışa doğru, sonbaharda sefere çıkılmaz. Toprağa tahıl ekmenin, fidan dikmenin, meyvelerde budama yapmanın vs. hep zamanı bellidir. Vaktinde yapılmayan bir işten sonuç beklemek beyhude bir uğraştır. Mesela, kışın en kavi vaktinde inşaya başlanmaz. Eski zamanlarda evler, daha ziyade taş ve -çoğunlukla- kerpiçten yapılır. Samanla karıştırılmış toprak kerpiç kalıplarına dökülür. Temmuz, ağustos aylarının yakıcı güneşinde bu toprak kurur ve kerpiç olur. Kış mevsiminde kerpiç imal etmek mümkün değildir. Daha önceden hazır edilmiş kerpiç dahi olsa, duvara işlenen kerpiçler, yağmur etkisiyle çamur olur. “Demir tavında dövülür” sözü boşuna değildir. Her şeyin bir vakti ve uygun zamanı vardır:

“Yıkıldı zâhidün virdüğü tevbe

Dirîgâ kışda yapu muhkem olmaz”

(Necâtî, 230/5)

Dert, keder aşkın mayasıdır, harcıdır. Bir aşkta gam, kader, çile yoksa o aşk, sağlam olmaz. Aşk, bir binadır ki cefa bu binanın taşı, mihnet de toprağıdır. Nasıl taş, toprak olmadan bina olmazsa, cefa, dert, gözyaşı olmadan da aşk olmaz:

“Cefâ sengiyle mihnet topraginsuz
Binâ-yı ‘ışkı yapan muhkem olmaz”

(Muhibbî, 1171/3)

Muhibbî’nin şekil ve muhteva bakımından benzer bir başka beyiti de şöyledir:

“Cefâ sengiyle mihnet topraginsuz
Mahabbet yapısı hiç muhkem olmaz”

(Muhibbî, 1202,3)

Bir binanın temelinde su çıkarsa, temelin altından ırmak geçerse o binayı yapmanın gereği yoktur. Altından sular geçen yere imar olmaz. Âşığın gönlünde nehirler misali kan akar. Bu itibarla bu gönlü imar etmek mümkün değildir. Zira, su üstüne imar olmaz, olsa da sağlam olmaz, yıkılır:

“Nice mümkün dil-i vîrânı ‘imâret etmek
Câyı seyl-âb olan beyti ‘imâret olmaz”

(Beyânî, 305/2)

Âşığın gönlü, sevgili için bir saraydır. Her daim sevdiğini orada misafir eder. Gönül, şiirde çoğunlukla bir bina gibi tasavvur edilir. Binaının inşasında dikkat edilecek hususlar vardır. Taşı, kumu, harcı ve bunları kullanacak usta önemlidir. Mesela, kışın bina yapılmaz, sulak bir yere bina dikilmez. Gönül hanesinin harcı cefa, eziyetse bu bina da muhkem olmaz. Sevgili, her daim cevri ü cefa gösterirse gönül hanesi, bir gün gelir, kendiliğinden yıkılır:

“Binâ-yı ‘aşk şehâ dilde ber-karâr olmaz
Cefâ ile yapılan hâne pâydar olmaz”

(Mânî, 29/1)

Bir binanın temelinde su olursa bina, sağlam olmaz. Mazlumların gözyaşından elde edilen mala güvenmemek gerekir. Zira bu malın sermayesi gözyaşı (su)’dır. Bu malın mülkün kıymeti olmaz:

“Tayanma eşk-i mazlûmân ile cem’ itdügin mâla
Esâs âb üzre oldukça binâsı pâydar olmaz”

(Sâkıb, 278/2)

7. Nevrûzda güneşin önünde bulut olmaz: Nev-rûz, yeni gün demektir. Soğuk, güneşsiz uzun kış günlerinin ardından güneşin yüzünü gösterdiği gündür. Nevrûz, baharın başlangıcıdır. Bu gün, güneşin Hamel (koç) burcuna girdiği gün olup eski Mart’ın dokuzu (şimdiki 21 mart) olarak bilinir. Efsaneye göre Allâh kâinatı ve insanları bu günde yaratmış ve bütün yıldızlar bu gün dönmeye başlayıp koç burcundan geçmişlerdir. Bir başka söylentiye göre bu gün Cem

ile ilişkilidir. Divan şiirinde Cem esaslı rivayete göre hayal ve düşünce geliştirilmiştir. Divân şiirinde nevrûz baharla ilgili özellikler içinde verilir ve bir bayram olarak kabul edilir. Hatta *nevrûziyye* yazmak da bir gelenek hâlini almıştır (Pala, İskender, Ansikopedik Div.Şiiri Söz. Kültür Bak. Yay. S.238, C.II, Ank.1989). Divan şiirinde sevgilinin yüzü söz konusu olduğunda ilk akla gelen teşbih ay ve güneştir. Yüz güneş olarak tasavvur edildiğinde yüze dökülen zülf ise bulut olur. Nevruz gününde nasıl güneşin önünde bulut olmazsa gün yüzün üstünde de saçlar olmaz:

“Gidersün ko kara zülfün sabâ yili yanagundan
Ki nev-rûz olıcak dirler güneş üzre sehâb olmaz”

(Necâtî, 244/ 2)

8. Ka’be yolunda ölenlere hesap olmaz: Hac yolunda ölmek nimettir, fazilettir. Hac farızasını yerine getiremeden yolda ölmüş birisi, Allah yolunda can vermiştir. Hac yapmış olmasa da yol boyunca sevabı olacaktır. Eski zamanlarda kervanlarla hac yolculuğu hatırlanırsa aylar süren bir yolculuktan bahsetmek gerekir. Yolda tehlikeler yaşanması yanında su ve yiyecek sıkıntısı da yaşanmaktadır. Bu zorlu yola girmek, bu yolda can vermeyi göze almaktır. Hadis-i Şeriflerde şöyle buyrulmuştur: “Hacca giderken yolda ölene, kıyamete kadar hac; cihada giderken ölene de kıyamete kadar cihad sevabı yazılır”(Ebu Ya’la). “Mekke’ye giderken ve oradan dönerken ölene, ahirette terazi kurulmaz, hesaba çekilmez ve günahları affedilir”(İsfehânî). Bir insan birine akşam iyilik yapmayı planlasa ama sabaha uyanmadan gece vefat etse muhakkak ki takdir Rabb’indir o kişi o iyiliği yapmış gibi mükafatlandırılır.

Divan şiirinde sevgilinin köyü Mekke, evi Ka’be misali tasavvur edilir. Nasıl ki hacda hacılar Ka’be etrafında tavaf ederlerse âşıklar da sevgiliyi görebilmek için evinin etrafında tavaf ederler. Sevgilinin köyüne, mahallesine sevileni görmek arzusuyla giden âşıklar, bu yolda vuslata nail olmadan öldüklerinde, hac yolunda can vermiş kişi gibi tasavvur edilmektedir:

“Didüm yolunda ey dil-ber ne çok ‘âşıklarun ölmüş
Didi kim Ka’be yolında ölenlere hisâb olmaz”

(Necâtî, 244/6)

Rûz-ı mahşerde şehitler sorgusuz sualsiz cennete girerler. Şehitler, hisaptan muaftırlar. Şiirde âşk yolunda can veren âşıklar da şehit olarak görülür ve mahşerde onlara hesap olmaz:

“Rakîbi ol kıyâmet-kad şehîd-i tîg-ı nâz itmez
Bilür kim rûz-ı mahşerde şehîdâna hisâb olmaz”

(Bâkî, 302/6)

9. Hatasız kul olmaz: Hata, kullar içindir. Her insanın büyük, küçük mutlaka hataları olur. Bu itibarla kusursuz dost aramak nafiledir. İnsanları hatalarıyla, kusurlarıyla kabul etmek gerekir. Bu söz, Türk-İslâm kültüründe hoşgörünün ifadesidir. Elbette hata yapılır ama yapılan bu hatayı fark edip bundan ders alınmalı ve aynı hatayı tekrar yapmamalı. Türk müziğinin büyük ustası Orhan Gencebay'ın dillere pelesenk olmuş ve pek çok sanatçı tarafından da seslendirilmiş şarkısı “Hatasız Kul Olmaz”, milletimizin insanların hatalarını hoşgörüyle karşıladığının göstergesidir:

“Hatasız kul olmaz, hatamla sev beni
Dermansız dert olmaz, dermana sal beni
Kaybettim kendimi, ne olur bul beni
Yorulduğum hâlim yok, sen gel de al beni
Feryada gücüm yok, feryatsız duy beni
Sevenlerin aşkına ne olur sev beni
Sev beni...

İnsanın bazen feryada gücü kalmaz. Sesini duyuramaz. İnsanın ahvâlini en iyi anlatan hâli, durumu, görünüşüdür. Ne kadar istesen de yanında olmazsın, göremezsın ama uzaktan da olsa sevildiğini bilmek insana umut verir, yaşama gücü verir. Uzaktan da olsa sev beni. İki kalp arasında sevgi köprüsü varsa ne denizler ne dağlar bu aşka engeldir.

Peygamber Efendimiz, bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır: “Hepiniz hata edersiniz. Hata edenlerin en hayırlısı tevbe edenlerdir”. İnsan, başkalarının hatalarını gözlemleyeceğine önce kendi hatalarını görüp onları düzeltmeye çalışmalıdır.

Şair, “Ey sevgili, senin yanında sevmek günahsa benim günahım çoktur. Sen beni affet,. Zira hata eylemedik kul olmaz” diyor:

“Yanunda eğer sevme günâh ise nigârâ
‘Avf eyle hatâ eylemedük çün beşer olmaz”

(Muhibbî, 1122/4)

Sevgilinin ayva tüyleri, zülfünü, benini renk ve koku itibarıyla niteleyen kokuların başında misk (müşğ) gelir. Miskin kaynağı, bugün Doğu Türkistan (Hita, Hutun) bölgesidir. Divan şiirinde bu güzellik unsurları, miske benzetilir ama bu şair için bir hatadır, noksanlıktır. Zirâ, bu güzellikleri ne anber ne misk ifadeye yeter. Çoğu zaman bu teşbihi yapan şairler hatalarından dolayı mahcubiyet hissederler ve hatasız kul olmaz, derler:

“‘Abîr-efşân-ı zülfünle bu hatt-ı ‘anber-âsâya
N’ola misk-i Hatâ dirsem begüm kul bî-hatâ olmaz”

(Aşkî, 161/ 3)

10. Meyhaneci babası gibi ehl-i hâl (hâlden anlayan) olmaz: Osmanlı döneminden beridir sonrasında genellikle dertli olan insanlar meyhaneye giderler ve bir nebze olsun dertlerinden uzaklaşmak isterler. Eski zaman meyhanecileri görmüş geçirmiş, hâlden anlayan insanlar olurlar. Meyhaneci, müşterilerini çok iyi tanır, hepsinin derdini bilir ve onları dinler, teselli eder, yol gösterir. Bu mekana gelen insanlar, dertlerini meyhaneciyle paylaşırlar. Meyhaneci, sarhoşluk sınırına gelen müşterisine içki vermez. Ona bir kahve yapar, bu andan itibaren artık dertleşme vakti gelmiştir. Bin bir dertle meyhaneye gelen müşterilerin dertlerine aşına olan meyhaneci, müşterilerine arkadaş olur, kardeş olur, yerine göre onlara babalık yapar. Bu itibarla eski zamanların meyhanelerini bir teselli yeri olarak görmek mümkündür:

“Harâbâta varup pîr-i mugândan istedüm himmet
Virür kalbe safâ her dem anun teg ehl-i hâl olmaz”

(Muhibbî, 1143/4)

11. Dünya, kimseye kalmaz, pâyidâr olmaz: Dünya, Arapça müennes (Dişil) bir kelimedir ve Denî kelimesinden gelir. Dünya, genç, güzel, cilveli bir kız edasıyla nice yiğitleri kendine âşık etmiştir. Dünyaya sahip olma arzusuyla onun peşinden koşan yiğitler, bir gün kara toprağa girmiştir. Dünyanın yaşını tam olarak bilen yok ama insanın belli. Onun peşinden koşmak, sahip olmayı istemek nafîle bir uğraştır. Dünya, payidar değildir. Dünyanın payidar olmadığı hususunda iki güzel şiirden mısralar şöyledir:

“Bu dünya kimseye kalmaz, bilesin
Er geç kuyusunu kazar herkesin
Tut ki Nuh kadar yaşadın zor belâ
Sonunda yok olacak sen değil misin?

Sen hiç gitmeyecek gibisin değil mi?
O gidenler de hep senin gibiydiler”

(Ömer Hayyam)

“Dünya kimseye kalmaz
Bir misafirhanedir

Ârifler ana dalmaz
Bilir ki efsanedir

Ne ekersen biçersin
Döktüğünü içersin
Bir gelirsin bir geçersin
Gerisi bahanedir”

(Yûnus Emre)

Yine rahmetli Aysel Gürel’in sözlerini yazdığı güzel bir şarkının sözleri şöyledir:

“Bu dünya ne sana, ne de bana kalmaz
Dünya, ne sana, ne de bana kalmaz
Sultan Süleyman’a kalmadı
Böyle hiçbir kitap yazmaz”

(Aysel Gürel)

Evet, ne güzel söylemiş şairler. Bu dünya payidar olmaz. Bu dünya kimseye kalmaz:

“Ne hoş idi eger dünyâ yüze gülmece birkaç gün
Buna dil virmesün kimse ki dünyâ pâyîdâr olmaz”

(Muhibbî, 1166/4)

Er kişi, dünya gelinine gönül vermez. Eğer, yanılıp da dünyaya gönül veren olursa o da insan olmaz:

“Gönül virme bu dünyaya Muhibbî
Ki dil virür buna hîç âdem olmaz”

(Muhibbî, 1171,6)

Dünya, kimseye payidar değildir. Dünya, bir anlık misafir olunan bir eğlence meclisidir. Her şeyin olduğu gibi insan için onun da sonu vardır. İnsanın, malın, mülkün makamın en bariz özelliği fani olmasıdır. Dünyayı baki sanalar, sonunda hüsrana uğrarlar. En güzeli, bunu idrak edip huzur ve huşu ile dünyada keyf sürmektir:

“Dilâ bezm-i cihânda âhir pâydâr olmaz

Müdâm elden koma ayagı fırsat ber-karâr olmaz”

(Bâkî, 195/1)

12. Meleklerle şeytan bir arada mahrem olmaz: Mahrem; “helâl olmayan, yasaklanan şey” manasında bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak kendileriyle evlenilmesi dinen yasaklanmış bulunan belli derecedeki akrabayı ifade eder. Farsça bir terkip olan nâ-mahrem ise “aralarında evlenme yasağı bulunmayan kişiler” demektir (Salim Ögüt, Mahrem Maddesi, İslâm Ansiklopedisi). Mahrem ile nâmahrem olanların birbirlerine tutum ve davranışları farklıdır. Mesela, dinen nâmahrem birinin yanında örtüsüz bulunmak uygun değildir. Evet, şeytan (iblis) da evvelinde bir melektir. Hatta Kerrubiyûn denilen dört büyük meleğin bile hocalığını yapmıştır. Ancak, Allâh’ın emrine uymadığı (isyan ettiği) için huzurdan kovulmuş ve la’în sıfatını almıştır. Bu itibarla şeytanın meleklerin bulunduğu yerde mahrem olarak bulunması münasip olmaz. Divan şiirinde rakip de şeytan yerine konulmuş ve melek olan sevgilinin yanında bulunması uygun bulunmamıştır:

“Kapuna varmağa koma rakibi

Melek dîv ile hergiz mahrem olmaz”

(Muhibbî, 1202/4)

13. Bülbül ile karga bir arada olmaz: Allâh, her canlıyı ayrı özelliklerde yaratmıştır. Her canlının tabiatı farklıdır. Divan şiirinde âşık, bülbül olarak tasavvur edilir; karga ise rakiptir. Her ikisinin de muradı gül olan sevgiliye yakın olmaktır. Hayatın her sahnesinde münasip olan ve olmayan durumlar, manzaralar görülür. Sevgilinin eşiği, gülşen, gülzar olarak düşünülür. Güle yakışan bülbüldür ama ne çare ki bazen güle karganın da konduğu olur. Hoş kokulu, zarif gülün dalında karga, hoş olmaz. Bu itibarla âşığın rakibi sevgilinin eşiğinde, etrafında görmek istememesi yerinde bir düşüncedir. Zira güle karga konarsa gül, soluverir:

“İrem bâğıdur hüsnün virür bülbüllerün revnak

Gider agyârı kapundan ki bülbüle gurâb olmaz”

(Muhibbî, 1204/2)

14. Sultan ile kul bir arada olmaz: İnsan, dünyaya gelirken ne yaşayacağı bellidir. Kimine sultanlık, kimine kulluk takdir edilmiştir. Hakikatte her kişi kuldur ama dünya hayatında mertebeler farklıdır. Sultan, hükmeden; geda ise hükmedilendir. Kimi zengin olur, kimi fakir. Kimi güzel olur, kimi çirkin. Kimi koyun olur, kimi çoban ama ahirde her kişi bir olur. Rûz-ı mahşerde ne sultanlık kalır ne de kulluk. “Küllî tairun yatıru lâ şeklihi”: Bu, sultanın sultanla kulun kulla ülfeti demektir. Kuşlar, ancak kendi cinsleriyle uçar. Kendilerine benzemeyenle uçmazlar:

“Aceb olmaya ger yârüm benümle hem-nişin olmaz

Gedâlar olıgelmişdür ki şehlere karîn olmaz”

(Muhibbî, 1212/1)

15. Kibir olan yerde, din olmaz: Kibir, ayağıımıza bağlanmış taş misali bizi denizin dibine çeker. Oysa insan, yücelmek, insan olarak yükselmek ister. Kibir, buğuz, gadr ise insana bir ağırlıktır. Bunların hiçbir dinde yeri yoktur ve asla tasvip görmez. Kibir, insanı dinden uzaklaştırır. Nitekim kibrin ilk numunesi şeytanda görülür. O, kibirlenmiş ve Allâh’ın emrine itaat etmemiştir. Lokman Sûresi, 18.âyetle Allâh buyuruyor ki: “Kibirlenerek insanlardan yüzünü çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü Allah, kibirle kasılan, kendini beğenmiş, çokça övünüp duran hiç kimseyi sevme”. Allâh’ın sevdiği kulu olmak için kibirten uzak durmak gerek:

“Tekebbür eyleyüp kendüni yüksek görme alçak gör

Ezelden kibr olan yirde dimişlerdür ki dîn olmaz”

(Muhibbî, 1212/5)

16. Son giyilen gömlekte kol, yen olmaz: İnsan, talihiyle dünyada saltanat sürer, sırmalı kaftanlar, halis kumaşlardan kıyafetler giyer. İnsanlar, önemli bir davete, toplantıya giderken en şık elbiselerini giyerler. Gün gelir, her insan bu dünyadan başka bir âleme son yolculuğuna çıkar. Bu yolculukta giyilen gömleğin, sırması olmaz. Bu gömleğin ne kolu ne de yeni vardır. Bu yolculukta giyilen gömlek, kefendir ve herkes için aynıdır. Her insan dünyaya üryan gelir ve aynı gömlekle gider. İnsan, ömrü müddetince altın işlemeli gömlekler de giyse bir bez parçasından elbise de giyse sonuç aynıdır. Bu itibarla arada geçici sürede giyilenin, içilenin hükmü yoktur. Her insan ölümü tadacağı gibi aynı gömleği giyecektir:

“Muhibbî sana bir gönlek biçerler ‘aklunı devşir

Ezelden böyledür ‘âdet ana hîç âstîn olmaz”

(Muhibbî, 1212/6)

17. Bir evde hasta olunca o evde müzik, eğlence olmaz: Hane halkından birisinin hasta olması diğer fertleri de etkiler. Hele ki hasta olan çocuksa hane halkı bedbaht, mutsuz olur. Türk Milletinin aile bütünlük, fedakarlık üzerine kurulmuştur. Hasta olan yemek yiyemiyorsa diğer kişilerinden de boğazından lokma geçmez. Bir hanede zevk, eğlence, neşe olması için bütün hane halkının sağ, esen olması gerekir. Şiirde âşığın gönlü hastadır. Gönül hasta olunca nasıl ki diğer uzuvların esen olması da beklenemez:

“Gönlümde gözün fikri ile zevk u safâ yok
Bir evde ki bîmâr ola ‘aş u tarab olmaz”

(K.Nizâmî, 47/3)

“Dil ‘âşık olaldan berü sinemde safâ yok
Bîmâr olıcak hânede ‘îş u tareb olmaz”

(Mu’îdî, 160/3)

18. Servi ağacında elma, hurma olmaz: Allâh, her canlıya farklı bir özellik bahşetmiştir. Bu itibarla bütün canlıların tabiatları farklıdır. Hayatta değişmeyen hakikatler vardır. Canlılardan tabiatları dışında bir şey beklemek boşunadır. Bir serviye, söğütü ne kadar sulasak, bakım yapsak, büyütsek de bunlardan bir meyve almak mümkün olmaz. Elma fidanından elma; armut fidanından armut meyvesi zuhur eder. İnsanlar da öyledir: Bir kişinin tabiatı neyse odur. Ne gayret gösterilse de ondan farklı bir şey olmaz. Mayası bozuk olan birinden ne kadar uğraşılsa da faziletli biri olmaz. Divan şiirinde sevgilinin boyu için ilk akla gelen servidir. Dudak söz konusu olduğunda tatlı nev’ileri akla gelir. Çene (zenahdan)’den bahsedilince ilk akla gelen elmadır. Halk şiirinde ise elma yanak için benzetme unsurudur. Bu itibarla sevgilinin boyuna, dudağına, çenesine hayran olmuş âşık için servinin hükmü olmaz. Zira, servinin elma gibi, hurma gibi meyvesi olmaz:

“Ol kadd u zenahdân u leb eyler beni hayrân
Kim serv-i sehî meyvei sîb ü rutab olmaz”

(K.Nizâmî, 47/5)

19. Cennette karga olmaz: Bakara Sûresi, 260.Âyetinde Allâh kelâmı diyor ki: “İbrahim Rabbine: Ey Rabbim! Ölüyü nasıl dirilttiğini bana göster, demişti. Rabbi ona yoksa inanmadın mı? Dedi. İbrahim, Hayır! İnandım fakat kalbimin mutmain olması için (görmek istedim) dedi. Bunun üzerine Allah: Öyleyse dört tane kuş yakala, onları yanına al, sonra (kesip parçala), her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır; koşarak sana gelirler. O halde Allah’ın güçlü ve Hakim olduğu bil” demişti. Allah’ın kudreti her şeye yeter. Ölüye can veren de o’dur; ölüyü diriltten de o’dur.

Hız. İbrahim kestiği üçüncü kuş, kargadır. Mevlânâ’nın da zikrettiği halk arasında “karga iştahlı” diye bir tabir vardır. Karga, çok uzun yaşamak istemiştir ki bu İblis’in tavrıdır. Bu itibarla karga, cennetten kovulan ve lanetlenmiş hayvanlardan biridir. Cennette tavus kuşu, yılan, karga olmaz.

Divan şiirinde sevgilinin yüzü, cennet bahçesidir. Şair, sevgiliye niye yüzünde zülfün yok, dediğinde sevgilinin cevabı bu olur: Cennette karga olmaz. Yüze dökülen zülf, rengi itibarıyla kargaya teşbih edilmiştir:

“Didüm cânâ ‘izârunda neden yok zülf-i hüsn-ârâ
Dedi gülzâr-ı Cennetdür cemâlüm anda zâg olmaz”

(Âhî, 41/3)

20. Yar, çok olur ama vefalı yar olmaz: İnsan, hayatı boyunca farklı güzellere gönül düşürebilir ama sadece birine gerçek anlamda âşık olur. Tedricde üç mertebe vardır: Mesela, güzel, çok güzel ve en güzel. En, nihâî noktadır, daha ötesi olmaz. Güzellerden vefa beklemek beyhude umuttur. Zaten sevgililer vefalı olsa aşk olmaz. Sevgili, şiirde her daim vefasızlığıyla bilinir. Vefasızlık, onun tabiatında vardır. Âşığın en vefalısı, mahremi derdidir. Dert, gam hiçbir zaman sahibini terk etmez:

“Bulmadum cânâ gamun gibi muvafık mahrem
Çok olur yâr velî yâr-ı vefâdâr olmaz”

(Bâkî, 194/2)

Güneş yüzlü, ay simalı güzel çoktur ama her güzel vefalı, alicenap olmaz:

“Güneş yüzlü kamer-sîmâ güzeller çok durur am mâ
Benüm serv-i bülendüm gibi bir ‘âli-cenâb olmaz

(TaşlıcalıYahyâ, 144/2)

Bülbüle gülşende çiçek çok ama her çiçek gül olmaz. Gönül bir çiğ tanesi gibidir, hangi çiçeğe düşeceği belli olmaz. Aşk işinde “elimi sallasam ellisi” anlayışı hükümsüzdür. Güzel çoktur ama gönül birini sever. Bülbül için gülşende çiçek mi yok, onlarca çiçek var ama o, illâ illâ gül demekte. İllâ, bir çocuğun ısrarıdır. İllâ, vazgeçmemektir. Bu hususu desteklemesi bakımından Leman Sam’ın “İllâ” ve rahmetli Azer Bülbül’ün “İlle de Sen” şarkılarına kulak vermek, bülbülün niye ısrarla gül demesini daha iyi ifade edecektir.

Sevgilinin en başta gelen özelliği zalim olmasıdır. Güzellerde vefa olduğunu gören yoktur. Gönül kuşunu tuzağa düşürünceye kadar âşınadır ama sonrası bigâne olur. Sevgilinin vefalı olmasını beklemek hayâl-i muhâldir. Zirâ aşkın kuralı budur ki yâr vefalı olsa zaten aşk olmaz. Esaret zinciri boynuna takılmış âşık, gölge misali sevgiliyi bir ömür takip eder. Bu hususta değişmeyen kural şudur: “Sevgili, gölge gibidir. Kaçarsan kovalar; kovalarsan kaçar”:

“Ezelden âşinâyiken olup bigâneveş şimdi
Nedendür ol perî-rûlar bizümle âşinâ olmaz”

(Aşkî, 167/2)

“Dilâ aldanma ma’nîde hemânâ kim sûretdür
Fenâ dünyâ gibi hergiz güzellerde vefâ olmaz”

(Aşkî, 167/3)

Her şair kendi zamanının güzellerini vefasız zanneder oysa güzeller, her devirde vefasızdır. Güzellerde vefâ aramak boş hayaldir. Zirâ, güzellerde vefa olsaydı onlar zaten güzel diye bilinmezdi. Onları böylesi değerli kılan da bir ölçüde vefasızlıkları, kayıtsızlıklarıdır. Ne geçmişte ne bugün vefa olmaz:

“Rehünde pek ‘abesdür cân u teni itlâf
Bu ‘asrun dilberinde sevdiğüm aslâ vefâ olmaz”

(Hâtif, 157/2)

21. Güzel sevmekte, âşık olmakta ihtiyar elde olmaz: Aşk, bir çekimdir. İnsanın bu çekime kapılıp kapılmamak gibi iradesi, ihtiyarı olmaz. Bir toplu iğnenin mıknaşsın çekim alanına girdikten sonra gitmemek artık onun elinde değildir. Seher vakti, çiçeklerin, otların üzerine düşen çiğ tanelerinin (jâle, şebnem), güneşi gördükten sonra buharlaşmamaları mümkün değildir. Güneşin çekim gücü onları kendine doğru çeker ve şebnemler buharlaşırlar. Bu meyanda ne toplu iğnenin ne de şebnemin ihtiyarı elde değilse insan da bir güzelin çekim alanına girdiyse gönlün ona doğru gitmemesi elinde olmaz. Aşk, gayriihtiyârî gelişen bir duygudur. Hiç kimse önceden zamanını ve kişisini belirleyip âşık olmaz:

“Sakin Mecnûnı sanman ehl-i ‘aşkun ihtiyâridur
Güzel sevmekde zîrâkimseye hiç ihtiyâr olmaz”

(Bâkî, 195/2)

Aşk öyle bir illettir ki ne zaman geleceği belli olmaz. Nedense bu duygu insanın başına hep olmadık zamanda gelir. Aşk işinde ihtiyar elde değildir. İnsan pîr (yaşlı) olsa da gönül pîr olmaz (gönül kocamaz):

“Düşdi bir tâzaye dil hâlet-i pîrde yine
İhtiyâr elde degül âh gönül pîr olmaz”

(Kâmî, 82/8)

Âşık, sürekli sevgiliyi görmek ister. Her zaman onun köyünde, mahallesinde dolaşır. Ka’be misali evinin etrafını tavaf eder. Sevdiğinin yanına gidip gitmemek gibi bir seçeneği yoktur. Âşık olmakta ve dahi sevgiliye koşmakta ihtiyar elde olmaz:

“Gelirsem kûyına bî-hod nigârım olma rencide
Sana gönlin viren şahsın elinde ihtiyâr olmaz”

(Nevberî, 542/4)

Aşk, bir kıvılcım misali gönle düşmeye görsün artık yanmaktan başka çare yoktur. Aşk işinde irade, ihtiyar elde olmaz. Güneşe yüz tutmuş jale misali sevgiliye doğru gider, buharlaşıp onda yok olur. Eğer âşık olmakta ihtiyar elde olsaydı kimse kendini bile bile bu ateşe atmazdı. Ne çare ki bu duygu, isteğe bağlı değildir. Divan şiirinde aşkın her zaman gayriihtiyari olduğundan dem vurulur. Bu yolda tedbir kâr etmez. Çölde susuzluktan kavrulmuş diller nasıl bir yudum suya muhtaçsa insan da aşka muhtaçtır. Zirâ, aşksız gönüller çorak yerler gibidir, yeşermez. Aşk olmayınca insan yaşamaz, mutluluk da olmaz:

“Çü sensin ey kamer-tal’at güzellik bürcinün mâhi

Seni sevmekde vallâhi kişide ihtiyâr olmaz”

(Aşkî, 185/3)

22. Ceylan, avcının önünden kaçır ama av olmaz: Divan ve halk şiirinde sevgili, gazal, ceylan, ahu olarak düşünülür. Bu tasavvurda gözlerinin güzelliği ve zarafeti etkilidir. Sevgili, ürkek, yaralı bir ceylan gibi âşığın (avcı) önünden kaçır. Aşk, bir savaştır . Bu savaşın sonunda kazanan kaybeden olmaz. Aşk, hem savaştır hem de mutabakattır ama tam uzlaşmak olmaz. Ahunun avcının önüne kaçması, nazdır. Naz, aşkın hararetini arttıran, sebatını sağlayan bir davranıştır. Bu hususta şu çıkarımda bulunmak mümkündür: Bir aşkıta naz yoksa aşk da yoktur. Naz, cilvedir. Kaldı ki avcı ceylanı yakaladıktan sonra ceylanın itibarı azalır. İnsan, elde edemediğinin peşinde koşar. Aşkın tarihinde ceylan kaçır; avcı kovalar. Bu macera avcının ölümüyle nihayet bulur ancak. Anka, görülmediği, elde edilemediği için kıymetlidir. Hüma, çok yükseklerde uçup insan gözüne görünmediği için değerlidir. Tavuk da bir kuş cinsidir ama insan ayağına dolaştığı için itibardan uzaktır:

“Ol âhûyî sana sayd ola sanma iltiyâmından

Önüne kaçır ammâ Bâkiyââhir şikâr olmaz”

(Bâkî, 195/5)

23. Âşıkların (deli) utanmak gibi bir derdi olmaz. Aşk, göne düştüğü zaman fikir baştan gider. Âşığın bundan sonra yoldaşı, sırdaşı, dostu, düşmanı gönüldür. Âşıklığın bir mertebesi de cünûnluktur ki buna mecnun denir. Mecnûn, deli demektir. Deli namını, unvanını kazanmış birisinin halk arasında yaptıklarına, sözlerine bakılmaz. Halk, delilerin her davranışını münasip karşılar. Hatta bu hususta şöyle bir söz de kullanılır: “Delidir, ne yapsa yeridir” diye. Şair diyor ki: İçip içip de âleme rezil rüsva olayım, ne fark eder. Ben, kötü şöhretli bir âşığım, benim gibi birisinin utanma derdi olmaz:

“İçeyin ‘âleme rüsvây olayın n’olsa gerek
‘Âşıkam ‘âşık-ı bed-nâma gam-ı neng olmaz”

(Bâkî, 204/4)

Aşk mülkünde âşıkların tavırlarına bakılmaz. Zira onlar, cezbeye kapılmış, akıllarını azat etmişlerdir. Akıl başta olmayınca ihtiyar da olmaz. Halk arasında denir ki “ Delidir, ne yapsa yeridir”. Âşıkların kusurlarını mazur görmek gerekir. Mecâzibin tavırlarında pek edep aranmaz:

“Güstâh-ı mahabbet ne kim eyler ise ma’zûr
Etvâr-ı mecâzibde efendim edeb olmaz”

(Yâver, 80/4)

Âşğın sevgiliden buse talep etmesi hem küstahlıktır hem kendini bilmezliktir. Divane olanın sözüne, tavrına bakılmaz. Âşık, deli divanedir ki bu edep dışı talebi hoş görmemek olmaz:

“Bûs-ı lebüni itse talep Yâver ‘aceb mi
Dîvâne gönül her ne iderse edeb olmaz”

(Yâver, 80/5)

Âşıklar, kayıtsız divanedir. Hiçbir şeyi dert etmezler. Bir meseleyi kafalarına takmazlar. Bu itibarla kayıtsız divanelerin gamı da olmaz:

“Gam çekmem eger yoklamasa hâtır-ı zârı
Dîvâne-i bî-kaydda zirâ ki gam olmaz”

(N.Atâyî, 100/5)

Gönül, divanedir. Divane olanın ne yaptığından ne yapacağından hesap olmaz. Gönül haddini aşır da sevgilinin dudağını öpmek isterse şaşmamak gerekir ki divane olanda utanma, edep olmaz:

“Dil bûse diler ise lebünden ‘aceb olmaz
Kim merdüm-i dîvânede şerm ü edeb olmaz”

(Celîlî, 148/1)

Her gün insanlarla yüz yüze gelen, herkesin yüzüne bakan, onları baştan çıkarmaya çalışan taş kalplilerde edep olmaz:

“Âyine sana olsa mukâbil ‘aceb olmaz
Çok yüz görüp âhen-dil olanda edeb olmaz”

(Mu’îdî, 160/1)

Geda, sultan sevgiliye mukabil âşıktır. Âşk, insanı divane eder. Bu itibarla ondan edep beklemek olmaz:

“Her subh güneş gelse kapuna ‘aceb olmaz

Ma’zûr ola iy şeh ki gedâda edeb olmaz”

(Adlî, 33/1)

24. Güzellik güneşi, örtüsüz olmaz. Bir güzelliğin alenen ifşası güzelliğe halel getirir. Güzelin güzel olması, güzelliğin değerinin bilinmesi için gizlemek gerekir. (Bunu günlük hayatta müşahade etmek mümkündür). Örtü, her zaman çirkinliği örtmez, gizlemez. Bazen güzelliğin de gizlenmesi, örtülmesi gerekir. Hiçbir hazine toprak üstünde değildir. İnsandaki merak duygusu da dikkate alındığında gizlenen şeylere daha fazla değer verildiği anlaşılabacaktır. Divan şiirinde sevgili güneş (âfitâb) yüzlüdür. Elbette güneşin önüne kara bulutlar geldiğinde değeri daha fazla anlaşılır. Yüz-güneş münasebetinde saç- bulut ilgisini de hatırlamak gerekir. Hulasa, hazineler gizlidir, örtülüdür. Yüzün de siyah zülf ile örtülmesi ona değer katacaktır:

“Gam-ı zülf-i siyâhunla gönül pür-pîç ü tâb olmaz

Bilür kim âfitâb-ı hüsn olanlar bî-nikâb olmaz”

(Beyânî, 302/1)

25. Gül, reyhan, sümbül olmayınca bostan olmaz: Günümüzde sebze, meyve ve çiçeklerin bulunduğu bağ, bahçelere bostan denir. Daha dar kapsamda sadece kavun ve karpuz için de bostan ifadesi kullanılmaktadır. Zira, bostan kelimesi Farsça olup aslı, bû-sitândır. Bu kelimenin anlamı koku yeri, kokuluk demektir. Hoş kokuların mevcut olduğu mekanlar bostandır. Gül, reyhan ve sümbül gibi çiçekler hoş rayiha verirler. Bu itibarla bu çiçeklerin olmadığı bir yere bostan demek de uygun olmaz. Şiirde, gül-yüz; reyhan ve sümbül için de saç ilgisini hatırdı tutmak gerekir. Sevgili, gül yüzüyle sümbül saçıyla bir bû-sitândır:

“Tutalum sebze-zâr olmuş zemîni bâg-ı dünyânun

Gül ü reyhân u sümbül olmadukca bûstân olmaz”

(Beyânî, 304/2)

26. Eziyetle, eza etmekle adalet olmaz: Adalet, Arapça ‘adl kelimesinden gelir. Adalet, bir denge işidir. Verilenle hak edilen arasındaki dengeyi gözetmektir. Bu kavramın felsefî ve dinî değerlendirilmesi mümkündür. Adalet hususunda sembol olarak terazinin seçilmesi de tesadüfî değildir. Adalet, hakkı gözetmektir. Eziyetin, zulmün olduğu yerde adalet olmaz. Adalet, güçlünün haklı olduğu değil; haklının güçlü olduğu bir zeminde tesis edilir. Şiirde sevgili, âşığa zulmeder, eziyet çektirir. Halbuki âşık, biraz olsun sevgiliden adalet beklemektedir. Eziyetin olduğu yerde adalet olmaz:

“Âşık-ı zâra cefâ-y-ıla ri’âyet olmaz

Böyle cevri-ile begüm ‘adl ü ‘adâlet olmaz”

(Beyânî, 305/1)

27. Yıkılan binayı tamir etmekle eskisi gibi olmaz: Her ne olursa olsun tamir etmekle aslı gibi olmaz. Günlük hayatta çok şey bozuluyor, kırılıyor, hasar görüyor ve tamir ettiriliyor fakat asla orijinali gibi olmuyor. Kendi haline bırakılmış, harap olmuş bir bina sonradan tamir ettirilse de aslı gibi olmuyor. Bir kere tamir gören eşyadan hayır gelmiyor. İnsanın gönlü de öyledir. Gönül, sevdiğimizi misafir ettiğimiz bir hanedir. Bu hane bir kere yıkılırsa tamir olmaz. Mesela, ayna kırılrsa bir daha eski haline gelir mi? Bir Ankara türküsünün (hayatı teşbih Yapmışım) sözleri ne kadar uygundur:

“Aşktan ölen tekrar ölmez diyorlar

Kırılan kalp tekrar sevmez diyorlar

O gitti bir daha gelmez diyorlar

Söylesene söyle inanayım mı?”

İnsan, hayatta bir kere ölür. Kalp bir kere kırılır, bir daha tamir olmaz. Giden gitmiştir, bir daha gelmez. Bina bir kere yıkılır, bir daha tamir olmaz:

“Tutalum gâhî nevâzişle nazar eyleyesin

Yıkılan hâneyi ta’mîrde metânet olmaz”

(Beyânî, 305/3)

“Öyle kesr eylemedün kim dili cebr etmekle

Yerine gelse de evvelki rasânet olmaz”

(Beyânî, 305/4)

28. Akşamı olmayan sabah olmaz: Dinî kelimada ve halk kelimada insana umut veren bir söz vardır: “ her gecenin sabahı vardır” diye. Gece, karanlıktır, kederdir, gamdır. İnsan, hayatında bazen bingünlükler yaşar ama bunlar gelip geçicidir. Seherin hoşluğu, karanlığı söküp atar. Bu meyanda, her sabahın akşamı vardır sözü, çok nadir söylenen bir sözdür. Bunu bir hayat yolu olarak değerlendirsek sabah doğuşun; akşam da bu dünyaya vedanın ifadesi olarak düşünülebilir. İnsan, nasıl yoktan doğuma inanıyorsa ölüme de inanmalıdır. Doğan her canlı, bir gün hayat yolunun son durağına gelecektir. Hayat, kaç durak gidileceği belli olmayan bir yoldur:

“Rûşenî irdi anda kim anda

Şâmı görünmez hem sabâh olmaz”

(Rûşenî, 26/7)

Her gecenin sabahı olduğu gibi her günün de akşamı vardır. Saç- yüz münasebetinde yüz, sabahtır saç ise akşamdır, gecedir. Gerdana düşmüş siyah zülfler, duhâ vaktini hatırlatır. Aynı anda sabah ve akşam bir araya gelmiştir. Siyah saçın gün yüze düştüyse günün sonu akşamdır:

“Mahv ider revnâk-ı ruhsârını zülf-i siyehün

Kangı gündür ki anun âhiri ahşâm olmaz”

(Ş.Yahyâ, 137/3)

29. Her ağız, aşktan bahsetmeye layık olmaz: Her kulak, nükteli, manidar sözleri dinleyen olmaz: Allâh, her insanı farklı farklı yaratmıştır. İnsanların tabiatları, kabiliyetleri farklıdır. Gülmek, çok güzel bir fiildir ama her insana yakışmaz. Her işin estetiği vardır. Bazı insanlar, ulur gibi sesli ağlarlar, sesleri kulak tırmalar. Bazıları sessizce sadece yanaklarından yaşlar süzülür, ağlamaları estetikdir. İnsanın aşktan söz edebilmesi için onu yaşaması gerekir. Aşktan bîhaber birisi bu duyguyu nasıl anlatabilir ki? Her uzvun bir fonksiyonu, bir görevi vardır. Öncelikli olarak ağız, konuşmak için; kulak da dinlemek içindir. Her kişinin ağzı güzel sözler söyleyemez. Kimilerinin konuşunca ağzından kelimeler inci taneleri gibi dökülür; kimlerinin de konuşunca ağzından ateşler saçılır. Bazı kulaklar eşek sesine aşınadır, ondan hoşlanır. Bazı kulaklar da hassastır, zevki, inceliği duyar. Nasıl bir kıyafet her insana aynı derecede yakışmazsa, sözler de her ağıza yakışmaz:

“İşkun sözünü söylemeye her dudak olmaz

Nükte sözünü dinlemeye her kulak olmaz”

(Rûşenî, 27/1)

Her ağız, aşktan söz etmeye lâıyk değildir. Aşk gibi güzel bir kelime her ağıza yakışmaz. Nükteli güzel sözleri dinlemeye de her kulak layık olmaz:

“İşkun sözünü söylemeye her dudak olmaz

Nükte sözünü dinlemeye her kulak olmaz”

(Rûşenî, 27/1)

30. Dervişlere dünya tuzak olmaz: Dervişlik, Allah Te’âlâ’ya yakın olma yolunda çabalayan, gayret eden bir yolcudur. Derviş, kendine yol gösterecek bir tarikat şeyhi önderliğinde yola girer. Bu dünya gözünde yoktur. Her nefeste dünyanın fâni olduğunun şuurundadır. Dervişlik bir yola baş koymaktır. Allah’ın emirlerine tamamen itaat edip yoldan sapmamalıdır. İnsan için en büyük tehlike nefesine uymaktır. Zira nefis, insanı dosdoğru yolundan azdıran saptıran bir muharriktir. Dünya, insana şirin görünen, işveli, cilveli bir kadın gibidir. Ona âşık olan hiç kimse sahip olmamıştır. Derviş, her daim bunun şuurunda olmalı, dünyaya gönül vermemelidir. Gerçek hayatın başka olduğunu, dünyanın bir müddet konaklanan han olduğunu bilen kişi derviş

olabilir. Dünya, gönül kuşunu avlamak için türlü tuzaklarla doludur. Derviş olanlara bu dünya tuzak olmaz:

“Derviş olagör olmaya tâ dünyâ sana dâm

Derviş olan kişiye dünya duzag olmaz”

(Rûşenî, 27/4)

Gönlünde Allah aşkı olan kişi, dünya malına mülküne itibar etmez. Dünya saltanatının gelip geçici olduğunu bilir. O, sadece gönlündeki ilahi sevgiliye kavuşmak için gün sayar. Mal, mülk için kimseye hizmetkâr olmaz:

“Esîr-i ‘aşk olan dünyâ gamından hisse-dâr olmaz

Kul olan şâh-ı hüsne gayrıya hidmet-güzâr olmaz”

(Refî‘ Âmidî, 96/1) A.Aydemir

31. Bir memlekette iki sultan olmaz: Bir yerde iki başlılık olduğu zaman dirlik, düzen olmaz. Her yerde, her işte sadece bir baş olur. İkilik olunca düzeni sağlamak mümkün değildir. Bir memlekette iki sultan olunca her biri kendi otoritesini kurmak ister. İkilik nifaktır, fitnedir. Farısların cinaslı güzel bir söyleyişi vardır: “Varsa bir evde dü-zen/ Bulunmaz o evde düzen” diye. Bizim kültürümüzden şiirlerimize yansıyan bir başka güzel ve özlü söyleyiş de şöyledir: “ Bir kalede iki dizdar olmaz”. Bu hakikat, gerçek hayatta geçerliliğini her zaman göstermiştir. Bunu şiirle bağlantılı düşününce akla şu geliyor: Bir gönül, sultanın mülküdür, evidir. Öyleyse gönül mülkünde de iki sultanın (sevgilinin) olması da mümkün değildir. İnsan hayatının değişik zamanlarını farklı insanları sevebilir, farklı kişilerden hoşlanabilir ama âşık olduğu yalnızca birisidir:

“ Var iken dilde hayâlün heves-i cân olmaz

Hîç bir memleket içre iki sultân olmaz”

(Emrî, 214/1)

Bir gönülde iki sevgili olmaz. Allah, bazı uzuvları çift verse de yalnızca bir kalp vermiştir(Bkz. Ahzâb Sûresi, 4.âyet). Bir kalpte ancak bir sevgili olur. Eğer iki sevgili varsa mutlaka biri surettir, sahtedir. Bir gözde ancak bir gözbebeği (merdüm-i dîde) mevcuttur, iki bebek olmaz:

“İki meh-pârenün bir dilde ‘aşkı dil-nişîn olmaz

Müsellemdür ki bir gözde iki merdüm mekîn olmaz”

(Hâmî, 21/1)

32. Biri ağlamayınca biri gülen olmaz: Hayat, bazen güldürür bazen ağlatır. Hayatın dengesi tahterevallı gibidir. Bir güler, biri ağlar. Talih, her insana güler yüzünü göstermez. Feleğin alışıldık âdeti budur: Bir güler, biri ağlar. Dünyanın

farklı yerlerinde aynı anda bir bebek hayata merhaba derken birisi de elveda demekte. Bir yerde coşkuyla gülenler varken bir başka yerde içi kan ağlayan, gözlerinden seller akan birileri var:

“Yaş döker ebr güler gül bu-durur ‘âdet-i dehr

Ki biri ağlamayınca biri handân olmaz”

(Emrî, 214/3)

33. Kaza (kader) okuna kalkan olmaz: Keskin oklardan sakınmak kalkan kullanılır. Usta bir savaşçı üzerine yağmur gibi oklar yağsa da bunlardan kalkan yardımıyla kendini koruyabilir. Bazı tehlikeler için insan tedbir alır. Öyle kazalar vardır ki bunlarda tedbir kâr etmez. Takdir, tedbiri bozar. Her insanın her ümmetin ne yaşayacağı, ne kadar yaşayacağı defterinde yazılmıştır. Bu yazının dışında bir şey yaşanmaz. Kaza ve kader hususunda pek çok âyet vardır: “ Her ümmet için takdir edilmiş bir süre vardır. Bu sürenin sonu geldiğinde artık onu ne bir an geciktirebilirler, ne de bir an öne alabilirler” (A’râf, 34.âyet). Kaza ve kader elde iki zar gibi yuvarlanır gider. Bu dünyadaki hayatı bir tavla oyunu gibi düşünersek altı kapı alıp başkasına hükmetsen, yaşama hakkını elinden alsan, mars etsen de mars olsun da oyun bittiğinde tavla kapanır, gece gündüze karışır, mevsimler birbirine girer, bütün pullar haşır olur. Artık ne yenen ne yenilen olmaz:

“ Emriyâ gamzesine karşı göğüs germe sakın

Çün biürsin ki kazâ tîrine kalkan olmaz”

(Emrî, 214/5)

34. Gülşen, bülbül nevası olmadan olmaz: Allah, her canlıya farklı özellikler vermiştir. Canlıların bir durum karşısında çıkardıkları sesler de farklıdır. Kuzu, meler; eşek anırır; at, kişner. Hiçbir canlı yok yere, dünyada bir vazifesi olmadan yaratmamıştır. Her canlının görevleri ve misyonu farklıdır. Bülbül, güle âşık olmak için yaratılmıştır. Bülbül, aşkının derdiyle har daim gülşende nevâ-kârdır, sitem-kârdır. H31- mahall münasebetine bakılınca her mekanda yaşanan hâller farklıdır. Gülşen varsa gül vardır; gül varsa bülbül de vardır. Şiirde sevgili için gül; âşık için bülbül mazmun yapısındadır. Elbette sevgili naz etmeli âşık da niyaz etmelidir. Takdir böyledir:

“ ‘Uşşâkı kûyun içre men’ itme nalesinden

Çün gülistân içinde bülbül nevâsuz olmaz”

(Hamdî, 69/2)

35. Âşık, belasız olmaz: Aşk, zaten başlı başına beladır. Bu duygu çok zaman, maraz, illet olarak tanımlanır. Âşık olan kişi için huzur, rahat yoktur. Bu işte, uykusuzluk, ah, inleme, gözyaşı vardır. Eski zamanlardan beri büyükler, ebeveynler çocuklarına “ belaya bulaşma” telkin ve tembihinde bulunurlar. Ne

çare ki aşk belasına bulaşmak kişinin ihtiyarında değildir. Ma'nalı bakan, bir çift fettan göze değdiyse belayı başına almıştır artık. Hiç kimse göz göre göre kendini ateşe atmaz. Aşk işinde keşke ihtiyar elde olsa. Âşık, bu derde düştükten sonra beladan belaya koşar. Başı esen olmaz:

“Mümkin degül ki Hamdî kaddünsüz ola bir dem

Togrısı hoş dimişler ‘âşık belâsuz olmaz”

(Hamdî, 69/5)

Aşk, bir hastalıktır ki bu hastalığın ölümden gayrı devası olmaz. Aşkta huzur, rahat olmaz. Aşk, belânın ta kendisidir. Bu belayı baştan def etmek mümkün değildir. Bir kez musallat olduktan sonra kurtulamaz insan. Bir zaman sonra aşk belası, insana hem hısım hem hasım olur. Aşka düşen bir zaman sonra onun müptelası olur:

“Benüm gibi cihânda derd-i ‘aşka mübtelâ olmaz

Olursa ‘aşk ile ben çekdiğüm gibi belâ olmaz”

(Aşki, 167/1)

36. Gönül kuşunu avlamakta zülf gibi tuzak olmaz: Sevgilinin çokça üzerinde durulan güzellik unsurlarından biri de saçtır. Saç, rengi, şekli ve kokusu ile çok zengin tasavvur ve tahayyüllere imkan tanır. Rengi (birkaç istisna hariç), her zaman karadır. Şekil itibariyle kıvrım kıvrımdır. Kokusu ise ne misk de ne kafur da ne de amberde bulunur. Saç, uzun ve kıvrımlı şekliyle çok zaman mâr (yılan) olarak düşünülür. Bunun yanında diğer güzellik unsurları ile birlikte mütalea edildiğinde farklı hayaller ortaya çıkar. Mesela, saç- yanak; saç-ben; saç-kulak gibi münasebetler dikkat çekmektedir. Sevgilinin yanağında ben (hâl), gönül kuşu için bir dâne (yem)dir. Yanakta kıvrımlı haliyle duran zülf, bir tuzaktır. Hiçbir tuzak yemsiz olmaz. Zira av, yem olmadan tuzağa çekilmez. Yanakta salınan zülfün içindeki kara ben, gönül kulunu cezbeder. Bu yeme meyleden kuş, ayağından yakalanır. Artık gönül kuşu için selamet yoktur. Bir ömür bu tuzakta kalır ama kurtulmayı da istemez. Bu nasıl bir tuzaktır ki şıkar hevesle uçar. Gönül- kuş ilgisinde şu hususu göz önünde bulundurmak gerekir. Kalp (gönül) göğüste bulunur. Kalbin bulunduğu yer, göğüs kafesidir. Bu münasebetle gönül ile kuş arasında yakın ilgi bulunmaktadır. Kalbin bir an durmadan çarpması ise gönül kuşunun bu kafesten kurtulup sevgilinin menziline uçma isteğindendir:

“Degme bir ag ile olmaya gönül murgı şikâr

Anı sayda kara zülfün gibi bir dâm olmaz”

(Ş.Yahyâ, 137/2)

Gönül kuşunu, hümayı, ankayı avlamak için muteber tuzak, dâm-ı zülfür ama tuzağın içinde ben dânesi olmadıkça kuş avlanmaz:

“Hümâ-yı evc-i rif”at sayd olur mı dâm-ı zülfünle
O sayyâd-ı nigh fark eylemez mi dânesiz olmaz”

(Hâtif, 155/4)

37. Bazen saf şarapla da gamdan kurtulmak olmaz: İnsan bazen kederden bazen de neşeden içer. Bir an olsun kederden uzak kalmak düşüncesiyle şaraba meyleder. Zihnin uyuşması, uzuvların gevşemesiyle geçici bir süre dertten uzak kalır. Şiirde dertli âşıklar, meyhaneci babası ile dertleşir. Elbette derdi anlatmakta ferahlık vardır. Şarap, dertten kurtarmaz bilakis derdi, kederi yoğunlaştırır. Bu itibarla şaraptan medet ummak beyhude hevestir. Şair, “derdi şarap da def etmez” diyor. Bu ifade, başka kurtulma yollarının da söz konusu olduğunu, son çare olarak şarabın kaldığını ifade etmekte. Gamdan halas olmak için son çare olan şarap da kâr etmiyorsa demek ki aşk derdinden kurtulmanın ölümden gayrı yolu yoktur, Fuzûlî’nin dediğince: Çare, terk-i cân’dır:

“Mestânelerün giryelerin bezmde gördüm

Bildüm kim mey-i nâbla da def’-i gam olmaz”

(Ş.Yahyâ/ 139/2)

38. Hüma kuşunu avlamak için örümcek ağı tuzak olmaz: Hüma kuşu, yükseklerde uçar. Onu bir ağacın dalında veya yerde gören olmaz. Kanatlarının gölgesinin düştüğü kişinin bahtını açacağına inanılan efsanevi bir kuştur. Havada yumurtlar ve yavrusu yumurtadan çıktığı gibi uçmaya başlar. Şiirde yükseklerde uçması, ele geçirilemeyişi gibi sebeplerle sevgili için bir benzetmelik olarak düşünülür. Yerde yaşayan birinin ona ulaşması mümkün değildir. Divan şiirinde sevgiliye sembol olmuş Leyla, bir hümadır ki Mecnun’un ona kavuşması mümkün olmaz. Eski zamanlarda bir hükümdar çok yaşlandığında yerine hükümdar seçmek için halkı bir meydanda toplarmış. Hüma kuşu her kimin başına konmuşsa veya gölgesi kimin üstüne düşmüşse o hükümdar seçilirmiş. Bu hikaye bağlamında hüma, her zaman talih, baht kuşu olarak değerlendirilir. Erzurum yöresine ait uzun hava formunda okunan bir türkü onunla başlar:

“ Hüma kuşu yükseklerden seslenir

Yâr koynunda bir çift suna beslenir

Sen ağlama kirpiklerin ıslanır

Ben ağlayayım belki gönül uslanır”

Evet, hüma şiirde, türküde hep yükseklerde uçuyor. Yerde böcekleri avlamak için ağ ören, tuzak kuran ankebud (örümcek) onu nasıl yakalasın? Ankebud, kutsal bir böcektir. Ankebud, Arapça dişi örümcek anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de 69 âyeti bulunan ve 41. Âyet (Allah’tan başka velî edinenlerin hâli,

örümceğin durumu gibidir)teki Ankebud isminden adını alan bir Sûredir. Bu ağı öreb, yuvayı yapan dişi örümcektir. Mağaranın kapısına ördüğü ağıyla Hz. Muhammed (s.a.v)i kurtardığı için mübarek bir değer kazanmıştır. Örmüş olduğu ağ, zariftir, narindir. Bu ağın göklerde uçan hümayı yakalaması mümkün olmaz:

“Nizâr olmuş tenün görmekle Leylâ sana râm olmaz

Hümâ saydına târ-ı ‘ankebûd ey Kays dâm olmaz”

(Ş.Yahyâ/ 140/1)

39. Her ayna İskender’in aynası olmaz: Suret ile hakikat farklıdır. İnsan için düşünülürse dışardan görünüşüyle huyu, tabiatı bambaşkadır. Halk arasında âmiyane sözlerden birisi şöyledir: “Her sakallıyı deden sanma” diye. Bir yolculukta küçük bir çocukla annenin tartışması aklıma geldi. Çocuk: Anne! Kuşlara bak, diyor. Anne ise: Oğlum, “onlar kuş değil karga” diyor. Hiç kimse de Evet, bunlar kuş ama karga da bir kuştur, demedi. Canlılar için durum böyle ama cansızlar için de farklı bir şey yok. Çok eskiden beri her nesnenin taklidi yapılmakta. Kalpazanlık dahi çok eski bir meslek. Hele günümüzde pek çok şeyin taklidi (imitasyon) mevcut. İskender’in yaptırdığı aynanın hikmeti çok. İskenderiye limanında yüksekçe bir tepeye koydurduğu ayna sayesinde denizden gelen gemileri önceden görüp tedbir alıyor. İskender’den sonra da belki binlerce ayna imal edildi ama hiç biri onun değerinde değildir. Uzaktan bakınca nice ağaçlar görünür ama her biri meyve vermez. Bu itibarla suret ile hakikati bir tutmak olmaz:

“Her çehre-nümâ sâgar-ı mey câm-ı Cem olmaz

Her âyine mir’ât-ı Sikender-haşem olmaz”

(Nâfız/ 308/1)

Herkes ayna yapabilir ama her ayna İskender’in aynası olmaz. Bir nesneden farklı zamanlarda yapılabilir ama bir tanesi en iyisidir, eşsizidir. Aşk üzerine bugüne kadar binlerce şiir yazılmıştır ama bir tanesi en güzeldir. Şu güne kadar belki milyonlarca ayna yapılmıştır ama İskender’in aynası gibisi olmaz. Nasıl ki makyaj yapan, süslenen her dilber güzel olmuyorsa:

“Cemâlin zeyn iden hep dil-ber olmaz

Her âyine düzen İskender olmaz”

(Revânî, 149/1)

Her ne kadar “gözler kalbin aynasıdır” dense de her göz kalbi yansıtmaz. İnsanın gönlünü yüzüne yansır denir ama her güzelinki bir olmaz. İnsan birini sever, ondaki cevheri, güzelliği görür. Bu güzellik hepsinde aynı olmaz. Ayna çoktur ama her ayna, ‘âlem-nüma olmaz:

“Görinmez gayrı dilberlerde hergiz sendeki ‘âlem
Her âyîne begüm âyîne-i ‘âlem-nümâ olmaz”

(Hâletî, 327/2)

40. Göze yasak olmaz: Allah, bütün canlılara ihtiyaçlarını karşılamak için farklı fonksiyonları olan uzuvlar bahşetmiştir. Kulak, işitmek; göz de görmek, bakmak içindir. Allah, yarattığı bütün güzellikleri görsünler diye kullarına göz vermiştir. Gözün görme işinden men edilemeyeceğine dair “ göze yasak olmaz” gibi bir söz dile gelmiştir. Hatta, halk bu meyanda kendini haklı çıkarmak için “ güzele bakmak sevaptır” diye bir söz geliştirmiş ve durumu sevap kelimesiyle sağlamlaştırmıştır. Birini görüp de gönül düşürenler “ göz gördü, gönül sevdi” diyerek sevdanın çıkış noktasını da göze bağlamışlardır. Elbette görülmemesi gereken, insanı günaha sevk edecek manzaralar karşısında gözün kendini sakınması gerekir. Aynı sakınma hâli kulak için de geçerlidir. Her ne olursa olsun göze yasak olmaz. Göz görür, gönül sever:

“Gül-i ruhun gibi seyr-i safâ-yı bâg olmaz
İki gözüm bu meseldür göze yasag olmaz”

(Nâfîz/ 310/1)

Göz, görmek için kullarına bahşettiği bir uzuvdur. Her uzvun bir görevi, fonksiyonu vardır. Göze yasak olmaz:

“Çü şebnem ol güli nezzâre altına alma
Edebe hoş turalum göze yasag olmaz”

(Âgâh, 131/2)

41. Hz. Yakub’un hüznüne hiçbir dert bedel olmaz: Divan şiirinde sevgilinin yüz güzelliği bahsinde ilk akla gelenlerden biri de Yûsuf’tur. Şiirde Yûsuf-likâ, Yûsuf-cemâl şeklinde geçer. Babasının en sevdiği evladı olan Yûsuf, kardeşlerinin kıskançlığı sebebiyle kuyuya atılıp öldü denilince Hz. Yakub, her gün evladı hasretiyle ağlamış ve gözlerini kaybetmiştir. Şiirde sevgilinin güzelliği Yûsuf ile ifade bulurken sevdiğinden ayrı düşmüş âşığın hâlini de Hz. Yakub karşılar. Ne ilahî hikmettir ki kanlı bir gömlekle gözlerini kaybeden peygamberin gözleri yine uzun yıllar sonra evladının gömleği ile açılmıştır. Gömleği koklayan baba, onun kokusunu tanımış, ölmediğini anlamış ve sevinçle gömleği (pîrehen) gözlerine ürünce gözleri açılmıştır. Bu hasret acısına emsal olmaz:

“Yûsuf gibi her dilber-i ra’nâ güzel olmaz
Ya’kûb nebî hüznine hiç bir bedel olmaz”

(Yâver/ 79/1)

42. Güç yarışıyla cedel olmaz: İnsanlar arasında her zaman güç gösterisi olur. Bu zihniyette amaç, gücünü ortaya koyup mücadeleyi kazanmaktır. Hayatta çok farklı sahalarda mücadele görülür. Keşke insanların mücadeleleri iyilik yolunda olsa ama ne çare ki tam tersi oluyor. Kaynağında bencillik olan bu mücadelede insan, üstün gelme, sözünün geçerli olması gibi kaygılar yaşıyor. Hele ki söz yarışında son sözü söyleme arzusu çok baskın geliyor. Bu cedelleşme, bir düello gibi değerlendirilirse bilhassa cahil insanlardan uzak durmak gerekliliği hasıl olmakta. Zira, cahil insan kendi fikrini her zaman doğru zanneder ve ne doğru söz duyarsa duysun değişmez. Bu itibarla cahil insanla mücadele olmaz. Meşhur kelimadır: Cahil dosttan akıllı düşman iyidir, derler:

“Nâ-dân ile Yâver sakınup itme keş-a-keş

Güç bahs ile sen bilmez misin kim cedel olmaz”

(Yâver/ 79/5)

43. Sevgilinin hayalinin habercisi deryaya düşse eteğinin ucu bile nem olmaz (ıslanmaz): Hayal, bir görünüp bir kaybolandır. Varlığı ile yokluğu arasında hesapsız bir süre vardır. Divan şiirinde derya ve geçmek söz konusu olunca ilk akla gelen Hz. Musa’dır. Peygamber, Firavun önüne denizi yürüyüp geçmiş, peşinden giden Firavun ve askerleri suya gark olmuştur. Denizi yürüterek geçmek ancak peygamber mucizesi veya ermiş kerametidir:

“Gelmez gözüme peyk-i hayâlün gibi çâlâk

Deryâlara düşse ser-i dâmânı nem olmaz”

(N.Atâyî, 100/2)

44. Dervişlik hırkası giymekle insan derviş olmaz: İnsanın bir dış bir de iç kıyafeti vardır. Dış kıyafet değişik düşüncelerle değişebilir. İnsan, başkalarına karşı nasıl görünmek istiyorsa dış görüntüsünü ona göre düzenleyebilir ama asıl olan ve değişmeyen iç kıyafettir. Riya denilen davranış şekli insan içindir. İnsan dışındaki canlılar, fikir sahibi olmadıkları için riyakarlık yapamazlar. Her mesleğin kendine has bir kıyafeti olduğu gibi bazı düşünce ve inançların ifadesinde de kıyafet belirleyici bir unsur olmuştur. Mesela, tarikatların kendilerine mahsus şekil ve renkte kıyafetleri vardır. Sırtta hırka, elde teşbih surette bir derviş profili çizmiş olsa da her hırka giyen derviş ol-a-maz:

“Dervîş ola mı hırka-i dâmân ile âdem

Bin kere didüm ben sana olmaz didüm olmaz”

(N.Atâyî, 100/7)

İnsanın bir madde bir de manâ tarafı vardır. İnsanın görünen kısmı onu anlamak için bir şey ifade etmez. Mühim olan içtir, derundur. Ele tesbih almakla sırta hırka giymekle derviş olunmaz. Ne yazık ki günümüz insanı

görünene bakıp -belki eskiden de böyleydi- karar veriyor. İnsanı sarhoş eden kadeh değil içindekidir. Hırka giymekle derviş olunmaz. Halk arasında her gördüğün sakallıyı deden sanma, diye bir söz vardır. Adı İbrahim olmakla her kişi Edhem olmaz:

“Hırka vü tâcla taklîdi bırak ey sûfî

İsmi İbrâhim olan her biri Edeham mi olur”

(Selâmî, 68/3)

45. Kavuşma (vuslat) meyvesi hiçbir zaman olmaz: Ağaçlar, çiçeklenir ve meyveye durur. Meyve evvelinde hamdır, zamanla güneşle ülfet nispetinde olgunlaşır. Zamanı gelince her meyve olgunlaşır ve tatlanır. Vuslat meyvesi ise her ne olursa olsun hiçbir zaman olgunlaşmaz. Gerçi sabırla koruk helva olur, diye söz vardır. Ne çare ki her üzüm helva olmaz. Kotuk olmaktan öteye geçmez. Bu itibarla sevenler asla vuslata ermezler. Vuslat meyvesini yemek âşığa nasip olmaz:

“Zamân ile olur sabr eyle şimdi hâmdur dirsın

Visâlün mîvesi ey şâh-ı gül hiçbir zamân olmaz”

(Mânî, 30/3)

İnsanın bir madde bir de manâ tarafı vardır. İnsanın görünen kısmı onu anlamak için bir şey ifade etmez. Mühim olan içtir, derundur. Ele tesbih almakla sırta hırka giymekle derviş olunmaz. Ne yazık ki günümüz insanı görünene bakıp -belki eskiden de böyleydi- karar veriyor. İnsanı sarhoş eden kadeh değil içindekidir. Hırka giymekle derviş olunmaz:

46. Dilencilerin âdetidir, bir şey istemeden olmaz: Her mesleğin usulü vardır. Meslek erbabı da mesleğinin mucibince davranır. Dilenci, isteyen demektir. Her zaman birilerinden bir şey ister. Hatta halk arasında sürekli talepkar olanlar için “dilenci gibi” derler. Âşık da sevgilinin kapısında bir nevi dilencidir. Hep onun gün yüzünü görmek ister. Bazen talebinde daha da ileri gidip vuslat ister. Ne yazık ki sevgili, eli açık, cömert değildir. Âşık sadece istemekle kalır. Bu meyanda bir hatıra geliyor: “İsteyenin bir yüzü kara...”. Çok doğru bir söz. Dilenci ister, sonunda ısrar işe yarar ve talebine nail olur:

“Gün ister ise nûr yüzinden ‘aceb olmaz

Deryûzelerün âyininidür bî-taleb olmaz”

(Nigârî, 299/1)

47. Aşk âleminde iki mezhep olmaz: İnsan, kendi mezhebinde bir hususa çözüm bulamadığında başka bir mezhebin itikadına göre çözüm arayabilir. Fakat bu mesele müşakelelidir. Her müminin bir mezhebi vardır ve buna uygun amelde bulunur. Bilhassa abdest ve namaz meselesinde şafii düşünceye göre namaz evvelinde hanımına dokunan birisi namazdan sonra ben, abdestimi

Hanefî mezhebine göre almıştım, dese ne olur? Belki zaman zaman müşkül durumlarda mezhepler arasında fikir teatileri yapılabilir ama aşkın mezhebi birdir. Aşk, her yerde aşktır. Aşkın kendine göre usulleri vardır ve hiçbir yerde değişmez. Âşık, niyaz; sevgili de nâz ile vazifelidir. Bunun dışına çıkıldığında aşk da olmaz. İkilik her hususta tehlike arz eder. İkilğin olduğu yerde düzen olmaz. Nasıl ki bir kalede iki dizdar olmuyorsa aşk işinde de ikilik olmaz. Hulasa, aşkın mezhebi de ameli de tektir:

“Kılma ta’dâd-ı mezâhib bize kim vahdetüz

‘Âlem-i ‘aşkda ey hâce dü mezheb olmaz”

(Nigârî, 305/3)

48. İçkinin zevki, kebapsız olmaz: İçki sofrasında iki çeşit yemek vardır: 1. Aperatif yiyecekler, 2. Ana yemek. Aperatif denilen yiyecekler, mezelerden oluşur. Ancak, ana yemek olmadan sofrta tamam olmaz. Sofranın ana yemeği, geleneksel olarak genellikle kebaptır. Kebabın çeşitleri çoktur ve ana maddesi ettir. Son dönemlerde popüler kültürün yansıması olarak balık-rakı ikilisi dikkati çekmektedir. Şiirin verdiği mesaj şudur: Evet! İçki yararlı bir şey değil ama içilecekse de yanında kebab gibi bir yiyecek olmalıdır. Divan şiirinde kebab söz konusu olduğunda âşğın ciğeri akla gelir. Kebabı karşılayan kelime ise biryân (büryan)dır. Bugün de yöresel olarak büryan kebabı sevilen bir yemek çeşididir. Kelime, Farsça kebab anlamına gelmektedir. Divan şiiri, kendi döneminin sosyal hayatını, âdet-geleneklerini , sosyal hayatını hâsılı kültürünü yansıtan bir aynadır:

“Hitâb-ı dil-rübâ bî-‘itâb olmaz

Mezâk-ı mey zirâ bî-kebâb olmaz”

(Nigârî, 310/1)

Divan şiirinde âşğın kanı rengi itibariyle şarap olarak düşünülür. Ciğerse onun mezesidir yani kebaptır. Elbette ki mahabbet meclisinde kebapsız şarap olmaz:

“Degül laht-ı ciğer bî-sûziş-i dil sineden rîzân

Bezm-gâh-ı mahabbetde şarâb-ı bî-kebâb olmaz”

(Sâkıb, 239/3)

49. Sonbahar yağmurundan saf inci olmaz: En güzel inciler Aden’den çıkar. İncinin kaliteli olması suyun sıcaklığına ve acılığına bağlıdır. İnci, nisan (bahar) yağmurlarıyla vücuda gelir. Kıyıya çıkan istiridye, yağmur damlalarıyla bir araya gelir. Sonrasında denize dönen istiridyenin karnında inci oluşmaya başlar. Bir anlamda incinin mayasında nisan yağmuru vardır. Her mevsimin havası, suyu aynı olmaz. Bu itibarla güz (sonbahar) yağmurlarından inci hâsıl olmaz:

“Rahmet-i nisandır mâye-i Güher
Bârân- hazândan dürr-i nâb olmaz”

(Nigârî, 310/4)

50. Külhan, gülşen şarapsız olmaz: Külhan, hamamların ateş yakılan yeridir. Osmanlı devrinde kimsesiz çocuklar, kış aylarında külhanda kalırlarmış. İhtiyaç sahiplerine yardım eder, günlük rızıklarını kazanırlarmış. Bir zaman sonra bazıları köşe başlarında fedailik yapar olmuş. Bazıları bir mahalleye yerleşip mahallenin asayişini sağlamışlar. Bu gözü pek delikanlılara yaşadıkları yerden dolayı külhanbeyi denir olmuş. Bazıları da kabadayılıktan geçinmeye başlamış.

Gülşen, gül bahçesi demektir. Gülşende envai çiçekler, sular bulunur. İnsanlar gülşene dinlemek, eğlenmek amacıyla giderler. Külhan da gülşen de zevk edilen, yenilen, içilen mekanlardır. Bu mekanlar, eğlence mekanı olarak görüldüğünden akla şarabı getirir. Ateşin harareti ile gülün rengi, şarapla mukayese edilir. Bu mekanların ahvali şarabı tahattür etmektedir:

“Eltâf-ı ezeldir bahş-ı gözeldir
Gülhanım gülşenim bî-şarâb olmaz”

(Nigârî, 310/11)

51. Kaftanla altınla unvan satmakla insan alicenap olmaz: İnsanlar dünyada değişik makam mevkilerde bulunabilirler. Bazıları doğuştan bir zenginliğin içine doğar. Bazılarının adını bilen olmaz, fakirlik içinde kıvranırlar. Gösterişli kıyafetler, altın, gümüş insanı insan yapmaz. Bu gibi insanlar sahip olduklarıyla başkalarını küçümser ve onlara büyüklük taslar. Asıl mesele zengin olmak değil, adam olmak, insan olmaktır. Maddî zenginlik bir şey ifade etmez. İnsanı aziz kılan marifet metâna sahip olmaktır. Hz. Mevlana’nın dediğince: “Nice insanlar gördüm üzerinde elbise yok; nice elbiseler gördüm içinde insan yok”. İnsanlara değer verirken değerlendiren kıyafete, dış görünüşe bakmamak gerekir ama ne yazık ki günümüzde insanlar dış görüntüye göre muamele görüyorlar. Bu durumda en güzel dersi Nasreddin Hoca “Ye kürküm ye!” diyerek veriyor. Bu fıkradan çıkarılan bir ders olmalı ve insanlara dış görünüşüne göre değil, insan olduğu değer vermeliyiz. Zirâ, insan kaftan giymeyle insan olmaz:

“Metâ’-ı ma’rifet eyler mu’azzez ehl-i ‘irfânı
Libâs u zerle her ‘unvân-fürûş ‘alî-cenâb olmaz”

(Sa’îd, 68/3)

İnsan, talihiyle çeşitli makamlar, mevkiler elde edebilir. Makam, insanı insan yapmaz. İnsan olmak, Allah vergisi hasletlere tabidir:

“Cevher-i merdi nihâdında gerekdür yohsa

‘İzz ü câh ile birâder kişi insân olmaz”

(Sabrî, 36/3)

52. Üzülmek boşunadır. İhtiyarlıkta gençlik mükafatı olmaz: İnsan genç olur ama gençlik çabuk geçer. Gençlik ve ihtiyarlık tarla ile harmana benzetilir. Tarlada hakkıyla çalışan kişinin harmanda yüzü güler ama tarlaya uğramayan birinin harmanda ürün beklemesi beyhudedir. Halk arasında şöyle bir söz vardır: “Tarlada izi olanın harmanda yüzü olur” diye. İnsan gençlik çağlarında çalışır çabalarsa ihtiyarlıkta mükafatını görür. Eğer gençlik avarelikle geçmişse yaşlılıkta bir şey beklemek olmaz. Geçmişe üzülmek, hayıflanmak da boşunadır. Giden gençlik bir daha geri gelmez:

“Zirâ’at itmeyen hasret-keş olur vakt-i hirmande

Te’essüf vakt-i pîrîde mükâfât-ı şebâb olmaz”

(Sa’îd, 68/5)

53. Rüzgar, gam yolunda divane gönle yoldaş olmaz: Rüzgar (bâd), şiirlerde sıkça geçen bir doğa olayıdır. Çok hızlı hareket etmesi, bir yerde durmaması ve her yere gitmesiyle bilinir. Rüzgarın bir anlamı da zamandır. Daha ziyade bâd kelimesiyle terkiplidir. Sabah vakti esen rüzgar anlamına gelir. Divan şiirinde âşığın ulağıdır. Âşığın yaşadığı kederi, yaşadığı hasret acısını, perişan hâlini sevgiliye iletmekle mükelleftir. Âşık, hâlini bâd-ı sabâ ile sevgiliye bildirir. Arap Şiirinin büyük ustası İmrü’l-Kays, bir şiirinde özetle şunu söylüyor: “Ey Rüzgâr! Yolun sevgilimin köyüne düşerse onun penceresine git, yavaşça perdeyi kımlıdat. O, senin geldiğini anlayacaktır. Hemen pencereye koşar, seninle sohbet eder,(nereden geliyorsun? Neler gördün? Sorar. Oradan buradan konuşurken laf arasında bir gelimine getir de onu çok özlediğimi söyleyiver”. Sözü belki de en etkilisi doğrudan değil de laf arasında gelimine getirip söylenen sözdür. Yine İlhan Şeşen’e ait bir şarkımızın sözleri, Kays’ın şiirini özetler gibidir:

“Pencerenin perdesini havalandıran rüzgar

Denizleri köpük köpük dalgalandıran rüzgar

Gir içeri usul usul

Beni bu dertten kurtar

Yabancısin buralara, nerelerden geliyorsun

Otur dinlen başucuma belli ki çok yorulmuşsun

Bana esmeyi anlat, bana sevmeyi anlat

Bana esmeyi anlat, esip geçmeyi anlat

Anlat ki çözülsün dilim
Ben rüzgarım demeliyim
Rüzgarlığı anlat bana
Senin gibi esmeliyim
Bana esmeyi anlat, bana sevmeyi anlat
Bana esmeyi anlat, esip geçmeyi anlat”

Yazanın eline, kalemine, gönlüne sağlık. Bunu yorumlayanların diline sağlık. İnsan, hicran derdiyle bazen bir pencereye konmak için kuş olmak ister bazen de rüzgar olup perdesini kıvıldatmak hatta pencerenin camlarını kırmak ister. Dayanamadım, demek ister.

Gönül, gam yolunun yolcusudur. Bu yolda öyle hızlı yürür ki ayağına çabuk rüzgar dahi ona ayak uyduramaz, gerilerde kalır. Ne yazık ki rüzgar, vuslat yolunda bir kaplumbağadır ama ayrılık, dert yolunda ceylan misali koşar:

“Ne kadar bâd-ı sabâ çâbük ü çâlâk ise de
Râh-ı gamda dil-i dîvâneye pâ-dâş olmaz”

(Süheylî, 110/2)

54. Kimyayı elde eden müflis olmaz: Kimya, maddeden madde elde etme ilmidir. Bunun bir adım ötesi simya ilmidir ki bu, bakırı altına çevirme ilmidir. Böyle bir ilme sahip olan birisinin fakirliği olmaz. Kimya sahibi birisi hiçbir surette müflis olmaz. En hakiki iksir (kimya) sevgilinin ayak tozudur. Âşık nazarında bundan daha kıymetli iksir olmaz. Hâk-i pâ-y (ayak toprağı), bazen âşığın hasta gözlerine ilaç olur bazen sürme bazen de bir iksir:

“N’ola yüz sürsem ayağı tozına cânânun
Kimyâya yitişen müflis ü kallâş olmaz”

(Süheylî, 110/3)

55. Âşığa eşik taşı gibi bir karındaş olmaz, bulunmaz: Kardeş kelimesinin aslı karındaştır. -DAŞ ekinin fonksiyonunu düşününce aynı karında bulunmuş, aynı karnı paylamış anlamı çıkmakta. Bu kelime, yöresel olarak “kardaş, gardaş” olarak kullanılmakta ise de yaygın olarak “karındaş” şekli kullanılmaktadır. Kardeş, yarendir, sırdaştır. Bir derdimiz olduğunda koştüğumuzdur. Kardeşler arasında bazen huzursuzluklar olsa da halk belleğindeki şu söz kardeşin anlam ve değerini ifade etmektedir: “Kardeş kardeşi atmış, gitmiş yar başında tutmuş”. Şiirde âşığın yareni yoktur. Onu anlayacak, derdini dinleyecek kimse bulunmaz. En iyi karındaşı, sevgilinin eşik taşıdır. Âşık için eşik (âsitân) mübarek bir yerdir. Orada sevgilinin ayak izi, ayak tozu vardır. Âşık bu itibarla kardeş niyetibe eşik taşına sarılır. Onu

ancak o anlar. Taş, dolaylı yoldan sevgilinin kalbini de düşündürür. Sevgilinin kalbi, belki de taştan daha serttir:

“İşigi taşını var bagruna bas şâm u seher
İy Süheylî sana bir böyle karındaş olmaz”

(Süheylî, 110/6)

56. Ankânın menzilinde sineğin hükmü olmaz: Anka (Simurg), efsanevî özelliklere sahip mitolojik bir kuştur. Otuz kuş anlamına gelir. Ankanın yaşadığı yer Kaf dağı olarak tahayyül edilir. Hem kendisi hem de yaşadığı yer, hayalidir. Bilhassa divan şiirinde görülmediği ve ele geçmediği için sevgili için müşebbeh olmuştur. Anka ile sinek mukayese dahi edilemez. Sinek, her yerde görülen pislige meyyal bir canlıdır. Hz. Mevlana diyor ki: “ Bir sinek harman yerinde öküzün oluşturduğu küçük su birikintisinin üstünde bir saman çöpüne konmuş ve rüzgarın etkisiyle oradan oraya geziniyormuş. Kendi hâlini deryada gemi idare eden kaptan zannetmiş”. İşte sineğin uçuşu da sineğin kaptanlığına benzer. Aşk, bilmeden heves edilecek çocuk oyunu değildir. Aşk, bir ateştir. Ona elini, dilini(gönül) uzatana yakar. Anadolu’da birine âşık olana fûlan kişi birini seviyormuş demezler. Âşık olanın adı “yangın”dır. Aşk meydanı, bir yangın yeridir. Bu meydana girenler gönüllü olarak yanmaya gelirler. Aşkın ateş olduğunu bir şarkımız ne güzel ifade ediyor:

“Sevgilim sen ve ben sevgiden
Çok ayrı şeyler anlıyoruz
Sen güce bense aşka âşığız
Bu yüzden anlaşıyoruz

Sevgili her devirde gösterişe, saltanata âşıktır. Onun kalbinde sevginin tohumu yeşermez. XV. Yüzyılda dahi Necâtî bu gerçeği görmüş ve ifade etmiş: Necâtî, boş yere sevgili için yüzünü altına döndürüp gözyaşlarını gümüş, inci gibi dökme. Âh edip inleme. Şimdi zamane güzelleri nakde (para) bakıyor” Elbette bütün güzelleri töhmet altında bırakmamak lâzım ama genellikle gerçek böyledir.

“Ateşle oynama ateşle oynama
Sonunda ellerin dillerin yanacak
Dilersen gel beni bir kere daha vur
Vurduğun yerlerde güller açacak”

(Şarkıyı besteleyen Sezen Aksu, seslendiren Erol Evgin)

Aşk, ateştir ve görevi yakmaktır. Ateşin esenlik olduğu ise sadece Hz. İbrahim’dir. Birine gönül vermek bile kendini ateşe atmaktır. Bu ateşte eller, diller yanar. Sevgilinin eziyeti, zulmü âşığa lütuftur. Zirâ âşığa zulmü

dahi ilginin alametidir. Sevgilinin küfrü bile âşığın gönlünü okşar. Divan şiirinde “ tatlı tatlı söğ ağzıma” ifadesine sıkça rastlanır. Bu da gösteriyor ki sevgilinin ağır, hakaret edici, küfürlü sözleri, âşık cephesinden iltifat ifadesi olarak değerlendirilmektedir.

Aşk, bir oyun değildir. Yanmayı göze almayan bu meydana çıkmasın. Eskilerin dediğince suyla ateşle oyun olmaz:

“Bâzîçe degül ‘ışka hevâ vü heves olmaz
Cevlangez-i ‘Ankâda meges hîç-kes olmaz”

(Nehcî, 204/1)

57. Üzüm suyuyla abdest (almak) olmaz: Vuzû, abdest almaktır. Suyun mevcut olduğu yerde abdest suyla alınır. Eğer yakın mahalde su yoksa teyemmüm icab eder. Âb-ı engûr, üzüm suyu demektir ki evvelinde şarabı akla getirir. Bu nesne de neticede sudur ama onunla abdest alınmaz. Bu itibarla zâhidin bu sudan imtina etmesi yerindedir. Mey, ancak rind olan ehl-i aşkın tercihidir. Zâhid üzümü yer ama suyundan uzak durur. Bu hususta Nec^tî şöyle diyor:

“Ben üzümün suyun severem sofî dânesin
Zirâ kimi kızını sever kim anesin”

(Necâtî Beg, 386/1)

Şarap, Arab kültüründe “Bint-el-İneb”, Fars kültüründe de “Duhter-i rez” diye tabir edilir ki her ikisi de üzümün kızı anlamına gelir. Hayatta kişiye göre tercihler değişir. Kimi anasını sever, kimi kızını:

“Ne bilür kadr-i bâdeyi zâhid
Âb-ı engûr ile vuzû’ olmaz”

(Âgâh, 166/3)

58. Gülün gölgesinde koku ve renk olmaz: Her şeyin bir aslı vardır bir de sureti. Her nesnenin, canlının gölgesi olur ama gölge sahibinin aslı değildir. Âşık, sevgiliyi hayal eder, hayalinde onunla söyleşir ama bu sohbet kendi kendinedir. Gülün gölgesi, yere düşer ama gölgede ne koku vardır ne renk. İşte sevgiliyi uzaktan uzağa hayal etmek gölgeyi kucaklamak gibidir. Ne yazık ki şiirde sevgiliye kavuşmak (gülü koklamak) sadece bir hayaldir. Gülün rengini, kokusunu isteyen âşık, ancak onun gölgesine vasıl olur. Bazı çiçekleri naylondan, kumaştan yapıyorlar süs olsun diye. Hiçbir şeyin sureti hakikisinin yerini tutmaz. Allah’ın yarattığı rengarenk hoş kokulu çiçeklerin yerini yapma çiçekler tutmaz. Gülün gölgesinde renk olmaz, koku olmaz. Güneş kaybolunca o gülün gölgesi de kalmaz:

“Kâni’ olmaz hayâl ile ‘âşık
Sâye-i gülde reng ü bû olmaz”

(Âgâh, 166/4)

Sevgilinin saçının hayali her daim âşığın gözünde, gönlündedir. Gerçek ile hayal aynı olmaz. Sümbülün resmi, sadece surettir. Resimde koku olmaz. Oysa âşığı mest eden o saçın kokusudur. Ne çare ki âşık, gerçeğine ulaşamaz da hayaliyle kifayet eder:

“Kalsa da kâkülünün şekl-i hayâli gözde
Resmi nakş olmagile sümbül ü leylâk olmaz”

(Pertev, 222/2)

59. Sakallı yüz, tıraş olsa da berrak olmaz: Sakal kesilse de yerinde gölgesi kalır. Hiç tüy bitmemiş gibi olmaz. Divan şiirinde sakal, sevgilinin taravetinin, güzellik deminin geçtiğine işarettir. Ayva tüyünün rengi zamanla koyulaşmaya başlar. Uçan ankânın kanadının gölgesi kalmışçasına yüzde bir gölge kalır. Sakal, ne kadar tıraş edilse de mutlaka yerinde alameti kalır. Bu itibarla belli bir zamandan sonra ne yapılırsa yapılsın, ne kadar teknolojidenden ve kozmetikten faydalanılmış olsa da ilk gençliğin tazeliği kalmaz:

“Gül-i pejmürde vü bî-hârı kim itmiş şâd-âb
Rûy-ı pür-mûy tıraş olsa da berrâk olmaz”

(Pertev, 222/3)

60. Gönül çocuğunun üzümün kızına (şarap) ilgi duyması, meyletmesi abes olmaz. Zirâ, yeni yetişen çocukların yetişmesi dayesiz (süt anne) olmaz: Gönül, her daim tıflıdır, hiç büyümez. Eskiden çocukları yetiştiresin, büyüksün diye dayeleri olurdu. Daye, süt anne anlamına gelir ama her anlamda çocuğu yetiştiren, büyüten kişidir. Elbette bu süreçte süt çocuk için elzemdir ama gönül çocuğu, süte değil, üzümün kızına (şarap) ilgilidir. Onu büyüten odur. Üzümün kızı ter kibini hem şarap hem de kız (daye) anlamında düşünmek gerekir:

“Bintü’i-inebe tıfl-ı dilün şuglı abes mi
Nâ-rüstelerün perverüşü dâyesüz olmaz”

(Pertev, 222/4)

61. Kafir köyünde (muhitinde) minare olmaz: Nûr kelimesi Arapça ışıık, nur, aydınlık anlamına gelir. Farklı yapılarda şahıs ismi (Nuri, Nuriye, Enver vb.) olarak kullanılır. Bu kelime kökünden ışık veren, yol gösteren manasında menar kelimesiyle ilgili olarak minare kelimesi hatıra gelmektedir. Minare, Müslümanlıkla ilgili câmi ile alakalı hem mabeti gösteren hem de ezan okunan yer olarak bir görev üstlenmiştir. Minare, tamamiyle İslamiyetle alakalı bir

kelimedir. Bu itibarla minarenin bir kafir memleketinde bulunması mümkün değildir. Şiirde daha ziyade servi olarak düşünülen sevgilinin boyunu rakibin hayal etmesi, gönlünde tutması münasip olmaz. Zira, kafir olarak addedilen rakibin gönül mülkünde minarenin bulunması da uygun olmaz:

“Rakîbâ gel çıkar ol serv-kad sevdâsını dilden

Bu vaz’-ı nâ-revâdur kûy-ı kâfırde menâr olmaz”

(Kâmî, 82/3)

62. Suyun zemininde toz olmaz: Su, temizlik vasıtasıdır. Mevcut pek çok kir, pas onunla temizlenir. Toz (gubâr, yerde bulunur. Âşıklar, sevgilinin ayak toprağını, tozunu öpmek isterler. Toprak, ayak altında kaldığı için çiğnenmiştir, hakirdir. Sebep müsebbbiyet münasebeti dikkate alındığında bir nesneyi değerli/ değersiz kılan kime ait olduğudur. Ayak tozu dahi sırf sevgiliye ait olduğundan âşık nezdinde çok kıymetlidir. Şiirlerde genellikle göze sürme (kuhl) olarak düşünülür. Sevgili, berrak bir su misalidir. Su ise fizik kuralları gereği tozu üstünde tutar. Suyun üstünde toz olmaz. Bu itibarla sevgilinin ayak tozu âşık nazarında temizdir, berraktır. Öpülmeye lâyıktır:

“Ayagun tozun özler sâkiyâ erbâb-ı bezm ammâ

Safâdan ‘âlem-i âbun zemininde gubâr olmaz”

(Kâmî, 82/5)

63. Ka’be sakinlerine kılıç olmaz: Ka’be, Allah’ın evidir (Beytullah). Orada basit görülen hatalar bile günah addedilirken bir insanı yaralamak, öldürmek büyük günahlardır. Hac farızasında Allah’ın huzuruna çıkılır, af dlenir. Orada her türlü günahıtan imtina etmek gerekir. Değil bir insana zarar vermek herhangi bir canlıya zarar vermek bile uygun olmaz. Divan şiirinde çeken bir tasavvur şöyledir: Sevgilinin yüzü, âşıkların her daim yüzünü döndüğü Ka’be; siyah saçlar, Ka’be örtüsü; kaşlar, mihraptır. Gamze (yan bakış), ise her daim yaralayıcıdır. Şiirde kılıç olarak düşünülen gamze, âşıkların gönlünü yaralar. Halbuki gönül, sevgilinin saçlarına bağlanmış Ka’be sakinidir. Bu mübarek mekanda gamzenin kılış çekip gönülleri yaralaması, öldürmesi olmaz:

“İtme zülfünde olan dilleri gamzenle helâk

Sâkinân-ı harem-i Ka’beye şemşîr olmaz”

(Kâmî, 82/7)

64. Sinek, şeker, bala bulanmış kanatlarıyla uça da bal olmaz: Sinek, pisliğe meyl eden bir canlıdır. İnsan faydasına ürettiği bir şey yoktur. Sinek aynı zamanda tatlıya mâyildir. Bir yerde şerbet, pekmez, bal gibi gıdalara gelip konar (Eski zamanlarda koyu bir şerbet kasesi ortaya bırakılırdı. Sinekler, bu şerbetin üstüne üşüşür ama bir daha uçamazlar, orada sabit kalırlardı. Böylece rahatsızlık veren sineklerden kurtulmak mümkün olurdu). Evet, sinek tatlıyı

sever. Kanatlarını bala bulayıp uçar ama bal yapmaz. Her canlının bu hayatta vazifesi başka başkadır. Bazı ağızlara bal sürülse de o ağızdan tatlı bir söz duyulmaz. Halk arasında buna dair sözler çoktur. Mesela: “Eşeğe altın semer vursan da eşek, eşektir). (Küheylana eski bir çul örtsen de o yine küheylandır”:

“Ezel bahşâyışidür feyz-yâb-ı bûy-ı gül olmak

Şekerden bâl u per açmış megesden engübîn olmaz”

(Kâmî, 85/3)

65. Mum ile bülbül; gül ile pervane cem’ olmaz (Bir araya gelmez): Şiirin mayası tenasüp ve teşbihtir. Tenasüp, neseb kelimesinden gelir ki aynı soydan unsurların bir araya gelmesiyle teşekkül eder. Uygunsuz nesne ve kavramlar bir araya geldiğinde tenasüp bozulur. Her âşğın sevdiği ayrı ayrıdır. Leylâ’ya Mecnûn; Şirin’e Ferhâd; Zühre’ye Tâhir münasıptır. Divan şiirinin klişeleşmiş seve sevilen tiplerinden şunlar dikkat çekicidir: Gül- bülbül, serv- kumru ve şem’ - pervâne. Aşk, münasıplığı gözetir. Güle bülbül, muma pervane yaraşır. Bunun dışında zaten münasip olmaz:

“Tenâsüb cilvegerdür ‘aşkda bî-gâne cem’ olmaz

Belî şem’ ile bülbül verd ile pervâne cem’ olmaz”

(Sâmî, 45/1)

66. Davulsuz, sancaksız asker olmaz: Her mesleğin kendine mahsus mühimmatları vardır. Terzi makassız , kuyumcu terazisiz olmaz. Askeri coşturmak veya bir hareketin başlayacağını haber vermekte kullanılan büyük davullar (kös) vardır. Her askerin mutlaka sancağı, bayrağı olur. Bunlar olmazsa olmaz. Âşğında ah dumanı sancağı, inleyişleri (nâle) de davuludur. Bunlar olmadan âşıklık olmaz:

“Ko ‘uşşâk içre olsun âh u nâle

Begüm tabl ‘alemsüz leşker olmaz”

(Revânî, 149/3)

67. Kişi noksanını bilmek kadar irfan olmaz: İnsan tabiatı gereği çok şey bildiğini düşünür. Bu düşünce, cahillikten başka bir şey değildir. İnsanın hatalarını, kusurlarını, eksiklerini bilmesi en güzel bilgidir. Bilmek anlamında iki fiil vardır: Birisi gayretle elde edilen bilgi (‘aleme/ ‘ilm), diğeri de Allah vergisi olan (‘arefe) bilgidir. Her insan gayretle ‘âlim olabilir ama ‘ârif olamaz. Gerçek bilgi, ârîfin sahip olduğudur. İnsanın her şeyden önce kendini bilmesi gerekir. Yûnus bu hususta ne güzel söylemiş:

“İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsin

Ya nice okumaktır”

Âriflikle ilgili daha başka sözler de vardır:”Ârife tarif gerekmez” ve şiirlerde sıkça zikredilen bir hadis ise “ Men ‘arafe nefsehu fekad ‘arefe Rabbehu” (Nefsini bilen Rabbini bilir) manasındadır.

İnsan, önce kendini bilmeli, noksanını bilmeli. Bu bilgi kişiyi gururdan, kibirden de kurtarır. Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz:

“İktizâ eyledi bu mısra’ı Mâhir tazmin

Kişî noksânını bilmek kadar ‘irfân olmaz”

(Mâhir, 87/7)

68. Emel bağının meyvesi gah olur gah olmaz: Emel, istektir. Her insanın hayattan beklentileri vardır. Âşık için en büyük emel, sevgilinin vuslatıdır fakat bu pek de mümkün olmaz. Bunun dışında değişik istek ve arzularımız olur. Bunların kimisi olur, kimisi olmaz. Meyveyi gerçek anlamda düşünsek de bir meyve ağacı her yıl aynı verimi göstermez. Hatta zeytin için denir ki: Bir sene var yılı; bir sene yok yılı. Meyve bir yıl dalları kırılacak kadar meyveye dururken diğer yılda birkaç meyveye şükrederiz. İnsan bütün emellerie eksiksiz nail olsa ulaştıklarının da kıymeti olmaz:

“Hükm-i her-sâl hîç olur mı bir uslûb üzre

Mîve-i bâğ-ı emel gâh olur gâh olmaz”

(Hâletî, 318/3)

69. Altın kırılrsa da değeri nâkıs (düşük, değersiz) olmaz: Namık Kemâl, Hürriyet Kasidesi’nde “Yere düşmekle cevher sakıt olmaz kadr u kıymetten” diyor. Altın, cevher, yere düşse de kırılrsa da değerinden bir şey kaybetmez. Bu durum insan için de geçerlidir. Cevher olan insan, hayatın gadrine uğrayıp badireler atlatsa da değerinden, itibarından bir şey kaybetmez. Bazı insanlar, yüz kızartıcı sebeplerle hapslere düşer, çıktığında halk arasında hiçbir itibarı kalmaz. Bazı kişiler, mukaddes bir davada hapsedilir; çıktığında halk içinde itibarı daha da artar. Altın toprağa gömülse de suya atılsa da kırılıp bükülse de altındır. Hiçbir zaman değerinden kaybetmez. Ehl-i kâmil olanın her durumda itibarının eksilmeyeceği gibi:

“Kemâl erbâbı kesr- kadr ile bî-i’tibâr olmaz

Zer-i hâlis şikeste olsa da nâkıs-‘ayâr olmaz”

(Vehbî, 109/1)

70. Bir sofrada katık olmasa sinekler cem’ (toplanmak) olmaz: Sofrada sineğin zevkine uygun yiyecekler olunca hepsi toplanır. Arı dahi bala gelir (kendisi yaptığı halde), sirkeye gelmez. Bir ağaçta meyve bolsa çocuklar, ağacın dibinden eksik olmaz. Hele ki insan, nerede çıkarına uygun bir ortam bulursa

hemen oraya dahil olur. Bunu siyasette de görmek mümkündür. İktidar partilerinin teşkilatlarını ziyaret eden çok olur ama muhalefete düşünce pek de uğrayan olmaz. Bu durumda insanın sinekten pek de farkı olmuyor. Bir yerde çıkar varsa oraya üşüşür ama hesabı yoksa yanından bile geçmez. Evet, sofraya dolu olunca bütün sinekler sofraya cem olur. Boş sofraya sinek gelmez:

“Bî-nakş-ı kademdür der-i tenhâ-hor-ı hisset

Bir hvânda hûriş olmasa cem’-i meges olmaz”

(Sâkıb, 233/3)

71. Korku içindeki kafilde çan olmaz: Eski zamanlarda kafileler kervanlarla seyahat ederlerdi. Bu yolculuk, aynı zamanda bir yere mal, değerli eşya nakli demekti. Kervanlar, zaman zaman harami, eşkıya saldırısına maruz kalırlardı. Bu tehdit ve tehlikeden uzak kalmak için kimi zaman yolculuklar gece karanlığında yapılırdı. Çan (ceres) yer tayininde önemlidir. Bilhassa koyun ve büyükbaş hayvanların merada yerlerinin tayini bakımından hayvanlara çan takılır. Çoban, sürüden ayrılmış veya kaybolmuş koyununu çanından tanır ve onu kolaylıkla bulurdu. Çan, sürüde veya kafilde yeri belli ettiğinden korkuyla yol alan kafilenin de çan kullanması mümkün olmaz. Menzile vasil sağ salim vasil olmak isteyen yolcunun da yolda sessiz olması bundandır:

“Menzil-res-i maksûd olur elbette hamûşân

Pür-havf olan kâfile içre ceres olmaz”

(Sâkıb, 233/4)

72. Kara bulutlar olmayınca yağmur olmaz: Bulutlar, yağmuru toplar ve zamanı gelince yağmur olarak semadan dökülür. Eskiden halk meteorolojisi ile insanlar günlük hayatlarını düzenlemiş. Rüzgarın ve bulutların durumuna göre yağmur veya kar yağacağını tahmin ederlermiş. Gökyüzünde kara bulutların toplanması, yağmur yağacağına delalet eder. Şiirde âşığın gözyaşı dökmesi ile yağmur münasebet halindedir. Gökyüzündeki yağmur alameti kara bulutlara mukabil ise sevgilinin yüzündeki siyaha yüz tutmuş ayva tüyleri düşünülür:

“Kim ki görmez hat-ı ruhsârını giryân olmaz

Eser-i ebr-i siyâh olmasa bârân olmaz”

(Sâkıb, 244/1)

73. Çiğ tanesi ile gülün hanesi viran olmaz: Nazik gönül şişesine kâmil insanın taşı pamuk gibidir ama rakibin gülü dahi ona taş gelir. Cahil insanların övgüsündense kâmil insanların yergisi, tenkidi gönle hoş gelir. Pazarda cahil bir satıcı, Eflatun’a yüksek sesle övgüler düzer. Eflatun bunu işitince gayriihtiyari gözlerinden yaşlar dökülür. Bir dostu, ağlamasının sebebini sorunca verdiği cevap, dikkate şayandır: “Ben bu cahil adamın hoşuna gidecek

ne yaptım, ne söyledim ki bu adam beni övüyor” der. Bu itibarla bilge insanların ağır sözleri gönle hoş gelir. Cahil insanların övgüsü ise canı acıtır, gönül aynasına değmiş bir taş misali onu kırar. Şebnem (çiğ tanesi), güle süstür, bezektir. Hiçbir surette ona yük olmaz:

“Penbedür şîşe-i nâzûk-dile seng-i kâmil
Seyl-i şebnemle gülün hânesi vîrân olmaz”

(Sâkıb, 244/4)

74. Ateş olmayınca duman olmaz: Ateş ve duman arasında sebep- müsebbiyet ilişkisi vardır. Birinin varlığının sebebi diğeridir. Halk arasında darbimesel niteliğinde “ Ateş olmayan yerden duman tütmez” diye bir söz vardır. Bu sözün anlamı, konuşulan bir mevzu’ın uzaktan yakından konuyla alakası olduğu kanaatidir. Bu meyanda ateşle konuyu, dumanla dedikoduyu ilişkilendirmek uygun düşer. Bir yerde ateş yoksa bunun alameti (gösterge) duman da olmaz. Sonrasında bakiyesi kül de bulunmaz. Aşksız gönülde ateşin de dumanın da bulunmayacağı gibi:

“Dil-i bî-‘aşkda âh-ı şerer-âlûd olmaz
Anda kim olmaya âteşen eser dûd olmaz”

(Sâkıb, 248/1)

Ateş, bilhassa kış aylarında insanları başına toplar. Eski ev hayatları dikkate alınırsa evin bir odasında soba yanar ve ev ahalisi onun başına toplanır. Ayrıca orman ve mera gibi yerlerde -çoban hayatında- büyükçe bir ateş yakılır. Bu mekanda bulunanlar ısınmak için teşbih böceği gibi ateşin etrafında halka olurlar. Ateş olmayan yerde misafir olmaz:

“Aşkdur dûd-ı dil-i sûhteye bâ’is olan
Olmaz âteşden eser anda ki mihmân olmaz”

(Sâkıb, 253/2)

Yani, içinde ateşler yanmayan buz gibi gönül hanesine sevgilinin hayali bile misafir olmaz.

75. Aynanın yüzünde kırıksıklık olmaz: Ayna, yüz ile münasebetdardır. Baştan sona düzdür, saftır, temizdir. Divan şiirinde sevgilinin yüzü, saflığı, parlaklığı ile aynaya teşbih edilir. İnsan, bazı duygularının ifadesinde jest, mimiklerini kullanır ki öfke anında alnı kırışır, kaşları çatılır. Şiirde sevgilinin âşığın talebini reddederken alnının kırışması, kaşlarının çatılması söz konusudur. Âşık diyor ki senin yüzün aynadır, aynada kırıksık olmaz. (Bu durum sadece âşık-sevgili münasebetinde değil bütün insanlar arasında geçerlidir). Sen de beni reddetme ki ayna yüzün kırışmasın diyerek onun reddine mani olmak istiyor. Ayna düzdür, kırıksık olmaz. Sevgilinin yüzünde de kırıksık olmamalıdır. Kabul sözü içi güzel bir sebep olmakta:

“Kişiye redd-i dil gösterme hâl-i ehl-i saffetdür
Ki zirâ safha-i âyînede çîn-i cebîn olmaz”

(Haşmet, 94/3)

76. Bahar gelmeyince taze fidan, meyveli olmaz: Her şeyin bir vakti saati vardır. Allah, kainatta öyle bir düzen kurmuştur ki bu düzene insan akli ermez. Her fidanın bir meyve verme zamanı vardır. Bahar mevsimi genellikle meyvelerin çiçeklerin meyveye döndüğü zamandır. Sevgili de henüz çok tazeyken (nev-res: yeni fidan) kendini öptürmez ama ayva tüyleri belli olmaya başladığında (zamanı geldiğinde) âşığa ruhsat verir. Ayva tüylerinin hat-âver olması, yavaş yavaş renginin sarıdan siyaha döndüğü zamandır. İlk gençlik çağı geçmeye yüz tutmuştur. Bu durumda meyveye hazır olan fidan gibi o da âşığına bûse meyvesini ikrama hazır olur:

“Hat-âver olmayınca tâze vrimez bûseye ruhsat
Bahârın açmayınca nehl-ı nev-res mîve-dâr olmaz”

(Haşmet, 111/2)

77. Tevekkül ehli olanlar rızık için birine kul olmaz: Allah, her insanın rızıkını taksim etmiştir. Rızıkı veren Allah’tır. Ancak onun takdirinde kullar vesiledir. Dünyaya gelen her kişi, kuldur ve kulluk edilecek sadece Allah’tır. Dünyevî menfaatler gereği birinin birine kulluk etmesi münasip olmaz. Olana şükreden olmayana tevekkül eden bir kişi hiçbir zaman bir kula kulluk etmez. Bir kişinin dünyada rızık kesildiyse zaten bu dünyada vazifesini tamamlamış demektir. Kul, kula kul olmaz:

“Bilenler bast-ı hân-ı feyzi geçmişdür tekâ-pûdan
Tevekkülkâr olanlar rızık için bir şahsa kul olmaz”

(Zihni, 149/5)

78. Kirpik okuna sineyi nişan etmemek olmaz: Divan şiirinde kirpik söz konusu olduğunda ilk akla gelen oktur. Bu teşbihi destekleyen unsur ise kaşların yay olmasıdır. Bu durumda göz, teşhis edilmektedir. Sevgilinin elinde âşığı yaralamak, öldürmek için her daim silahları vardır. Kaşlar şekil itibariyle bazen de hançer olarak tasavvur edilir. Yüze düşen zülûf, yanaktaki benle birlikte değerlendirilir ve gönül kuşunu avlamak için bir tuzak olur. Sevgili, eline kaş yayını, kirpik okunu aldıktan sonra ona nişan olmamak olmaz. Âşıklar, sevgili meydana çıktığı zaman heyecan ve mutlulukla bu oka hedef olmak için can atarlar. Sine (göğüs), yapısı itibariyle hedef olmaya müsaittir. Bu nişan yerinin tercihinde asıl sebep gönlün burada bulunmasıdır. Zira duygunun kaynağı orasıdır. Bu itibarla sine, hedef olmasa olmaz:

“Fettân gözünün kasdı dil ü cân imiş ey dost

Tîr-i müjene sîne nişân itmemek olmaz”

(Mihri, 58/3)

79. Dünyanın inkarı gibi hazır cevap olmaz: İnsan, dünyaya misafir olarak gelir. Gaflet uykusunda olan kendini misafir olarak düşünmez. Bu dünyaya sahip olacağını ve sahip olduğu her şeyin baki olduğunu düşünür. Ne çare ki hayat bir yolculuktur ve bir gün yol biter; yolcu ebedî karargahına gider. Geceler uykuyla geçer; gündüz gafletle. Gün gelir, Allah bu uykudan uyandırır ve öldü dediklerimizi diriltir. Dünyayı inkar, insan için en güzel cevaptır:

“Giceyle hâb u gündüz gaflet oldu bâ’is-i hayret

Bize dünyânun inkârı gibi hâzır-cevâb olmaz”

(Gelibolulu Âli, 539/6)

80. Her zaman dağ üstü bağ olmaz: Bir kişinin çok arzuladığı bir şeye kavuşması hâlinde söylenen sözlerdendir. Âşık nezdinde vuslata ermek hâlini ifade eder. Bu sözün başka bir varyantı da halk arasında şöyle geçer: “İki gönül bir olunca samanlık seyran olur”. Birine gönül düşüren birisi için dünyada en büyük murat ona kavuşmaktır. İki gönül bir olunca... hayali ne kadar güzel ama ne yazık ki ilk zamanlarda samanlık seyran olsa da sonraları seyranlık kalmaz. İnsan bir isteğine kavuştuktan sonra bir sükun hâsıl olur. Arzunun yakıcı ateşi hararetini kaybeder ve sonunda küllenir. İnsanın isteği bitmez. Vuslata arzulanan sevgili, bununla yetinmez. Yeni yeni istekler ortaya çıkar. İki gönül bir olunca ister “dağ üstü bağ olsun” isterse “samanlık seyran”. Bu sözlere muhalif bir söz de şudur: “İki çıplak bir hamama yakışır”. Belki bu, günümüzde daha bir gerçeği yansıtmakta. İnsan her zaman arzularına vasil olmuyor. Bir olursa bir olmuyor. Neticede her zaman “dağ üstü bağ” olmuyor:

“Eger ‘aks-i ‘izâr-ı yâr-ı müjgândan cüdâ olsa

Sakın incinme ey dil her zamân tag üsti bâğ olmaz”

(Bosnalı Âsım, 172/2)

81. Ayın on dördü geçince mehtap olmaz: Hilâl, ayın en ince belli belirsiz hâlidir. Gün geçtikçe daha görünür hâle gelir. Ayın tamamen doğru seyri, gönle düşen aşk kıvılcımının etrafı sarması gibidir. Kıvılcımın etrafı tutuşturup bir yangına döndürmesini değerli hocam Prof. İskender PALA şöyle ifade ediyor: “Buradaki kıvılcımın yangına dönüşünü ben, gökyüzünde hilâlin doğuşu ve dolunay oluşuna benzetirim hep. Hilâl bir kıvılcım gibidir, birinci akşam incecik, görülmeyecek gibi, ikinci ve üçüncü akşamlar, içimizde büyüttüğümüz aşka paralel olarak o da büyür. On dördüncü günde artık kocaman tepsi gibi bir parlaklık yansır ve zaten kişiyoğlu da on dört günde iyiden iyiye âşıktır artık” (E- Edebiyat Dergisi, Aşk Olmadan Mutluluk Yoktur, S.93, s.38, Ankara, 2003).

Sevgili, meydana çıkıp da şöyle bir geçince ne güneşte ne de ayda fer kalmaz. Ayın on dördü geçtikten sonra mehtâbın olmadığı gibi:

“Geçicek yâr nâz ile güneşde nûr u fer kalmaz

‘Ayândur ayın on dördü geçicek mâhtâb olmaz”

(Şevkî, 73/2)

82. Utanca kefen gibi bir örtü olmaz: Utanan insanın yüzü kızarır. Mecaî olarak mahcubiyeti örtmek için yüze örtü gerekir. Halk arasında şer insanlar örtülemeyecek ayıp ve kötü işlere musallat olunca şöyle derler: “Ayıbını toprak örtün”. Bu kişinin ayıplarının dünyada gizlenemeyeceğine ancak ölmekle insanların ayıplamasından, kınamasından kurtulmanın mümkün olduğunun ifadesidir. Evet, doğrudur, bazı ayıpları ancak toprak örter. Âşık için sevgiliye dair ne varsa her şey değerlidir. Sevmese dahi onun köyünün köpekleri bile itibar görür. Âşık, sevgilinin köyünün köpeklerini horlamış, hakir görmüştür. Bu, onun için büyük bir ayıptır. Bu yüz ayıbını da ancak kefen örter:

“Seg-i kûyına derd-i ser virürken şermsâr oldum

Yüzüme def’-i şerm için kefen gibi nikâb olmaz”

(Celîlî, 144/6)

83. Şu âlemde dilenciye, fakire hiç güzel lakap olmaz: “Doğduğun ev kaderindir” isimli bir dizi vardır ekranlarda. İnsan yaşadıkları, büyük ölçüde doğduğu coğrafyaya, aileye göre şekilleniyor. Bir kişi dünyaya çok fakir geldiyse itibarı da ne yazık ki buna göre oluyor. Halk arasında güzel ve zengin insanlara taltif edici lakaplar verilirken fakir ve çirkin insanlara da ona göre lakaplar uygun bulunuyor. Mesela bir dilenciye sultan denmez. Eğer fakir olarak dünyaya gelinmişse veya yaptığı iş dilencilikse o kişinin halk arasında ne itibarı vardır ne de güzel bir lakabı:

“Kûyun iti adını kaçan bula Celîlî

‘Âlemde gedaya çü şâhâne lakâb olmaz”

(Celîlî, 148/5)

84. Bayram, kurbandsız olmaz: Divan şiirinde sevgiliye kavuşmak (vuslat), âşık için ‘ıyd-ı ekberdir. Söz konusu kurban bayramı olunca kurban kesmemek olmaz. Sevgili, vuslat müjdesi için âşıktan can talep eder. Bunun sebebi ise bayramın kurbandsız olmayacağıdır. Vuslat bayramı için âşık canını vermeye (canını kurban etmeye) dünden razıdır. Sevgilinin can talebinden ziyade öne çıkan âşığın şevkle canını sevgiliye vermesidir. Âşığın sevgili için her daim canını, başını vermek için can atması dikkat çekicidir. Hiçbir şey karşılıksız olmaz. Vuslat bahşı için can metainın zaten hükmü olmaz:

“Didüm vasluna niçün cân dilersün

Didi kim ‘ıyddur kurbânsuz olmaz”

(Celîlî, 152/4)

85. Çok yüz verdiği başına çıkarsa acâib olmaz: İnsan, yapısı gereği şırmarmaya/şımartılmaya müsaittir. Bazı insanlar çok yüz bulunca dengeyi koruyamaz ve laubali davranırlar. Fitne erbabı zülûf de sevgili tarafından gereğinden fazla şımartılmıştır. Elbette bu kadar yüz bulunca onun tepesine çıkar. Halk arasında “tepesine çıkmak” diye meşhur bir deyim vardır. Zülûf, zaten baştadır. Bu durumda hem gerçek hem de mecazi anlam geçerli olduğu için kinaye sanatından söz edilebilir. Çok yüzlenen birinin insanın tepesine çıkması acâib olmaz:

“Fenn-i fiten içinde saçun oldu ser-âmed

Yüz virdün ana başuna binse ‘aceb olmaz”

(Mu’îdî, 160/4)

86. Tuzak, yemsiz olmaz: Hangi tuzak olursa olsun av, boş tuzağa gelmez. Şıkarı çekmek için mutlaka tuzağa yem(dâne) koymak gerekir. Balık avlayacak kişi, oltanın ucuna yem takmayınca balık gelmez. Kuş avlayacak avcı, tuzağa yem koymasa kuş gelmez. Bu sadece gerçek anlamda avlanmakla ilgili değildir. Bir insanı avlamak için de cezbedici yem kullanmak gerekir. Bunun gerçek hayatta örnekleri mevcuttur. Çabalamadan rahat yaşamak isteyen insanları avlamak için önce yem verirler ve sonra onları bir bela tuzağına çekerler. Hiçbir av, boş tuzağa meyiletmez, mutlaka tuzağa avı cezbedecek yem koymak gerekir. Divan şiirinde, sevgilinin yanağa düşmüş zülûf halkası bir tuzak (dâm)’tır. Bu tuzağın içinde ise ben, yemdir. Sevgili, bu tuzak sayesinde nice gönül kuşunu avlar:

“N’ola ârâmgâh-ı hâli olsa sâye-i zülfi

O bir dâm-ı girih-gîr-i belâdur dânesiz olmaz”

(‘İzzet, 62/5)

Yemsiz tuzağa avın gelmemesi doğaldır. Hatta sadece bir tane değil şıkarın yollarına yem dökmek gerekir. Avı sayd etmek, yemsiz olmaz:

“Müferrih çîne-i nakd ile minnet çîne-dânından

O kebk-i nâza yem dökmezse sayyâdı şikâr olmaz”

(Sâbit, 133/8)

87. Yol sarhoşu olan rahat olmaz; rahat olan yol sarhoşu olmaz: Yolculuk, rahatın bozulmasıdır. Hele ki eski zamanların yolculuklarında rahatın kaçması yanında pek çok tehlike de vardır. İnsan, en çok evinde rahat eder. Yolculuk hayat gibi bir maceradır. Ne zaman ne yaşanacağı belli olmaz. Aşk da bir

yoldur. Bu yolda ne rahat ne huzur vardır. Yine de bu yolun yolcusu (âşık), rahatından feragat eder. Yol/yolculukta rahat olmaz; rahatlıkta da yol olmaz:

“Mest-i râh olan müsterâh olmaz

Müsterâh olan mest-i râh olmaz”

(Rûşenî, 26/1)

88. Seven ile sevilen arasında utanma olmaz: Sevgili, âşığın nâ-mahremidir. Birbirini sevenler arasında kaç/göç ve utanma duygusu olmaz. Âşık, kendisi için helâli gördüğü sevgilisinin yanında rahattır. Seven ve sevilen arasındaki davranış ve sohbetlerde kısıtlayıcı unsurlar ortadan kalkmıştır. İnsan, belki bir başkasının yanında imtina ettiği söz ve davranışları sevdiğinin yanında meşru görür. İkisnin arasında perde, örtü, engel her ne varsa bertaraf olmuştur. Bu itibarla âşık ile ma’suk arasında hicap olmaz:

“Visâl istersen ey Yahyâ vücudun perdesin çâk it

Hemîşe ‘âşık ile ma’sûk arasında hicâb olmaz”

(Taşlıcalı Yahyâ, 144/5)

89. Deliye öğüt kâr etmez. Ona kitap defter münasip olmaz: Deli, aklını yitirmiş olandır. Halk arasında “delidir, ne yapsa yeridir”, “kıl düğüm tutmaz; deli öğüt tutmaz” diye meşhur sözler vardır. Doğrudur ki deliye hiçbir söz fayda sağlamaz. Verilen nasihatler hep boşunadır. Deliyi kendi hâline bırakmak evlâdır:

“Füsürde dillere bildür yecûz velâ-yecûz bahsin

Cünûn-ı ‘aşka nush u pend ile defter kitâb olmaz”

(Sıdkî, 99/4)

90. İnsana kendi şehrindeki gibi gariplik olmaz: Garip- gurbet kavramlarını mecâzlı düşünmek gerekir. Bu iki kavram, birbiriyle iç içedir. Gurbet, garipliğin yaşandığı yerdir; garip ise insanın kendini gurbette hissetmesidir. İnsan, terk-i diyâr edince gurbete düşer. Gurbet, yalnızlıktır, kimsesizliktir. Lâkin garipliğin en zoru, kendi yurdunda yaşanmasıdır. Şiirde âşık için şehir, memleket sevgilinin bulunduğu yerdir. Sevgiliden bir âşinalık göremeyen, terk edilmiş gibi bir köşede mahzun kalan âşık, gariplik duygusunu yoğun yaşar. Hani üstad Necip Fazıl’ın Sakarya Türküsü’nde dediği gibi:

“Vıcdan azabına eş, kayna kayna Sakarya

Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya”

91. Ölüye yemek olmaz: Bu dünyada vazifesini tamamlayıp ahirete irtihal eden kişi, artık bu dünyanın nimetlerini bırakmıştır. Ona dünyevî nimetler sunmak boşunadır. Yemek, ancak diriler içindir. Divan şiirinde en güzel gıda olarak aşk düşünülür. Aşk, ruhun gıdasıdır. Mürde olmuş cisme bu gıdanın faydası

olmaz. Meseleye başka bir cepheden bakarsak insanın yaşaması için - yaşadığının farkına varması için- aşk gıdasıyla beslenmesi gerekir. Nefes almak, yaşamak değildir. Aşksız bir gönül zaten ölüdür. Ölü bedenlere de yemek olmaz:

“İşk olur imiş tâlibine rûh gıdâsı

Diri yimegidür ol ölüye yimek olmaz”

(Gülşenî, 44/5, Gönül Ayan)

92. Yaratılışın hikmetini bilen hayvan gibi eşek olmaz: İnsan vücudunun tahmir olunmasında bir hikmet vardır. Allah, zâtı sebebiyle bilinmek istemiş ve ruhundan insana can bahşetmiştir. Allah, her şeyi bilen, yaratan, yoktan var edendir. Dünyada her mevcudiyetin bir hikmeti vardır. Allahü Te’âlâ, hiçbir şeyi boşuna yaratmamıştır. İnsan olmanın da bazı sorumlulukları vardır. Eğer insan var oluşunun hikmetini bilmezse bir hayvandan farkı olmaz:

“İnsân oluban bil nedür âdemde hakikat

Hayvân-sıfat anı bilen âdem eşek olmaz”

(Gülşenî, 44/1)

93. Her iplik boyamakla ipek olmaz: İnsan, talihi ile dünya makamlarına, nimetlerine kavuşabilir, yüksek mevkiler elde edebilir. İnsanın boyası, onun tebdilidir. Hakikat içtedir, dış müdahaleler özü değiştirmez. İpek de bir ipliktir ama her ipliği boyasan ipek olmaz:

“Tagyîr-i hakikat dime tebdîl görüben

Her rengile ipliği boyasan ipek olmaz”

(Gülşenî, 44/16)

94. İnsan bedeni, çöplük için petek olmaz: Bazı insanlar doymak bilmezler. Her ne varsa mideye atmak için fırsat kollarlar. Hele ki çok fazla hububat yemek beden için zarardır, yüküdür. Beden bir arının bal doldurduğu petek misalidir. O peteğe aşk doldurmak gerekir. Sadece midesi için yaşayan insanın hayvandan farkı olmaz. Hz. Peygamber (s.a.v), “her şeyin ortası hayırlıdır” demişlerdir. Her ne olursa olsun aşırılıktan imtina etmek gerekir. Bedeni hamal yapmak münasip değildir. Zirâ beden, bu dünyaya yük taşımaya gelmiş eşek değildir. Bedene ve ruha iyi gelecek, gıdalarla bedeni doyurmak lâzım. İlimle zihni; aşk ve güzel hislerle kalbi ve yaşamak için de mideyi doyurmak lâzım gelir:

“Toldurma hubûbâtıla karunı dün ü gün

Âdem bedeni mezbele için petek olmaz”

(Gülşenî, 44/20)

95. Hakk'ın sevmediğini halkın sevmesi olmaz: Bir insan Hakk'a yaraşır yaşıyorsa elbette halkın da itibarını kazanır. O kişi, halka faydalı insandır. Allah'ın takdirini gören halkın da ziyadesiyle takdirini kesb eder. O kişinin ki halka bir fenalığı olmaz. Dünya hayatı fanidir, o fanilik içinde fenalık olmaz. Her ne kadar Melâmilikte “Halkın tahkiri, Hakk'ın tahkiridir” düsturu geçerli olsa da halk, Hakk'a yaraşır insanı sever:

“Nice sevsün halk münkir olanı

Hakk'un sevmedügin çün sevmek olmaz”

(Gülşenî, 45/12)

96. Ayrılık vaktinde âşğın aydınlığı karanlık olur ama karanlığı aydınlık olmaz: Ayrılık (fûrkat, hicrân), her daim gecedir. Ancak vuslatın haberi, sabaha işarettir. Gam, keder, karanlığı çağırıştırır. Âşık, ayrılığa düştüğünde gündüzü gece olur, vuslat gününe kadar gecesine sabah olmaz. Bazen kara geceler, ayrılıktan daha uzundur. Hastanın sabahı beklediği gibi beklenir sabahlar ama sabah olmak bilmez. Bir Azeri ürküsünde geceyle ayrılık ilişkisi ne güzel ifade bulmuş:

“Uzundur hicrinden gara geceler

Bilmirem, men geldim hara geceler

Vurupdur galbime yara geceler

Ayrılık, ayrılık, aman ayrılık

Her bir dertten yaman ayrılık”

Ayrılık, böylesine zor, böylesine can yakıcı, böylesine kapkaradır:

“Ne vâdi-i gam olur kim zamân-ı hicrânun

Ziyâsı zulmet olur zulmeti ziyâ olmaz”

(Vahyî, 107/6)

97. Dil yarası tamir olmaz: Hançer yarası zamanla kabuk bağlar, iyileşir. Yaradan iz kalsa da insanın canını acıtmaz. Kurşun yarası, derin olur, deler geçer, geçer. Ne yazık ki dilden çıkan bir söz öyle yaralar ki ölünceye kadar iyileşmez. Dil yarası, ne hançer ne kurşun yarasına benzemez. Hiçbir tabip onu iyileştiremez. Rahmetli Azer Bülbül'ün “Canım Yanıyor” isimli şarkısının giriş sözleri durumu ne güzel ifade ediyor:

“Kurşundan betardi o son sözleri

Nasıl gitti hâlâ aklım almıyor

Anlatmak imkansız çektiklerimi

Vurulmuş gibi canım yanıyor”

Evet, sözlerin can yakıcılığı ateşten de beterdir, kurşundan da...Hiçbir ilaç dil yarasına çare olmaz:

“Yetişür tâ o kadar ‘âşıkâ âzâr olmaz
Sînede tîg-ı zebân tîşesi tîmâr olmaz”

(Hâtif, 144/1)

İnsanın gönlü bir binadır. Orada sevdiklerini ağırlar, misafir eder. Bu bina, ne kadar sağlam olsa da bir o kadar da dayanıksızdır. Gönül hanesi, nice dertlere dayanır ama bir söz dayanmaz, yıkılır gider. Değişmeyen bir hakikattir ki dil yarası tamir olmaz:

“Yıkılmaz tûb u ‘asker olur bir söz ile vîrân
Binâ-yı kalb-i âdem gibi nâzik hem metîn olmaz”

(Refî’ Âmidî/ 105/7)

98. İnsanın cismi toprak olur gider ama ismi zeval olmaz: Her insanın dünyada göreceği gün, alacağı nefes sayısı bellidir. İnsan, fanidir. Beden toprağa karışır, yok olur gider ama ismi baki kalır. Bir kişinin isminin öldükten yıllar hatta asırlar sonrası bile yaşaması yaptıklarıyla alakalıdır. İnsan, dünyada yaşadıklarıyla yaptıklarıyla isim alır, nam kazanır. Her isim baki olmaz. Âşık, aşkını öyle yaşar ki adı, namı dilden dile dolaşır, efsane olur. Cismi gider, ismi kalır:

“Nakl-i mekân eyler ‘âşık cihânda ölmez
Cismi gider velâkin isme zevâl olmaz”

(Nevberî, 556/5)

99. Sevgiliye bir kere sarılan yaşlanmaz, pîr olmaz: Sevgili, her zaman ter ü tazedir. Genç olan yanındakilere de gençlik getirir. Genç sevgiliye sarılmak, onunla hem-hâl olmak belki kısa müddet iyi olur ama bir zaman sonra insana gelir. “Davul dengi dengine” sözü boşuna değildir. Yaşlı bir kişiyle genç sevgilinin düşünce ve hayalleri birbirine benzemez. Hayattan beklentiler, arzular farklıdır. Gençlik, yerinde duramayan tay gibidir ama ihtiyarlık adım atmaya üşenen yaşlı öküz gibidir. İkisnin bir arada olması kolay olmaz. Ancak genç sevgili, heyecan verir ki bu da doğal bir durumdur. Yine de şairin sözünde doğruluk aramak lazımdır. Güzel, genç sevgiliye sarılan pîr olmaz:

“Nûş eden âb-ı hayât-ı tenüni sîr olmaz
Seni bir kere saran sinesine pîr olmaz”

(Rüşdî, 69/1)

100. Şarabın yanında bir de dilber olursa orada gam, keder olmaz: İnsan, gamdan, kederden kurtulmak için şaraba meyl eder. Hele şarabın yanında bir

güzel dilber olursa orada gamdan, kederden eser olmaz. Bu elbette geçici bir sakinlik, huzur hâlidir. Şarabın tesiri geçince, dilber de yanından gidince kişi, yine dertleriyle baş başa kalır. Bezm (çki meclisi)’de içki, müzik ve sâki vardır. İçki içilen ortamda kadın olursa insan, daha fazla içer ve daha çabuk sarhoş olur. O anda her şeyi tozpembe görür. Bugün dahi bazı içkili mekanlarda tüketimi arttırmak için kadın faktörü dikkate alınmaktadır:

“Çok tecrübe etdim hele ben bezm-i cihânda

Bir dilber ü bir bâde olan bezm-i gam olmaz”

(Rüşdî, 70/2)

ŞİİR METİNLERİ

OLUR

1.

Halkun kimisi sOfî kimi mey-perest olur

Ey hâce bu mu'âmele rûz-ı elest olur

‘İşkum selefden artug olursa ‘aceb mi kim

Bezm-i şarâba sonra gelen katî mest olur

Dil-dâra yapışursa kıyâmetde dâd-hâh

Dâmânı serv gibi ser-â-pây dest olur

Şeh nâz ider huçeste cemâline yasdânu

Şeh-nâz iken figânum anunçün huçest olur

Olsun **Necâtî** nazmunun âvâzesi bülend

Ki anun katında bülbülün elhânı pest olur

2.

Ey cân işigüne gözi yaşlu revân olur

Gökler yüzine akçe ile nerdübân olur

Zülf ü ruhun hayâli ile bâğa uğrasam

Gülşen diken görinürü sünbül yılan olur

Gencîne-i cemâle kilid urdı saçlarun

Bu bir şikeste dil anı açmak kaçan olur

Gel ya kaşuna zıh gibi çek rişte-i dili

Gören disün ki oh nice dil-keş kemân olur

Zülfün katında nergis-i humâruna di kim
Ahşama karşı uyımasun nâ-tüvân olur

Pîr-i mugân ışığı ki devlet cenâbıdur
Sıdk ile kim ki süre yüzün kâm-rân olur

Küynüklüsin nigârâ ruh-ı zerd ilet gönül
Küynüklü armağanı kamu za'ferân olur

Bir şeftaluya cânı azırganma döstüm
Sermâyeden hisâb idegör nen ziyân olur

Derde sataşdı tanlaman âhın **Necâtî**'nün
Hâşâke âteş uğradı lâbüd duhân olur

3.

Devr-i güldür Allâh Allâh bu ne nâzüg çağ olur
Gül yanağından semen penbe ile kan almag olur

Gözlerümden ayagun toprağın armag istesem
Gözlerümde ayagun toprağına ırmag olur

Yüzün nub agladugumca visâl özler gönül
Kim bahâr eyyâmının yagmurı bal-ü-yag olur

Ko temâşâ eylesünler 'ârız-u- ruhsârını
Kande ise âb-u-âteş döstüm aylag olur

Sînemün dâgın görüb rahm eylese sarılsa yâr
Bunca derdüm car iken dag üsti bana bâg olur

Ruhları âyinesin gösterse ol hûr-ı behişt
Tûti-i câna ten-i hâkî-kafes uçmag olur

Yâra cân virdün **Necâtî** hoş halâs itdün yine
Vay ne kurtuldun seni kimse dimezdi sag olur

4.

Dem-be-dem ben aglarum ol gonca-fem handân olur
Bülbül-i dil ol sebebden her seher nâlân olur

Kâkül-i müşkîn örtse ‘ârızın olmaz ‘aceb
Cennetün derbânı iy dil gâh olur su’bân olur

Yüzünü bir kerre kim görse efendüm kul olur
İşigün her kim ki yasdansa begüm sultân olur

İyi saçı Leylâ cemâlün kim görürse bir nazar
Taglara düşer hemân Mecnûn gibi ‘uryân olur

Zâhidâ ta’n eyleyüb **Şemsî**’ye harlık eyleme
‘İşkî olmayan kişi sencileyin hayvân olur

5.

Tekye-i ‘ışk içre şol kim baş açuk abdâl olur
Her nefes esrâr-ı ‘ışkullâh-ıla hoş-hâl olur

Düşmez ol iller gibi pîr-i mugân ayağına
Meclisinde her kimün eşki şarâb-ı âl olur

Ruhları zerd olsa ‘uşşâkun ne tan iyi sîm-ten
Döne döne pûte-i ‘ışk içre anlar kâl olur

Lâm zülfi ol elif kaddün olıcak âşikâr
Hamdilillâh tâli’üm sa’d olmasına dâl olur

Her seher iy meh-likâ uçmağa kuyundan yana
Şemsî pervâz eyleyüb bir murg-ı zerrîn-bâl olur

6.

Gâh ‘aklüm zülfi sevdâsıyla ser-gerdân olur
Geh gubâr-ı hattı ile bu gönlüm hayrân olur

Serv gibi salınur derd ile âh itsem eger
Aglar isem açılır san goncadur handân olur

Zülfi altında meğer görmüş nigârun râ kaşın
Ol sebebdan ebr içine mâh-ı nev pinhân olur

Kanlu yaşumdan nazar kılsun bu gönlüm dârına
Bir taşı yâkût ü bir taşı anan mercân olur

Bu **Muhibbî** her kaçan yazsa sıfat-ı hüsnini
Ruhları vâfinda her bir beyti bir dîvân olur

7.

Görsem yüzünü cân u dilüm pür-ziyâ olur
Hakdan ne hâcet istesem ol dem revâ olur

Kazıt hatunı zülf yiter çün belâ bana
Bir yaneden bu dahi gelür bir belâ olur

Çokdur bizümle ortada cânâ ‘adâvetün
Gönlün ne vakt gönlüm ile pür-safâ olur

Şâhâ uzatma zülfünü kes halka fitnedür
Dirler kaçan ki yaşaya mâr ejdihâ olur

Ansa **Muhibbî** leblerün ile meyânunı
Şi’ri hayâl-güster ü şîrîn-edâ olur

8.

Kim bağlar ise zülfine dil mübtelâ olur
Başda belâsı üstine ol da belâ olur

Komaz teferrüc itmeğe genç-i hüsnini
Her târ-ı zülfî başına bir ejdihâ olur

Âhır yüzine bakmağa bigâneler gibi
Her kim güzeller ile ezel âşinâ olur

Gam meclisinde eşk şarâb u ciğer kebâb
Dil her nefes o bezme ney-i hôş nevâ olur

Eyle seherde koma **Muhibbî** niyâzunu
Hâcet dilense Tanrıdan ol dem revâ olur

9.

Gelse başa zülfî sevdâsı gönül şeydâ olur
Tagıdur ‘aklını külli ‘âleme rüsvâ olur

Tîr-i gamzenden sorsan havf ider ‘âşıklarun
Ölmege cânlar virür ‘ışk ehli bî-pervâ olur

Yiter akıtdun gözüm yaşını gel eyle hazer
‘Âlemi gark ider âhır ser-te-ser deryâ olur

Meclis-i gamda büküldi çenge döndi kâmetüm
Subh olunca nâle eyler dil ney-i gûyâ olur

Câm-ı la’lünden **Muhibbî**’yi katı mest eyledün
Korkum oldur sırr-ı ‘ışkun ‘âleme ifşâ olur

10.

Her kaçan kesse ser-zülfini işüm âh olur
Kim ‘acebler âhumı ‘ömrüm durur kütâh olur

Kande varsam şâh-ı ‘ışkun devletinde dostlar
Mihnet ü derd ü belâ vü gam bile hem-râh olur

Konmaga gelse gönül sahrâsına sultân-ı ‘ışk
Bu habâb-ı eşk ana yir yir kızıl har-gâh olur

Evveli gerçi ki 'ışkun görünür âsân velî
Başa kimse iltemez vardukca müşkil olur

Dilberâ rûşen günü nice şeb-târ olmasun
Gün yüzün görmez **Muhibbî** hafta giçer mâh olur

11.

Hâlün gamıyla gönlüme kaddün hayâl olur
Lâ-büd çü dâne hâke düşe bir nihâl olur

Agyâr uzatmasun bu hat-ı müşg-i nâba el
Har u has ile rûy-ı çemen pâymâl olur

Cem' olsa penc mâh-ı nev ile bir âfitâb
Bedr-i münîr zerreye irer hilâl olur

Zâhid şarâbı dökme yabana harâm ise
Kanına girme üç gün içinde helâl olur

Ş'ol serde kim hevâ-yı hat u zülf-i yâr ola
Az vakt içinde mûr ile mâra sifâl olur

Kurb-ı visâl-i yâre irişdükce ehl-i hâl
Varmaz tekellüm eylemeğe dili lâl olur

Tab'un sehâb-ı himmet-i şehden mi aldı feyz
'**Aşkî** bu sözlerün ne dür-i bî-misâl olur

12.

Virmenüz âyine dest-i yâra kim bed-bîn olur

Kendüyi alır elümden hûblar bî-dîn olur

Eksük itme tîgunı cânâ bu yanmış sineden

Âteşüm ol âb-ı râhat-bahş ile teskin olur

Her kaçan bir mâh-ı nevle cem' ola bir âfitâb

Mâh-ı bedrün perde-dârı hûşe-i pervîn olur

Dostum hân-ı gamun toyınca yimesün rakîb

Karnı tok olsa kilâbun issine hâyîn olur

On sekiz bin 'âlemün veçhini seyrân itdürür

'Âşkiyâ gönlün ne hoş mir'ât-ı 'âlem olur

13.

Gerçi Yûsuf bigi mümtâz güzel nâdir olur

Eki 'âlemde nazîrün dahı yok söz bir olur

Mûcib-i mihr ü vefâ ola mı hattun gelicek

Bir eki gün hele sabr eyleyelüm zâhir olur

Her güzelle salınan kesb-i zarâfet edemez

Her Gülistân oklıyan sanma ki hep şâ'ir olur

Mutribe uymag-ıla kâmil olur 'ûd u rebâb

Her kişi gûş eyleye üstâd sözün mâhir olur

Yalnız cân ile cânân ele girmez **Âhî**
Devlet ol kişiye kim sîm ü zere kâdir olur

14.

Sâkî lebûn çü hem-dem-i câm-ı şarâb olur
‘Aks-i ruhunla sâgar-ı mey âftâb olur

Bûy-ı bahâr şöyle pür etdi cihânı kim
Yere inince katre-i şebnem gül-âb olur

İrmez revâ-ı tâkına hergiz kemend-i âh
Ol pâdişâh-ı hüsn ne ‘âlî-cenâb olur

Çün dûd-ı âhumun eseri yokdur ey humâ
Tûtî-i çarh her gece niçün gurâb olur

Gülzâr-ı kûyun içre bu sihri eder **Âhî**
Bülbül sakınsun ugramasun kim kebâb olur

15.

Der imiş cümle murâd ölmeyicek hâsıl olur
Dôstum bu nece sözdür buna kim kâ’il olur

Bir nefes her kime kim hem-dem ola gönlin alur
Hey kimün cânıdır ol şûh ne ehl-i dil olur

Gönlümün kâfilesi kûy-ı vefâ ‘azmin eder
Hak ‘aceb ergüre mi ki ne uzak menzil olur

Yârı görmek necesin men' ede elden 'âşık
Zerre hurşiyd ziyasına kaçan hâ'il olur

Yüri var kak sözi ko nece öretsın bülbül
Şi'r-i **Âhî**'ye nazîre demecük müşkil olur

16.

Bu nice leb ki âb-ı hayât ana mât olur
Bu nice kad ki tûbî ana iki kat olur

Gün yanagun safâsı-la nev-rûz olur u 'îd
Gice saçun hevâsı-la Kadr u Berât olur

Gözüm katında Mısır-ıla Bagdâdı itme yâd
Derdünde göz yaşum nice Nîl ü Furât olur

Zülfün hevâsın anun-ıçun iderem heves
Kim câna ol hevâ-yı hoş asl-ı hayât olur

Zülfün esîri cevre gerek ide ihtimâl
Bu 'ışk yolıdur ki tolu müşkilât olur

Yâr ol-durur ki yârına itdügi va'deyi
Komaya yarına ki cihân bî-sebât olur

Hoş ider **Ahmedî** leb ü dendânunı sıfat
Bu nice bahr-ı lü'lü vü kân-ı zekât olur

17.

La'lün katında kıymet-i gevher şikest olur
Zülfün yanında revnak- ı 'anber şikest olur

Meclisde la'l-i yâre inende ezilmesün
Va'llâhi yohsa kelle-i şekker şikest olur

Başlar yitürse meclis-i 'aşkunda gam degül
Bezm-i şarâbda nice sâgar şikest olur

Seng-i cefâ-yı dehr ile mir'ât-ı dil degül
Câm-ı cihân-nümaâ-yı Sikender şikest olur

Seng-i felâhan ursa eger det-i rüzgâr
Kandil-i âfitâb-ı münevver şikest olur

Şimşâd-ı hoş-hırâmına ol servün öykünüp
Reftâra gelse pâ-yı sanavber şikest olur

Bâkî şikenc-i zülfî gamınyazmag istesem
Tâkat getirmez elde kalemler şikest olur

18.

Ne dem kim gamun câna hem-râz olur
Yaşum âh u nâlemle dem-sâz olur

Ser-i nîzene ergüren başını
Cihân halkı içre ser-efrâz olur

‘Ayân itdi bir bir nihân râzımı
Dilâ eşk-i çeşmüm nice gammâz olur

Nihâl-i cefâ şâhidur kadd-i yâr
Anun mîvesi şîve vü nâz olur

Çog olmaz bu tarza gazel **Bâkıyâ**
Güzel söz güherdür Güher az olur

19.

Hecr-i la'lünle dem-â-dem göz yaşı mey-gûn olur
Dîde dilden dil hadeng-i gussadan pür-hûn olur

Ol melâhat Mısırınun Yûsuf-cemâli şevkine
Seyl-i eşküm Nîl-veş günden güne efzûn olur

Âb-ı çeşmüm bahri der hâmûnı tугyân eylese
Sarsar-ı âhum tokınsa taglar hâmûn olur

Pûte-i hicrân içinde sîm-tenler ‘aşkına
Gerçi yanur yakılır ‘âşık velî altun olur

Ehl-i ‘aşkun nâlesin ney kâmetün çeng eyledün
Pâdişehsün itdüğün şimden girü kânûn olur

Gâh gâhî gûşe-i çeşmünle kılmazsan nigâh
Bâkî-i bî-çârenün ahvâli diğér-gûn olur

20.

Bend olan kâkülüne cân-ıla dil-dâde olur
Sanma ey serv-kadüm başına âzâde olur

Nice üftâde olup düşmeye hâk-i rehüne
Her gören kâmet-i mevzûnunu üftâde olur

Dergehün secde-geh-i ins ü melekdür cânâ
Yüz sürenler ana hep mâlik-i seccâde olur

Giryeden dönmiş iken dîdelerüm yâkûta
Korkarın tâb-ı gam-ı hecr-ile bîcâde olur

Demenüz bezm-i mahabbetde şarâbum yokdur
Künc-i gamda bana hûn-ı cigerüm bâde olur

Zâhidâ üstine köp düşme edüp istihlâl
Turarak âb-ı 'ineb humda harâm-zâde olur

Dürr-i dendânun-ıla la'lüni vasf eylemese
Nazm-ı rengîn-i **Beyânî** güzelüm sâde olur

21.

Dâg yaksam tenüme şevk-ı ruhunla gül olur
Murg-ı dil nâle ider nağme ile bülbül olur

Çeşm ü zülfün gamına dem-be-dem âh eyler isem
Şereri nergis-i şehlâ tütünü sünbül olur

Her ne ni'met ki pişer matbah-ı 'ışkunda senün
Gam-ı hâl-i siyeh içinde anun fülful olur

Dehen ü zülfün anup âh idem ey şîrîn-leb
Bir şerer degse ger eczâsı sipihrûn kül olur

Emrîyi yakma sakın âteş-i âhından anun
Göz sebûsında hemîn âb-ı sirişküm mül olur

22.

Gâhi düşer geh nâzdan âdem helâk olur
Ammâ bu vaz'-ı hâmdan 'âlem helâk olur

Ruhsâr-ı hûy-be-düş ile gülzâra varma kim
Îfrât-ı reşkden gül ü şebnem helâk olur

Dil hânesinde ol kadar ikrâm gördi kim
Ol şermle kalursa eger gam helâk olur

Yıl başına çıkarsa o hûrşîd-i bürc-i hüsn
Havfûm budur ki mâh-ı Muharrem helâk olur

Fevzî ki zahm-ı tîg-ı gamın cânda tutar
'Aks olsa ana sâye-i merhem helâk olur

23.

Mecnûn odur ki gussa-i Leylâda şâd olur
Tahsîn ana ki vahş iken hoş-nihâd olur

Şevkum beyanına elüme çün kalem alam
Dil rikkat ile kâğıd u eşküm midâd olur

Sırr ile sen gurur idüm seg rakibe lîk
Korkum bu taş taşa tokınur çok fesâd olur

Sad âferîn opîr-i harâbât-ı ‘ışka kim
Her kim mürîd olursa ana bî-murâd olur

Şâd oldı ‘ahd-i bûs-ı dehânıyla **Hamdî** lîk
Bî-çâre bilmez anı ki yok yire şâd olur

24.

Ben söyledükce ‘aşkumı Mecnûn hâmûş olur
Râz-ı cünuna halka-i zencîri gûş olur

Bir dil-rübâyâ düşdi ki rûy-ı pâkının
Yâdıyla seyl-i eşk-i revân şu’le-pûş olur

Bâz-ı nigâha kâküli kim bâl ü per verir
Şâhin çeşm-i düşmen-i cân-ı sürüş olur

La’l-i lebi ki âteş-i Kevser-nijâddır
Hızr-ı hayât ‘aşkı ile mey-fürûş olur

Nutku ki magz-ı rûh-ı tecellî-i zardır
Îsâ hayâl-i zevki ile bâde-nûş olur

Gâhî ki âftâb-ı cemâl-i münevverî
Tâb-ı şarâb-ı şerm ile deryâ hurûş olur

Envâr-ı cûş-ı feyz ile ummân-ı sînemin
Esdâfı çarh u gevheri tûfân-bedûş olur

Gâlib hulâsâ başlasam evsâf-ı hüsnüne
Gâretger-i memâlik-i ârâm u hûş olur

25.

Zülf-i pür-çînün gamından dîde kim pür âb olur
Her ne kim bahre düşerse katresi gidr-âb olur

Göz yumup açınca turmaz gelse dil-ber hâneme
Baht-ı bî-dâr olmasa devlet hayâl-i hâb olur

Yâre açsa sineye dilber gelür câna ferâh
‘Âşık-ı bî-çâreye ol yâre feth-i bâb olur

Eşk-i ‘âşıkdan hazer kıl ey cevân-ı tünd-hû
Kim niçe ma’mûreler virân eder seyl-âb olur

Bir dile **Yahyâ** tokunsa Pertev-i feyz-i Hudâ
Zerre-i nâ-çîz iken hurşîd-i ‘âlem-tâb olur

26.

Cihânda ‘âşık-ı mehcûra sanma râhat olur
Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur

Ölince demreni kalsunçıkarmanz dilden
Tahammül eyleyemem olda bir cerâhat olur

Bu rûzgârda bir berg-i ‘ayş girmez ele
Felek müsâ’ade itmezse bî-mürüvvet olur

Le’îme rencîş-i hâtır virür kerem itmek
Mukayyed olmasun erbâb-ı dille zahmet olur

Yakında kûy-ı harâbâta ugradum **Yahyâ**
Ne hûb cây-ı safâ gûşe-i ferâgat olur

27.

Pîrehenün kocar seni âdem helâk olur
Cevrûn eliyle bir gün olur ol da çâk olur

Ey cân tabîbi haste-i ‘aşkun revâ mıdur
Dermân ümidin eyler iken derd-nâk olur

‘Âkil cihandan el yusa ey dil ‘aceb midür
Alâyiş-i zamânenen ol vakt pâk olur

Çeşm-i hasuda girmemeğe çâre var mıdur
Ol kim göze tokınmayayın diyü hâk olur

Dönmez ölünce râh-ı hatar-nâk-ı ‘aşkdan
Yahyâ gibi şu kimse ki bî-vehm ü bâk olur (Ş.Y)

28.

Hûblar ser-keş olur serv-veş âzâde olur
Döşenür sâye-sıfat ehl-i dil üftâde olur

Sâde Rûm ili ile cânâ düşer âteş-i hâl
Câm-ı Cem'dür dil-i 'âşık su kosan bâde olur

Ham-ı zülfünde gönül çille-i merdân çıkarur
Hat-ı 'ârız ana âb üstine seccâde olur

Dilde cân gibi nihân eyle hayâl-i yâri
Vuslat istersen eger yâr ile tenhâda olur

Ni'met-i vasla mey-i la'le tekellûf mi kalur
Ey 'Atâyî dil ü dil-ber ki bir arada olur

29.

Söylemek kim derd-i cânân 'âşıka dermân olur
Belki ayrılmaz beden cândan bir özge cân olur

Ol zamândan kim esîr-i derd-i yârim bir nefes
Ayrı olmaz kim benimle her zamân her ân olur

Zevk ider gönlüm dem-â-dem şâd olur cânım müdâm
Va'de-i didâr ile kim vaslına fermân olur

Feyz-i gamzendir tükenmez cem' olup tâ haşre dek
Kazsalar kabrim pey-â-pey hep çıkan peykân olur

Nev-nihâl-i kâmetindir mesken-i gönlüm müdâm
Kande kim gülbin olursa bülbül-i hoş-hân olur

Kâkülün Leylâ vü göz âfet midür bir söyle kim
Her gören Mecnûn her işiden hayrân olur

Kimseden gelmez bu bir mahsûs ihsândır bana
Dem-be-dem gönlüm ki ey cânım sana kurbân olur

Târ-âsâ müfredâtım cem' olunca bir yere
Zülf-i çîn çînin tek ey büt bir büyük dîvân olur

Her giz ey Mîr **Nigârî** çekmegil cân kaydını
Çünkü ol yerde olur kim menzil-i cânân olur

30.

Rakîbi meclisine mahrem itmesen ne olur
Gürûh-ı Ehremeni âdem itmesen ne olur

Gül-i 'izârını eşkümle itme pejmürde
Şerâr-ı pâreleri şebnem itmesen ne olur

Gazâl-ı vahşî-i çeşmün bizümle râm oldu
Sen ey perî dahı bizden rem itmesen ne olur

Yeter kemend-i mahabbet dil-i giriftâre
Esîr-i turre-i ham-der-ham itmesen ne olur

Vazîfe-i dil-i zârı zülâl-i vaslundan
Ziyâde itmez isen de kem itmesen ne olur

Degül mi her biri câm-ı cihân-nümâ **Âgâh**
Bu tâze dâglara merhem itmesen ne olur

31.

Ben ol dosta virdüm gönül ‘aşk benüm ile yâr olur
Kim ki dosta virmez gönül bu ‘aşk andan bizâr olur

Benümö işüm ol döst-ıla gelür bu ‘aşk olur belâ
Bülbül gibi geldüm dile işüm âh-ıla zâr olur

Gözüm döstü görmek diler vuslatına irmek diler
Gelür bu ‘aşk döker yaşın gözüm sanki bınar olur

‘Acebdür bu ‘aşkun hâli komaz dosta vara yolu
Kim ki dosta sunar eli kapar ‘aşka şikâr olur

Bir kulına döst meyl ide gider bu ‘aşk anı güde
Komaz bir lahza unuda dilde sözi tekrâr olur

Kşm ki döstun sözün söyler Kim ki döstun gülün yıylar
Dâ'im ‘aşk denizin boylar yanar vücûdın nâr olur

Ümmî Sinânun döst varın alup ‘aşka virmiş kârın
Anun-çün dilde esrârın yazar sözi güftâr olur

32.

Kisve-i Ka’be-i cebhen ki siyâh perçem olur
Hâl zâhir Hacerü’l-Esved ü leb zezem olur

Göz kulag oldu yine bülbül-i şûrîdesine
Sanma bihûde gül-i gülşeni pür-şebnem olur

La'l-i yâri bu letâfetle görüp duht-ı rezûn
Perde-i şerm ü hicâbı yine câm-ı Cem olur

Habbezâ cây-ı safâ milket-i istignâ kim
Hâne ber-dûşunun ednâsı şeh-i 'âlem olur

Kâmiyâ açmak olur râz-ı dili dildâra
Korkumuz nâtika esrârumuza mahrem olur

33.

Dil alan gamzesidür vay ne dilâvercik olur
Kılıc ile dirilür hey nece servercük olur

Hüsn ilin leşker-i nâz ile güzeller tutdı
Ey gönül Rûm-ilinün dilberi hep gercik olur

Sebze hattunla görenler didimeygûn lebüni
Lâciverd ile münakkaşca ne sâgarcık olur

Egilüp gûşına söyler gibi olur haddin öper
Zülfî yârün nice çok başluca kâfircik olur

Agzı dadıyla **Revânî** nola 'ıyş eyler ise
Sâki-i bezm çün ol lebleri şekkercik olur

34.

Dökseler hâke meyi ol dem gül-i hamrâ olur
Bir kadeh içen kimesne bülbül-i gûyâ olur

Mısr-ı hüsn içinde zâhir olsa bir Yûsuf-cemâl
Dil ‘aceb dîvânedür bundan ana şeydâ olur

Cânum acıtdı lebün sabr ide ide bûsene
Sabr ile dirler egerçi kim koruk helvâ olur

‘Aklun aldursa ne var gönlin virüp sana rakîb
Şehr-i kâfir kim güc ile alına yagmâ olur

Ne umar gönlüm **Revânî** genç-i hüsn-i yârdan
Zülfî gördükce anı bin başlu ejderhâ olur

35.

Dil vuslatun ümîd idinüp derd-nâk olur
Bir hastedür ki sıhhat umarken helâk olur

Çok yara açdı hançer-i ser-tîzi sinede
Âb-ı revân ki hâke gele çâk çâk olur

Her kûşeden geür görünür suret-i murâd
Ol kimseye ki âyine-veş kalbi pâk olur

Hâkini kûze eyleyüp ol yâra su virür
Anun ki hasret-i leb-i la’liyle hâk olur

Sînende nâr-ı ‘ışkun mı var yohsa **Hâletî**
Nazmun neden ki çak bu kadar sûz-nâk olur

36.

Sabûn-ı meyle gerd-i keder dilde pâk olur

Çirkâbı dahi lâ-y-şûy-ı vehmnâk olur

Olmakda hârı hemser-i agyâr ol mehe

Bu imtinân ile gül-i ter sîne-çâk olur

Bast-ı sımat ederse dahı mizbân-ı çarh

‘Âşık nemek-çeşîde-i hân-ı helâk olur

Yârân ‘aceb mi beste-i nâz-ı hulûs ile

Dürhâ-yı nâb rîşte-keş-i insilâk olur

Mahsûd-ı sâgar ola n’ola reng ü tâbişi

Gül-gonca reşk-i la’lin ile sîne-çâk olur

Sahbâ-keşâna mâye-dih-i şevk imiş **Nedîm**

Engûr-ı mey ki ser-zede-i tarfnâk olur

37.

Ne dem ki dîde-i nemgîn gamunla pür-nem olur

Gözine katrece gelmez yedi deniz dem olur

Gözi bınarı anun kim akıtmadı zemzem

Harîm-i Ka’be-i vasla ne vakt mahrem olur

Bizümle âdem olur geh gehî kaçır çü perî

‘Aceb o tıfl-ı perî-veş ne vakt âdem olur

Görür ki sünbülüne dil yetirimez süsen
Dilünü kendüde tutup anuñcün epsem olur

Hatun çü geldi tuyulsa ‘aceb mi râz-ı derûn
Ki sırrı şem’un açılır ne dem ki ahşam olur

Karârı kalmayup olur za’îf misl-i sabâ
Saçun hevâsile **Şevkî** ne dem ki hem-dem olur

38.

Leblerinün her biri ‘uşşâka çünkim cân olur
Adı ‘âşıklar katında cân iken cânân olur

Hüsni ‘ummânı temevvüç eyledükce dâyimâ
Bir sadehdür agzı geh peydâ vü geh pinhân olur

Taht-ı hüsn üzre geçüp sultân-ı hâli didi kim
‘Asker-i ‘uşşâk gelsünler bu gün dîvân olur

Olsa kaddinde lebi gûyâdir anı gûş iden
Bu nihâl-i güldeki bülbül ne hoş elhân olur

İnkisâm-ı cevher-i ferde olur zâhir delil
Her kaçan kim nâz ile ağzın açup handân olur

Tan mı kûyında leb-i şîrininün bir bûsesin
Câna satsa Mekke’de hurmâ-yı ter erzân olur

Atsa kaşı yâyı ile okların müjgânının
Her bir okına anun bir gamzesi peykân olur

Durmaz artar zülfi içre dillerün cem'iyeti
Az zamânda bu sevâd-ı zülfi şehristân olur

Muhyî geh bekler derin anun rakîb-i kelbi gâh
Ol şehün emriyle geh derbân u geh segbân olur

OLMAZ

39.

Her kişi bu harem-i ıřkda mahrem olmaz

Her Birâhim bu dergehde Edhem olmaz

Ol kim itmeye bekâsını fenaya teslîm

Halvet-i kurb ana hiç müsellemler olmaz

Kereminden kişi kim bulmaya yârın ikrâm

Hâr olur dünyâda ‘ukbâda mükerrerem olmaz

Derdüme lâlün olur em ki dahı dürlü devâ

Kevser ü âb-ı hayât-ısaana em olmaz

Bu gönül kaygunla üns dudupdur lâ-büd

Her nefes gussa vü gamdadur u bî-gam olmaz

‘İşkunun derdi-durur kut-ı dil ü kuvvet-i cân

Her ne eksük var-ısa şükr ki ol kem olmaz

Ahmedî ‘ışkunun odına şehâ şem’ bigi

Niçe kim yana içi gözler bî-nem olmaz

40.

Dilâ bezm-i cihânda kimse âhir pâydâr olmaz

Müdâm elden koma ayagı fırsat ber-karâr olmaz

Sakın Mecnûnı sanmanehl-i ‘aşkun ihtiyâridur

Güzel sevmekde zîrâ kimseye hiç ihtiyâr olmaz

Kenâr itsem diyen ol gevheri ka'r-ı yem-i gamdan
Kenâra çıkmasun hergiz ki gevher der-kenâr olmaz

Ne kanlar agların hecrinde yârun derd-i fûrkatden
'Aceb bir dem mi vardur çeşm-i pür-hûn eşk-bâr olmaz

Ol âhûyı sana sayd ola sanma iltiyâmndan
Önünce kaçır ammâ **Bâkıyâ** âhır şikâr olmaz

41.

Var iken dilde hayâlün heves-i cân olmaz
Hiç bir memleket içre iki sultân olmaz

Lebüne nisbeti bu gonca-i zredün ki cehûd
Kâyil olmazsa Mesîhâya müselmân olmaz

Yaş döker ebr güler gül bu-durur 'âdet-i dehr
Ki bir aglamayınca biri handân olmaz

Kullanur âhını dil zabtına iklim-i gamun
Yele hükm eylemeyen kimse Süleymân olmaz

Emriyâ gamzesine karşı göğüs germe sakın
Çün bilürsin ki kazâ tîrine kalkan olmaz

42.

Her kim cihân içinde bir dil-rübâsız olmaz
'Âlem anun durur kim her dem safâsuz olmaz

‘Uşşâkı kûyun içre men’ itme nalesinden
Çün gülsitân içinde bülbül nevâsuz olmaz

Gözümde nakş-ı kaddün olalı yaş dükenmez
Her kanda fitne olsa ol mâcerâsuz olmaz

Ol cân ki la’lün umar zülfünde sâkin olsun
Çünkü sevâd-ı a’zam dârü’ş-şifâsuz olmaz

Mümkin degül ki **Hamdî** kaddünsüz ola bir dem
Togrısı hoş dimişler ‘âşık belâsuz olmaz

43.

Tîg-ı cellâd-ı felek ol mehe taklîd olmaz
Günde bin ‘âşıkı kurbân gider ‘îd olmaz

Seng-i t’an etmededür şîşe-i nâmûsı şikest
Bezm-i rindânda bu fagfur bu Cemşîd olmaz

Târ-ı tânburu iken rişte-i cân-ı zu’afâ
Ehl-i dil beste-i âvâze-i nâhid olmaz

Kanı ol gonca-i pür-hande bu gülzârda kim
Gül be-çeşm-i heves ü vâlih-i ümmîd olmaz

Şevk-i rûyunla açar lâle-i dâg-ı sînem
Sâye-i ‘aşkda mihnet-keş-i hurşîd olmaz

Etmeyen lafzını pervâne-i şem’-i ma’nâ
Yek-zebân-ı suhân-ı şu’le-i tevhîd olmaz

Medd-i nezzâre-i hayret gibi bî-tâblara
Es'adâ 'aşkda bir devlet-i câvîd olmaz

44.

Dime ibrâm ile ol serv dilâ râm olmaz
'Âşıkâ mâyl olur böyle dil-ârâm olmaz

Degme bir ag ile olmaya gönül mürgi şikâr
Ana sayda kara zülfün gibi bir dâm olmaz

Mahv ider revnâk-ı ruhsârını zülf-i siyehün
Kangı gündür ki anun âhiri ahşâm olmaz

Bende-i muhlise mahsûs gerekdür keremün
Lutf kim 'âm olaol 'âşıkâ in'âm olmaz

Dâver-i devr-i zamân şâh-ı cihânun **Yahyâ**
Pây-bûsı gibi ehl-i dile bir kâm olmaz

45.

'Âşkunla gönülde heves-i câm-ı Cem olmaz
Deryâ-zedede dağdağa-i 'ayş u dem olmaz

Gelmez gözüme peyk-i hayâlün gibi çâlâk
Deryâlara düşse ser-i dâmânı nem olmaz

Dünyâ eleme bir yere gelse hazer itmez
Dil-teng-i gam-ı 'aşkun çokluk elem olmaz

Bir va'd ile şâd eyle muhâl ise de vuslat
Hiç bendene anun gibi lutf u kerem olmaz

Gam çekmem eger yoklamasa hâtır-ı zârı
Dîvâne-i bî-kaydda zîrâ ki gam olmaz

Sahrâ ile kühsâre varup eyleme feryâd
Kânûn-ı mahabbetde dilâ zîr bem olmaz

Dervîş ola mı hırha-i dâmân ile âdem
Bin kere didüm ben sana olmaz didüm olmaz

Dermân ide mi derd-i dile yâr ‘Atâyî
Söylesem eger müşkil olur tınmasam olmaz

46.

Gün ister ise gün yüzünden ‘aceb olmaz
Der-yûzelerin âyininidür bî-taleb olmaz

Gam görmezem aslâ ser-i kûyunda ki ey cân
Kelbinle gezen bî-gam olur bî-tarab olmaz

Ashâb-ı safâ vasf-ı lebinle geçinür çün
‘Âdet budur erbâb-ı sühân beste-leb olmaz

Âyâ ne fesâhat ne belâgat bu ki sen tek
Güftâr-ı şîrîn-ter ne ‘Acem ne ‘Arab olmaz

‘Âlemde bulunmaz leb-i la‘line berâber
Der keyf ki ne beng ü ne bintü'l-‘ineb olmaz

Büt-hâne vü yâ Ka‘bede olsam yine sensin
Fikrimde ki merdân-ı Hudâ bî-Çalab olmaz

Bîvâr sefer eylegil ey **Mîr Nigârî**
Kim vasl-ı nigâra budur özge sebep olmaz

47.

Teninde merdüm-i ten-perverün nakş-ı hasîr olmaz
Sütûr-ı meşk hiç âzürde-i târ-ı harîr olmaz

Eli ehlinden al kim tâ ola hâsiyyet-i zâhir
Vezâret dest-i düzde girmekle vezîr olmaz

Zamânun i’tibârı cihânda medhali yokdur
Sewpîde-rîş olan kibrit ile zâtında pîr olmaz

‘Alâka mâni’-i hükm-i tasarrufdur mevaliye
Esîr-i hûb-rûyun ‘âşık-ı rabbü’l- esîr olmaz

Şeref bahsi hakikatçe izâfet ister ey **Kânî**
Giyenler âriyet bir sebz-i destârı emîr olmaz

48.

Gerçi hüsnün sanemâ kâbil-i tasvîr olmaz
Rûyun evsâfını bir vech ile ta’bîr olmaz

Hat ber-âverdelügi virmesün ol şuha melâl
Âyîne cevher-i hod-rûyına dil-gîr olmaz

Gönlüm âzürde iden gamzesi müjgânı degül
Tîr-i kec dağdağa-ı sâz-ı dil-i nahcîr olmaz

Mazhar-ı mihr-i cemâl oldı esîr-i zülfün
Îrmedi subh-ı visâle o ki şeb-gîr olmaz

Dest-i takdîr ide çün kasr-ı merâmı vâlâ
Bâl- tevfik gerek süllem-i tedbir olmaz

Sâkiyâ gel bizi bir câm ile kıl mest ü harâb
Bu harâbâta gelen tâlib-i ta'mîr olmaz

Îtme zülfünde olan dilleri gamzenle helâk
Sâkinân-ı harem-i Ka'be'ye şemşîr olmaz

Düşdi bir tâzeye dil hâlet-i pîrîde yine
İhtiyâr elde degül âh gönül pîr olmaz

Hat yekûn itdi hisâb-ı ferâhı çıkdı yüze
Anı taksîme de zülfün gibi zencîr olmaz

Yûsuf-âsâ dili zindân-ı tahassürde koyup
Çeşmi bir hâb-ı tegâfûlde ki ta'bîr olmaz

Bunda kalsun hele söz **Kâmî**-i zârun suheni
Âb-ı hayvân ise de Kevser'e tanzir olmaz

49.

Cemâlin zeyn iden hep dilber olmaz
Her âyine düzen İskender olmaz

Ruhun devrinde neyler hatt-ı miskîn
Çü mülk-i Rûm içinde ‘anber olmaz

Ko ‘uşşâk içre olsun âh u nâle
Begüm tabl u ‘alemsüz leşker olmaz

‘Aceb sûret virür bezme mey-i nâb
Cihânda ancılayın cevher olmaz

Güzeller içre sen begler begisin
Mülâzım çak kapunda defter olmaz

Revânî’nün yazın dîvânını kim
Gül evrâkı gibi ol ebter olmaz

50.

‘Âşıkun âhı gider göklere güm-râh olmaz
Jâle-i nergisi mevkuf seher-gâh olmaz

Tutamaz yirini eflâk duhân-ı âhun
Husrevân-ı gama her hayme vü har-gâh olmaz

Hükm-i her sâl hîç olur mı bir üslûb üzre
Mîve-i bâg-ı emel gâh olur gâh olmaz

Sıyt-ı sultân-ı gam-ı ‘ışkı cihân-gîr ister
Degme bir şâha gönül bende-i der-gâh olmaz

Hâletî sûr-ı kıyâmetdil-gaflet-zedenün
Bün-i gûşında çalınsa eger âgâh olmaz

51.

Kimün kim bâr-ı mihnetden egilüp kaddi nûn olmaz
Mahabbet ehline ol reh-nümâ vü reh-nümûn olmaz

Düşüp sahrâ-yı hırsa dâne-i gendüm döken hâke
Sanur kim âsiyâb-ı çarh içinde ‘ömri un olmaz

Nigâr-ı bî-vefânun dürr-i vaslın isteyüp satman
Mahabbet bahrına kim olsa tâlib ser-nigûn olmaz

Kimün yire getirmez küşt-gîr-i dehr arkasın
Cihânda var mı bir merd-i tevânâ kim zebûn olmaz

Anunçün yire çalup cur’a-veş pâmâl ider anı
Dil-i nâlân-ı **Ravzî** cây-ı hubb-ı dehr-i dûn olmaz

52.

Şîrîn-suhân-ı la’l-i şeker-bâra söz olmaz
Tûtî gibi bu lezzet-i güftâra söz olmaz

Îmâ ile söyler ne zamân sürme çekerse
Ol çeşm-i sühân-gûy-ı siyeh-kâra söz olmaz

Gül-gonca-i gülzâr-ı ‘adem kâle gelir mi
Ra’nâ biliriz kim dehen-i yâra söz olmaz

Agzın kapayup mühr-i sükût ile ‘adûnun
Bu vech ile mebhûtî-i eşrâra söz olmaz

Lâl eyledi hayret ile erbâb-ı beyânı

Vehbî diyecek var mı bu eş'âra söz olmaz

53.

Dime âh-ı gülü-sûz ile hiç te'sîr-i yâr olmaz

Nihâl-i şu'lede ey dil bilürsin berg ü bâr olmaz

Gönül pevâne-i ümmîd-mesel-i âsiyâ-yı bâd

Ne çâre bir nefes imdâd-ı lutf-ı rüzgâr olmaz

Bu bismil-gâh-ı kurb-ı dostdur cân âşnâ olma

Mesihâ olsa rûh-ı bî-fidâya i'tibâr olmaz

Sakın cânâ sakın ol nâle-i kâmil-eşerden kim

İcâbetden bile vakt-i du'âda şerm-sâr olmaz

Sakın 'arz-ı ma'ârif eyleme dîvân-ı devletde

Bu 'arz-ı hâlün ey **Şehrî** mahalli der-kenâr olmaz

54.

Habîb 'âşîka cevri itmese habîb olmaz

Tabîb nicesin öldürmese tabîb olmaz

Gözüm yaşından umardum kapun tavâf itmek

Velî çok akçelü olur ki hac nasîb olmaz

Habîb işigi rakîbe şeref virürdi velî

Çemende gezmek ile zâg 'andelîb olmaz

Bilâd-ı Çîne senün gibi bir sanem heyhât
Diyâr-ı Rûma saçun gibi bir salîb olmaz

Bütün cihânda gönül 'ışk ile olur makbûl
Kamu diyârda ehl-i hüner garîb olmaz

Habîb vaslını dil kendüden dahi küniler
Necâtî'yâ kim ola böyleye rakîb olmaz

55.

Öter her mürğ gülşen içre lîkin 'andelîb olmaz
Çiçek çok bülbüle ammâ ki gül gibi habîb olmaz

Kişi sâgar-sıfat kalbin kederden kılmasa sâfi
Rakîbâ bezm-i ashâb-ı safâya ol karîb olmaz

Nisâb-ı ni'met-i 'aşkundur ey cân devlet-i bâkî
Velî 'âlemde her bî-derde ol ni'met nasîb olmaz

Kişi terk-i diyâr ile garîb olur garîb oldur
Garîbüm kendü şehrimde benüm gibi garîb olmaz

Hayâlün merhemîn cânâ virür cânına minnetsüz
Cihânda derd-i '**Âşkî**'ye gamun gibi tabîb olmaz

56.

Gönülde bir gamın vardır ki pinhân eylemek olmaz
Bu hem bir gam ki il ta'nından efgân eylemek olmaz

Ne müşkil derd olursa bulunur ‘âlemde dermânı
Ne müşkil derd imiş ‘aşkın ki dermân eylemek olmaz

Fenâ mülkine çok ‘azm itme ey dil çekme zahmet kim
Bu tedbîr ile def’-i derd-i hicrân eylemek olmaz

Sakın gönlüm yıkarsın pendden dem urma ey tabîb
Hevâ-yı nefs ile bir mülki vîrân eylemek olmaz

Dehânun üzre la’lün istemiş dil def’-i müşkildür
Görinmez hiç cürmü yok yire kan eylemek olmaz

Du’alar eylerem benden yana bir dem güzâr itmez
Ne çâre sihr ile serv-i hırâmân eylemek olmaz

Fuzûlî ‘âlem-i kayd içre sen dem urma ‘aşkundan
Kemâl-i cehl ile davâ-yı ‘irfân eylemek olmaz

57.

Dem olmaz kim reh-i ‘ışkunda eşküm cûbâr olmaz
Yine ol serv-i dil-cû rahm idüp bana kenâr olmaz

Miyânun kucmak ümmîdin gidersün dilden ol ‘âşık
Ki cânı kılca kalup za’f ile cismi nizâr olmaz

‘Aceb mi tâ ölünce ben anunla iftihâr itsem
Tenümdür zahm-ı şemşîrûn gibi bir yâdigâr olmaz

Latîf ü şûh u zîbâ bir tezerv-i şîve-kâr ister
Anunçün her gözi şeh-bâza dil murgı şikâr olmaz

Belâ-yı ‘ışka düşdünse ümîd-i vasl-ı yâr itme
Mahabbet bahrına ey **Cevrî**-i şeydâ kenâr olmaz

58.

Cihân bâgında çün yâr eksik olmaz
Anunçün âh ile zâr eksik olmaz

Yüri pervâne-veş şem’-i cemâlin
Bulursun yanmağa nâr eksik olmaz

Kapun dârü’ş-şifâ ey dil tabibi
Olaldan anda bîmâr eksik olmaz

Dükenür sanma çeşmün kîsesinden
Yime gam anda dînâr eksik olmaz

Muhibbî ister isen genç-i hüsnin
Hazer kıl ejder ü mâr eksik olmaz

59.

Bu ne hüsn ü sûretdür bunun gibi cemâl olmaz
Boyun mânendi bir dil-keş gülistânda nihâl olmaz

Gözün altında ol hâl-i siyâhun nâfe-i müşgîn
Galatdur bunu kim dirse ki Rûm içre gazâl olmaz

Ne kılsun ‘âşıkun baht-ı siyâhı şâm-ı mihnetde
Şeb-i hicre nihâyet yok ki hiç subh-ı visâl olmaz

Harâbâta varup pîr-i mugândan istedim himmet
Virür kalbe safâ her dem anun teg ehl-i hâl olmaz

Muhibbî leblerün zikrin meyânun vasfını itse
Diyeler böyle bir şîrîn-kelâm ince hayâl olmaz

60.

Cemâlün ‘âlem-ârâdur mukâbil âfitâb olmaz
Kaa zülfün şeb-i târdur velî ana hicâb olmaz

İrem bâğıdur hüsnün virür bülbüllerün revrak
Gider agyârı kapundan ki bülbüle gurâb olmaz

İgen medh itme ey zâhid şarâb-ı kevseri her dem
Şarâb-ı nâb hâzırdur ki bundan yeg şarâb olmaz

Dilüm âvâredür Yârâb ki bir an eylemez ârâm
Gamı bir lahza dûr olmaz gözümde çünkü hâb olmaz

Muhibbî kûyuna varsa tolar ol dem seg-i kûyun
Ya niçün dirler ey hûrî ki cennetde ‘azâb olmaz

61.

Hazer kıl sûret-i lutfi zamânun ber-devâm olmaz
Olur mı bir elif-kâmet kim âhir kaddi lâm olmaz

Olmaz hâs erbâb-ı gam içinde şu ‘âşık kim
Bela bâzârgâhına düşüp rüsvâ-yı ‘âm olmaz

Şu kim nâm ile nâmûsı koyuban terk-i ‘âr itmez
Anılmaz ehl-i ‘aşk içre inende ol be-nâm olmaz

Elünde subha-i sad-dâneyi rindâna gösterme
Sakın yüz bulımazsın anlara tevîr dâm olmaz

Ayak bağıdur ey gonca-dehen bu bübül-i câna
Bu gülşende ki kaddün gibi serv-i hoş-hırâm olmaz

Senün de **Hayretî** işün tamâm eyler felek bir gün
Dime eksüklük eyleyüp sakın işüm tamâm olmaz

62.

Dil râh-ı mahabbetde belâdan ictinâb olmaz
Cefâdan incinüp ‘özü eylemek hergiz cevâb olmaz

Güneş yüzlü kamer-simâ güzeller çok durur amma
Benüm serv-i bülendüm gibi bir ‘âli-cenâb olmaz

Sevüp bir tâze mahbûbı visâli gencine irmez
Yıkılup câm-ı ‘aşk ile şu kim mest ü harâb olmaz

Belânı çekmek için haşre dek sag olmag isterdüm
Dirigâ Ka’be kapunda du’âmuz müstecâb olmaz

Visâli istersen ey **Yahyâ** vücûddun perdesin çâk it
Hemîşe ‘âşık u ma’şûk arasında hicâb olmaz

63.

Cihân-ı mihr ü mahabbet gibi cihân olmaz

Yamanı yahşi olur yahşisi yaman olmaz

Hoşâ hadîka-i pür-feyz-ı ‘ışk-ı hûbân kim

Hazânı gülşen olur gülşeni hazân olmaz

Nedür bu derd-i şerer-pâş-ı nâr-ı hicrân kim

Dühânı âteş olur âteşi dühân olmaz

Makâm-ı rüşd-i harâbâtiyâne ‘ışk olsun

Mügânı mürşid olur mürşidi mügân olmaz

O hûr-çehreden ayrı düşünce bir ‘âşık

Cinânı düzâh olur düzâhı cinân olmaz

Budur fevâyidi bâzâryân-ı sûk-ı gamun

Ziyânı sûd olur hod sudı hod ziyân olmaz

Mezâkî ben ol define-küşâ-yı ‘irfân⁴

Nihânı zâhir olur zâhiri nihân olmaz

64.

Erbâb-ı gama râh-ı belâdan hazer olmaz

‘İşka kadem uran kişide bîm-i ser olmaz

Ey mâh-ı Zühal-pâye sakın âhum okından

Kim darbına bu günbed-i minâ siper olmaz

Reftâr ile bâlâlık ile bâg-ı cihânda
Togrısı bu kim kâmet-i yâre irer olmaz

Her şeb ser-i kûyinde yakar meş'alemüz mâh
Kindür diyen üstine garîbün döner olmaz

Sırr-ı gam-ı 'ışkî degürür gûşına yârün
Nev'î dür-i eşküm gibi bir bed güher olmaz

65.

Elinde gerçi kim 'âşıklarun sabr u karâr olmaz
Bihamdî'llah güzellik ehl-i hüsne pâydâr olmaz

Ne kadr-i hüsni fehm eyler ne derd-i hâlet-i 'ışkî
Dirîgâ sîm-tenler n'eyleyem sâhib-'ayâr olmaz

'Acebdür her hazânun bir bahârı irişür âhır
Güzellik bâğının ammâ hazânına bahâr olmaz

Didüm 'akl ile sabrum gitdi benden sana yâr oldı
Didi dîvânesin sen ehl-i 'ışkun 'aklı yâr olmaz

Niçe bir Nev'î'ye kûh-ı gamunda nâ-murâd olmak
Yüri var olmaz ey şîrîn-dehen lâle-'izâr olmaz

KAYNAKÇA

- AK, Prof.Dr. Coşkun (1987), Muhibbî Dîvânı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKAY, Mehmet (1998), İbrahim Gülşenî'nin Divanı, Metin-Dil Hususiyetleri, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- AKDOĞAN, Dr. Yaşar, Ahmedî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- AKKAYA, Mehmet (1992), Şemsî Paşa Divanı, İnceleme- Tenkidli Metin, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- AKKUŞ, D.Metin (2018), Nefî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- AKPINAR, Dr.Şerife (2017), Âgâh Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- AKSOYAK, i. Hakkı (2018), Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- AKYÜZ, Kenan ve Diğ. (1990), Fuzûlî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- ARI, Dr.Ahmet (2018), Sâkıb Dede Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- ARSLAN, Prof.Dr.Mehmet (2018), Mihrî Hâtun Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.) Ankara.
- ARSLAN, Dr.Mehmet, Dr.İ.Hakkı Aksoyak (2018), Haşmet Dîvân, Kültür Bakanlığı, (Dijital Yay.), Ankara.
- ARSLAN, Dr. Mustafa (2020), Muhyî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- ASLAN, Dr.Üzeyir (2017), Mustafa Nehcî Dede Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.),Ankara.
- AVŞAR, Dr.Ziya (2017), Revânî Dîvânı, Kültür Bakanlığı, (Dijital Yay.), Ankara.
- AYDEMİR, İ. Ahmet (1989), Refî Âmidî Divanı, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- AYDEMİR, Dr.Yaşar (2017), Ravzî Divanı, Kültür Bakanlığı, (Dijital Yay.), Ankara.
- AKYÜZ,Kenan ve Diğ. (1990), Fuzûlî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- BAŞPINAR, Fatih, Beyânî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.

- BATĞI, Özlem (2017), Eğribozlu Numân Mâhir Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- BATIİSLAM, Hanife Dilek (2017), Gazelde Redif- Anlam İlgisi Bağlamında Şehî'nin Kadeh Redifli Gazeli, s.46, Littera Turca.
- BAYRAM, Dr.Yavuz (2018), Adlî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- BEKTAŞ, Ekrem (2004), Muvakkat-zâde Muhammed Pertev Dîvânı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BELLİ, Handan (2022), Sabrî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- BIYIKLI, Mehmet (2022), Abbâsiler Dönemi Sosyal Hayatın Bir Göstergesi Olarak Kılık- Kıyafet Kültürü, s.17, Amasya Üniversitesi İlahiyat Dergisi, Amasya.
- BİLGİN, Dr.Azmi (2017), Nigârî- Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- “ “ (2017), Ümmî Sinan Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (2023), Taşlıcalı Yahyâ Bey Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, M.Ali Tanyeri (2023), Hayretî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, M.Ali Tanyeri (1987), Zâtî Dîvânı, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ÇELTİK, Dr.Halil (2017), Ahmed-i Rıdvan Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- DEMİR, Hiclâl (2017), Lâzîkîzâde Feyzullah Nâfiz ve Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- DEMİREL, Şener (2017), Mânî Dîvân, Şehrengiz-i Bursa, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- “ “ (2017), Şehrî Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-197364/sehri-divani.html>
- DOĞAN, M. Nur, Avnî (Fâtih) Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- ERCAN, özlem (2003), Peşteli Hisâlî Dîvânı, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- EREN, Abdullah (2022), Mehmed Sıdkî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.

- GÜNEŞ, Deva (2011), *Misâlî Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- HARMANCI, Dr. M.Esat (2017), *Süheylî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- HORATA, Osman (2019), *Esrar Dede Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- İŞINSU DURMUŞ, Dr.Tuba, Dr. Rudvan Canım (2018), *Edirneli Şevkî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- İPEKTEN, Haluk (1974), *Karamanlı Nizâmî Divanı*, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum.
- İSEN, Prof.Dr. Mustafa (2000), *Usûlî Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- KAÇALİN, Mustafa S. *Âhî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- KAPLAN, Dr. Yunus (2019), *Fevzî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- KARACAN, Turgut (1981), *Sâbit Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KARAKÖSE, Dr. Saadet (2017), *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- “ “ (2017), *Sa'îd Giray Divanı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- KARAKUŞ, Esra (2019), *Seyyid Ahmed Cemâlî Divanı*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- KAVRUK, Hasan, *Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- KAVUKÇU, F. Zehra (2000), *Râmî Divanı*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- KAYA, Dr. Bayram Ali (2017), *Azmizâde Hâletî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- KAYAOKAY, İlyas (2015), *Rus Biçimciliği Kuramı ile Divan Şiirine Bakmak*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.
- KAYYA, Serpil (2001), *Selâmî Dîvânı*, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- KAZAN NAS, Dr. Şevkiye (2018), *Celilî Dîvânı*, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.

- KESİK, Dr. Beyhan (2018), Cenâbî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- KIRBIYIK, Dr.Mehmet (2017), Şehrî Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- KURNAZ, Cemal (1996), Hayâlî Bey Dîvânı'nın Tahlili, MEB.Yay., Ankara.
- KURTOĞLU, Dr. Orhan (2018), Bosnalı Âsım Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- KUTLAR OĞUZ, Fatma Sabiha (2019), Dîvân-ı İzzet ve Nigâr-Nâme, Kültür Bakanlığı, (Dijital Yay.), Ankara.
- KÜÇÜK, Prıf.Dr. Sabahattin, Bâkî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- LEVEND, A. Sırrı (1980), Divan Edebiyatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- MACİT, Dr.Muhsin (2017), Nedîm Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- “ “ “ , Erzurumlu Zihnî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- MENGİ, Mine (2020), Mesîhî Divanı, Kültür bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- MERMER, Ahmet (2021), Mezâkî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- OKÇU, Prof.Dr. Naci, Şeyh Gâlib Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- OKTAY, Ercan (2005), Seniî-i Mevlevî Dîvânı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- ÖNAL, Sevda (2010), Hâtîf Dîvânı, Doktora Tez, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ÖZKAN, Mehmet Sadık (2022), Redif Bağlamında Nedîm Dîvânı Üzerine Bir İnceleme, İjof.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre, Hamdullah Hamdî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- PALA, İskender (2004), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yayınları, İstanbul.
- PALA, İskender, Bilal Güzel (2025), Aşkî Dîvânı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.

- SARAÇ, Prof.Dr. Mehmet A. Yekta, Emrî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- SOLMAZ, Süleyman (2004), Dîvân Şiirinde Kelime Seçimini Etkileyen Faktörler, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- ŞAKAR, Mehmet (2021), Marifetnâme, s.731, Siirt Üniversitesi, Siirt.
- ŞEHİTOĞLU, İhsan (2017), Nevberî Dîvânı, Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- TANRIBUYURDU, Dr. Gülşen (2018), Kalkandelenli Mu'îdî Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- TARLAN, A. Nihad (1963), Necâtî Beg Dîvânı, MEB. Yayınları, Ankara.
- “ “ (1966), Ahmed Paşa Dîvânı, İstanbul.
- TAŞ, Hakan (2004), Vahyî Dîvânı, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- “ “ (2017), Vusûlî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- TAŞPINAR, Fatih, Beyânî Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- TATCI, Mustafa (1990), Yûnus Emre Divanı, Akçağ Yay., Ankara.
- TAVUKÇU, Dr. O. Kemâl, Dede Ömer Rûşenî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- TULUM, Mertol, M. Ali Tanyeri (1977), Nev'î Dîvânı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TUNADURUR, Melike (2012), Rüşdî Dîvânı, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- ÜNVER, Dr. Niyazi (2020), Gelibolulu Sürûrî Dîvân, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- ÜSTÜNER, Dr. Kaplan (2017), Enderunlu Hasan Yâver Divan, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- YAZAR, Dr. İlyas (2017), Kânî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- YAZICI ERİŞEN, Dr. Gülgün (2017), Edirneli Kâmî ve Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- YEKBAŞ, Hakan ((2020), Sehî Bey Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.
- YENİKALE, Dr. Ahmet (2017), Sünbülzâde Vehbî Dîvânı, Kültür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.

YILMAZ, Dr. Kadri Hüsnü (2017), Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Divanı, Kùltür Bakanlığı (Dijital Yay.), Ankara.

ZÜLFE, Ömer (2010), Hecrî Divanı, TDK Yayınları, Ankara.